T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

HALK İNANIŞLARI AÇISINDAN İSTANBUL'DAKİ KİLİSE VE AYAZMALAR

Yüksek Lisans Tezi

Demet KILINÇ ÇİMEN

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

HALK İNANIŞLARI AÇISINDAN İSTANBUL'DAKİ KİLİSE VE AYAZMALAR

Yüksek Lisans Tezi

Demet KILINÇ ÇİMEN

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Mustafa ERDEM

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

HALK İNANIŞLARI AÇISINDAN İSTANBUL'DAKİ KİLİSE VE AYAZMALAR

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Mustafa ERDEM

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi .....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ……...… VII

GİRİŞ…… 1

I. KONUNUN ÖNEMİ ……..…… 1

II. KONUNUN AMACI ……..…… 1

III. KONUNUN YÖNTEMİ ……..……... 2

IV. KONUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ ……...…… 2

V. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI ……..…….. 2

VI. KONUNUN SUNULMASI ……...…… 3

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK İNANIŞLARI AÇISINDAN KUTSAL, ZİYARET, KİLİSE VE AYAZMA KAVRAMLARI

I. KUTSAL KAVRAMI VE ZİYARET FENOMENİ ……. 7

A. Kutsal Kavramı ……...…… 7

B. Ziyaret Fenomeni ……...… 12

II. KİLİSENİN TANIMI VE KİLİSELERİN AYRILMA SÜRECİ ……. 19

III. AYAZMANIN TANIMI ……..…… 27

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA AKTİF HALDE BULUNAN TARİHÎ KİLİSE VE AYAZMALAR

I. İSTANBUL'UN TARİHÇESİ ……...… 38

II. İSTANBUL'DA AKTİF HALDE BULUNAN TARİHÎ KİLİSE VE AYAZMALARIN TARİHÇESİ ……...… 43

A. AYVANSARAY AYA BLEKHERNA AYAZMASI …….. 49

B. SİLİVRİKAPI BALIKLI RUM MANASTIRI VE KİLİSESİ ……. 51

C. EĞRİKAPI PANAYİA SUDA (MERYEM ANA) KİLİSESİ …..… 53

D. KURUÇEŞME AYA DİMİTRİOS KİLİSESİ ……...… 54

E. BALAT ERMENİ SURP HREŞDAGABET KİLİSESİ …….….. 55

F. BÜYÜKADA AYA YORGİ KİLİSESİ ……...…… 56

G. TAKSİM SAİNT ANTUAN KİLİSESİ ……..... 57

H. VEFA MERYEM ANA AYAZMASI ……..…… 58

İ. KUZGUNCUK AYA PANTELEYMON KİLİSESİ …… 58

J. SİRKECİ AYA TERAPON KİLİSESİ ……..… 59

K. DOLAPDERE AYA FANURİOS RUM KİLİSESİ ……. 59

L. ARNAVUTKÖY AYA PARASKEVİ KİLİSESİ …… 60

M. BEŞİKTAŞ AYA PARASKEVİ AYAZMASI ……..… 60

N. ARNAVUTKÖY AYA KİRYAKİ AYAZMASI ……..… 60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALK İNANIŞLARI AÇISINDAN İSTANBUL'DAKİ KİLİSE VE AYAZMALAR

I. VEFA MERYEM ANA AYAZMASI …….…. 63

II. BALAT ERMENİ SURP HREŞDAGABET KİLİSESİ ……..... 67

III. KURUÇEŞME AYA DİMİTRİOS KİLİSESİ ……..…… 69

IV. SİLİVRİKAPI BALIKLI RUM MANASTIRI VE KİLİSESİ ….… 71

V. AYVANSARAY AYA BLEKHERNA AYAZMASI …….. 73

VI. BÜYÜKADA AYA YORGİ KİLİSESİ ……..……. 75

VII. DOLAPDERE AYA FANURİOS RUM KİLİSESİ ……..….... 79

VIII. SİRKECİ AYA TERAPON KİLİSESİ ……. 82

IX. ARNAVUTKÖY AYA KİRYAKİ AYAZMASI ……...….. 84

X. ARNAVUTKÖY AYA PARASKEVİ KİLİSESİ ……..... 85

XI. BEŞİKTAŞ AYA PARASKEVİ AYAZMASI …….... 86

XII. KUZGUNCUK AYA PANTELEYMON KİLİSESİ ……..... 87

XIII. TAKSİM SAİNT ANTUAN KİLİSESİ ……..... 89

XIV. EĞRİKAPI PANAYİA SUDA (MERYEM ANA) KİLİSESİ ……. 92

SONUÇ ……..……...…. 94

KAYNAKÇA ..…….....…… 98

ÖZET …….…….…….…….…….…….....……...…. 103

ABRASCT ……..…...……..…… 105

EKLER ……...…….……. 107

ÖNSÖZ

Kozmopolit yapısıyla tanınan İstanbul, farklı dinden, ırktan ve kültürden birçok insanı bünyesinde barındırmaktadır. 1453'te Fatih tarafından fethedilmesinden önce bu kent, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olarak Hıristiyanlığı yaşamıştır. Bu nedenle kentin çeşitli yerlerinde birçok kilise görmek mümkündür. Hatta bu kiliselerin bir kısmı fetihten sonra inşa edilmiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti, bünyesinde yaşayan gayri Müslim halka din hürriyeti vermiş, dinî yaşantılarına asla müdahale etmemiştir. Bu nedenle İstanbul'un çoğu yerinde kilise ile cami yan yana görülebilmektedir. Geçmişten günümüze kadar varlığını devam ettirmeyi başarmış ve bugün bile hâlâ aktif olarak faaliyet gösteren kiliseler çalışmamızın kapsamını oluşturmaktadır.

İstanbul'da çoğunlukla Ortodoks Rum kilisesi bulunmaktadır. Aynı zamanda Ortodoks kültürüne ait olan ayazma adı verilen yapılar da genelde bu kiliselerin yanında yer almakta ya da müstakil bir yapı olarak varlığını devam ettirmektedir. Ortodoks inancına göre, ayazmadan akan su, içildiği takdirde kişiye şifa vermekte ya da onun arzusunun gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Yalnız bu Hıristiyan inancı son yıllarda Müslümanlar tarafından da kabul görmeye başlamıştır. Halk inanışlarında popüler olmuş olan bazı kilise ve ayazmalar, hastalıklara şifa dağıtmakta, arzu edilen isteklerin gerçekleşmesinde etkili olduğuna inanılmaktadır. Çalışmamız hangi kilisenin ya da ayazmanın hangi niyetlerle ziyaret edildiğini halk inanışları açısından incelemeyi konu edinmiştir.

Yaşanan gerçeklikleri ortaya koymak açısından medyanın etkisiyle popülerlik kazanmış olan bu kilise ve ayazmaları bizzat ziyaret ederek gözlemlerimizi bilimsel bir şekilde aktarmaya çalıştık.

Tez çalışması boyunca beni teşvik eden, yardım ve desteklerini esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. Mustafa ERDEM'e ve tez yazım esnasında benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen değerli eşim Selim ÇİMEN'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İstanbul, 2010

Demet KILINÇ ÇİMEN

GİRİŞ

I. KONUNUN ÖNEMİ

Geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapan İstanbul, bu medeniyetlere ait birçok dinî yapıyı da bünyesinde barındırmaktadır. Hıristiyanlığın dini yapıları olan kilise ve ayazmalar, günümüzde ibadet yerleri olmalarının yanı sıra bir şifa merkezi niteliği de kazandığı görülmektedir. İnsanlar (Hıristiyan olmasalar bile) hastalıklarından ya da içinde bulundukları kötü durumlardan kurtulmak için umut kaynağı olarak görülmeye başlanan kilise ve ayazmaları ziyaret etmeye başlamışlardır.

Dinî faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla inşa edilen kiliselerin halk inanışları itibariyle farklı bir hizmet sunmaya başlamış ve bu buraları ziyaret edenler Hıristiyanlardan daha ziyade Müslümanlardan oluşmaya başlamıştır. Çalışmamız, halk inanışlarına göre insanların dertlerinden kurtulmak için hangi kilise veya ayazmayı ziyaret etmesi gerektiği ve buralarda neler yapması gerektiğini ortaya koymak açısından önem kazanmaktadır. Ayrıca çalışmamız akademik anlamda bu alandaki boşluğun kapanmasında bir basamak olması açısından da önem arz etmektedir.

II. KONUNUN AMACI

Halk inanışlarında yer edinen ve medyanın etkisiyle de popülerlik kazanan İstanbul'da aktif haldeki kiliseleri ve Hıristiyanlık tarihinde ün kazanmış azizlerin adı verilerek kutsanan ayazmaları tespit etmek çalışmamızın ilk basamağıdır. Bu tespite dayanarak hangi kilise ve ayazmanın hangi hastalıklara veya dertlere çare

olduğunu ortaya koymak; son yıllarda özellikle Müslümanlardan oluşan ziyaretçi akınından dolayı kilisenin memnuniyetini irdelemek çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

III. KONUNUN YÖNTEMİ

Konunun anlaşılabilir olması için ilk olarak ziyaret, kutsal, kilise ve ayazma kavramlarını açıklamak üzere ilgili kaynaklar taranacaktır. Halk inanışlarında yer edinmiş olan kilise ve ayazmaların tespiti yapıldıktan sonra bu kilise ve ayazmaların tarihçesi ile ilgili literatür taraması yapılarak uygun kaynaklara ulaşılacak ve bu konudaki veriler değerlendirilecektir. Daha sonra tespit edilen kilise ve ayazmalara gidilerek çalışmanın amacına uygun gözlem yapılacaktır. Gerektiğinde ziyaretçi veya görevlilerle ikili görüşmeler yapılarak konunun daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

IV. KONUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Çalışmamız halk inanışları dâhilinde bir çalışma olduğu için ilk olarak ‘ziyaret’ ve ‘kutsal’ kavramlarını ele alacağız. Ardından sıkça karşılaşacağımız ‘kilise’ ve ‘ayazma’ kavramlarına açıklık getireceğiz. Tespit edilen kilise ve ayazmalar İstanbul’da bulunduğu için İstanbul’un kısa tarihçesine yer vererek halk inanışlarına konu olan kilise ve ayazmalar hakkında çalışmalarımızı genişleteceğiz.

V. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

İstanbul’un Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmeden önce kent, Hıristiyan dininin en önemli şehirlerinden biriydi. Türklerin fethetmesiyle İstanbul İslam’la tanışmış ve bu dine ait renklerle renklenmeye başlamıştır. Fatih’in sahip olduğu hoşgörü anlayışı bir devlet politikası haline gelmiş ve İstanbul’daki dinî

mekânlara bu politika çerçevesinde dokunulmamıştır. Bu nedenle birçok kilise ve ayazma günümüze kadar varlığını devam ettirme şansını yakalamıştır. Hali hazırda aktif olarak kullanıma açık olan bu kiliselerin tamamını çalışmamıza dâhil etmemiz mümkün olmadığı için daha seçici davranarak konumuzun medyada sıkça dile getirilerek popülerlik kazandırılan kilise ve ayazmalarla sınırlandırılmasına gidilmiştir.

VI. KONUNUN SUNULMASI

Çalışmamız bir giriş, üç bölüm, sonuç ve ekler kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde "Halk İnanışları Açısından İstanbul'daki Kilise ve Ayazmalar" konusunun öneminden, amacından, yönteminden, kavramsal çerçevesinden, sınırlandırılmasından ve sunulmasından bahsedilmiştir.

Birinci bölümde halk inanışlarının sacayağı olan kutsal ve ziyaret kavramlarının yanı sıra çalışmamızın temel unsurları olan kilise ve ayazma kavramları üzerinde durularak bu kavramların anlaşılması yönünde açıklamalar yapılmıştır.

İkinci bölümde İstanbul'un tarihçesi üzerinde kısaca durulmuş, ardından da çalışmamıza konu olan kilise ve ayazmaların tarihçesi hakkında edinilen bilgilere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise tarihçeleriyle ele aldığımız kilise ve ayazmalar bizzat ziyaret edilmiş, buradaki gözlemlerimiz akademik bir dille aktarılmaya çalışılmıştır. Kilise ve ayazma ziyaretçilerinin beklentilerinin gerçekleşmesi için hangi

davranışlarda bulundukları gözlemlenmiş, gerektiğinde ikili görüşmeler yapılarak konunun açıklığa kavuşturulmasına gayret edilmiştir.

Son olarak da ziyaretlerimiz esnasında çekilen fotoğraflara Ekler bölümünde yer vererek çalışmamızın görsel açıdan da nitelikli olması sağlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK İNANIŞLARI AÇISINDAN KUTSAL, ZİYARET, KİLİSE VE AYAZMA KAVRAMLARI

Bir kültür başkenti olarak kabul edilen İstanbul, tarihî dokusunu muhafaza ederek hayranlık uyandırmayı başarmıştır. 1453'te İstanbul'u fethederek bir çığır açmış olan Fatih'in bunda büyük bir payı olduğunu unutmamak gerekir. Zira sahip olduğu hoşgörü anlayışıyla şehirdeki gayri Müslimlerin dinlerine saygı göstererek yapıcı bir politika izlemiştir. Bu sayede turistlerin yoğun ilgisini çeken İstanbul, geçmişin izlerini hala yaşatabilmektedir. Çalışmamızın temel konusu olan kilise ve ayazmalar da geçmişin izlerine ayna tutmaktadır. Dinî nitelikteki bu tarihî eserler günümüzde de faal olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Hatta bazı kilise ve ayazmalar sadece turistik niyetlerle değil, bir ümit kapısı olarak da ziyaret edilmektedir.

Kilise ve ayazmalar, dinî ibadet yerleri olarak hizmet görürken zamanla bu durumun dışına çıkılarak, her türlü patolojik veya manevi karakterli problemlere çözüm aranan yerler haline gelmiştir. Günümüzde ister Müslüman olsun ister Hıristiyan olsun, çaresizlikle yüz yüze kalmış insanlar, belli başlı kilise ve ayazmaların eşiklerini çare bulmak amacıyla aşındırmaktadır.

İnsanlar hayatın neler getireceğini bilmeden yaşamaya devam ederken çeşitli beklentiler içerisinde olabilmektedir. Bu beklentilerin gerçekleşmesi ya da var olan olumsuz bir durumdan kurtulmak için çeşitli kurumlara müracaat edebilmektedir. Kurumlar beklentileri ve istekleri karşılamadığı takdirde insanlar çaresizlik psikolojisiyle tüm ümit kapılarını zorlamaya başlamaktadır. Hemen hemen her din mensubu kendi inanç değerlerinin müsaade ettiği ölçüde, karşılaştığı problemleri aşma konusunda din ve bilim dışı alanlardan yararlanma yoluna gitmektedir. Hatta bazen bilim ve dini bir alternatif olarak kullanmakta, içinden çıkamadığı alanlarda

bunların her ikisine alternatif çözüm yolları aramaktadır. Nitekim belli başlı kilise ve ayazmalar da beklentilerin ve isteklerin gerçekleşmesi için ziyaret edilebilmektedir. Eğitimsizlik, çaresizlik, ekonomik yetersizlik ve dinî inanışların çarpıtılması gibi sebepler bu ziyaretlerin yapılışında rol oynamaktadır. Çalışmamız halk kültüründe var olan inanışlar nedeniyle ziyaret edilen kilise ve ayazmaları ve de buradaki ritüelleri ele almaktadır.

Araştırmamızın maksadına uygun olması ve bu konuda okuyanların sağlıklı bilgi sahibi olmaları bakımından öncelikle kutsal ve ziyaret kavramları üzerinde durulmasında, sonra da çalışmamızın temel unsurları olan kilise ve ayazma kavramlarının açıklanmasında yarar bulunmaktadır.

I. KUTSAL KAVRAMI VE ZİYARET FENOMENİ

A. Kutsal Kavramı

İnsanlıkla var olan ve evrensel bir yapıya sahip olan din, yüce varlık yani Tanrı merkezli bir oluşumdur. İlkel dinlerden ilahi dinlere kadar birçok dinde Tanrı kavramını karşılayan farklı varlıklar olsa da gösterilen saygı aynıdır. Bu saygı sadece Tanrı'ya değil, Tanrı'yla ilintili kabul edilen her şeye gösterilmektedir. Bu noktada kutsal anlayışı ile karşı karşıya gelmekteyiz.

Kutsalın tanımına geçmeden önce değinmemiz gereken bir husus da kutsalın evrenselliğidir. Öyle ki dini evrensel boyuta taşıyan belki de kutsalın ta kendisidir. Çünkü Budizm gibi Tanrı inancına sahip olmayan dinlerde bile kutsal fikri olduğu

görülmektedir.[1] Bu durumda dinden bahsederken kutsalın önemli bir yere sahip olduğu göz ardı edilmemelidir.

Kutsal kelimesinin İngilizcedeki karşılığı *sacred* ve *holy* kelimeleridir. Her ne kadar eş anlamlı görünse de bu iki kelime arasında anlam farkı bulunmaktadır. *Holy* kelimesi daha çok Tanrı'nın sıfatlarını, Tanrı'nın isteğine uygun olan kişi ve faaliyetlerin vasıflarını belirtmek için kullanılmaktadır. *Sacred* ise, saygı duyulan ve hürmet edilen objeler için kullanılmaktadır. Daha anlaşılır bir şekilde ifade etmek gerekirse, holy Tanrı tarafından kutsal kabul edilen; sacred ise insanlar tarafından kutsal kabul edilen anlamlarına gelmektedir.[2]

Kur'an da kutsal kelimesine karşılık olarak kuddûs, mukaddes, harem, haram, bâreke, tebâreke ve mübârek kelimeleri kullanılmıştır. Bu kelimeler ise ya bir şeyin yasaklandığı ya da korunduğu şeklinde anlamlandırılmaktadır.[3]

Sözlük anlamı itibariyle kutsal: 1- Güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırılması gereken, kutsi, mukaddes, 2- Tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, kutsi, mukaddes, 3- Bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması, gereken, üstüne titrenilen, 4- Tanrı'ya adanmış olan, tanrısal olan gibi anlamlara gelmektedir.[4]

Mircea Eliade 'Kutsal ve Dindışı' adlı kitabının kapağında ve giriş bölümünde kutsalın tanımına şu cümle ile yer vermiştir: "Kendini her zaman doğal

[1] Ahmet Güç, '***Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı***' Dinler Tarihi Araştırmaları-I, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 1998, s. 337

[2] Ahmet Güç, '***Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı***', s. 338

[3] Ahmet Güç, '***Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı***', s. 339

[4] Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, 1988, s. 151

gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak gösteren; tamamen farklı bir şeyin, bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçeğin, doğal, dindışı dünyamızın ayrılmaz bir parçası olan nesneler içinde açığa çıkmasıdır."[5] Kısa ve öz bir tanım olarak kutsal, profan olanın zıddıdır.[6]

Seyyid Hüseyin Nasr ise kutsalı, 'varlığın oluştaki, Bâki'nin de fânideki doğrudan tecellisi'[7] olarak tanımlamıştır.

Kutsallık ise; menşei ve özü itibariyle, gizemli ve tabiatüstü güçle olan teması sebebiyle bir kısım eşyaya, bazı insanlara, hayvanlar, bazı yerlere, olay ve faaliyetlere atfedilen üstünlük ve meziyettir.[8]

Eliade'ye göre kutsal nesneler, bu özelliklerini Tanrı'nın tezahür etmesinden almaktadır. Bazı insanlar, kutsalın açığa çıkmasının bazı biçimlerinden rahatsızlık duymaktadır. Onların, bazı insanların kabul ettiği gibi kutsalın taşlarda veya ağaçlarda açığa çıktığını kabullenmesi güçtür. Oysa söz konusu olan bizatihi taş veya ağaca tapınma değildir. Kutsal taş, kutsal ağaç, taş veya ağaç olarak tapınma nesnesi değillerdir, onlara tapınılmaktadır, çünkü onlar birer kutsal tezahürleridir, çünkü onlar artık ne taş ne de ağaçtır, onlar kutsal olanı açığa çıkarmaktadır. Bu sebeple eski toplumlara mensup insanlar, mümkün olduğunca kutsalın içinde veya kutsallaştırılmış nesnelerin yakınında yaşama eğilimine sahiptirler. Bu eğilim gayet

---

[5] Mircea Eliade, **Kutsal ve Dindışı**, Çev. M. Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1991, Giriş VIII. ve dışkapak

[6] Mustafa Alıcı, '***Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihi'nde Bir Metodolojik Yaklaşım Veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi***', Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V, Sayı: 3, 2005, s. 101

[7] Seyyid Hüseyin Nasr, **Bir Kutsal Bilim İhtiyacı**, Çev. Şehabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 8

[8] Ahmet Güç, '***Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı***', s. 340

anlaşılabilir niteliktedir. Zira onlara göre kutsal, güce ve bunun nihayetinde en mükemmel gerçeğe eşdeğerdir. Kutsal güç demek hem gerçek hem de ebediyet ve etkinlik demektir.[9]

Bir mekânın insanlar tarafından kutsal sayılabilmesi için, kutsalın tezahürüne, çevredeki kozmik ortamdan bir toprak parçasını ayırma etkisine ve onu niteliksel olarak farklı kılma etkisine sahip bir kutsalın ortaya çıkışına ihtiyacı vardır. Çoğu zaman bir yerin kutsal olarak nitelendirilmesi için illa Tanrı'nın bir zuhuru da gerekmeyebilir. Bazen herhangi bir işaret, mekânın kutsallığını belirtmeye yeterli olabilmektedir.[10] Örneğin, maddi ve manevi bir sıkıntısı olan bir insanın herhangi bir mekânda teneffüs ettiği hava, içtiği su veya bir ağacın altında yatarak rahatlaması ve sıkıntılarından kurtulması, o mekânın kutsallığına işaret etmesi için yeterlidir. Hatta bu kadarla da yetinilmemekte, başka özellikler de sıralamaktadır. Türkiye'de birçok yerdeki su kaynakları, ağaç, taş ve tepe gibi unsurlar çeşitli şekillerde bazı hastalıkların tedavisinde veya çaresizlik durumlarında ümit kapısı olarak ilgi görmektedir.[11]

Çağımızda geçmişe göre yoğun olmamasına rağmen kutsala yakın ve kutsalla beraber yaşama arzusu, birçok insanda mevcuttur. Bunun nedeni kutsala yakın olmanın insanda uyandırdığı emniyet ve güven duygularıdır. Kutsal mekân

[9] Eliade, a.g.e., s. IX-XI

[10] İskender Oymak, '***Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni***', Dinî Araştırmalar, cilt: IV, sayı: 12, 2002, s. 132

[11] Hikmet Tanyu, **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987, s. 108-180

anlayışı çerçevesinde yeni yeni mekânların ortaya çıkmasındaki nedenin bu duygular olduğu görülmektedir.[12]

Kutsal'ı belirleyen etkenlere bakıldığında iki temel unsurun olduğu görülmektedir. Bunlar, bizzat kutsalın kendisi ile insan faktörleridir. İnsan faktörünün daha çok ilkel dinler ele alındığında ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak daha sonra ortaya atılan görüşler doğrultusunda insanın tek başına kutsalın belirleyicisi olamayacağı belirtilmiş ve kutsalı insan tecrübesine indirgeme düşüncesi eleştirilmiştir.[13] Konuya sadece ilkel ve milli dinler açısından değil, ilahi dinler açısından bakıldığında kutsalın belirlenmesinde kutsalın bizzat kendisi olduğu anlaşılmaktadır.[14] Kutsalı manevi sahada mükemmelliğin, tam ve yetkin olmanın dini terimi olarak kabul ettiğimizde özellikle de İslam dininde kutsal düşüncesi Allah'ta karşılığını bulmaktadır. Bu nedenle ilahi dinlerde en kutsal varlık Tanrı'dır. Kur'an'da da belirtildiği üzere Allah her türlü eksiklik ve noksanlıktan uzaktır. Bütün mükemmellikler O'nda toplanır ve O'nun kutsallığını pekiştirir. Bundan ötürü herhangi bir varlık O'na ne kadar yakın olursa, o derece O'ndan mükemmellik alır. Fakat bu kişinin kutsal sayıldığı anlamına gelmez. Bu da İslam'da kutsal insan kavramının bulunmadığına işaret etmektedir.[15]

Günümüzde bütün dinlerin kendilerine has yapısal özellikleriyle oluşturdukları mabetler, kutsal hissinin en somut tezahürüdür. Bu nedenle mabetler, hangi dine ait olursa olursun, insan evren ve kutsallık kaynağı ilişkisinde merkezi bir

---

[12] İskander Oymak, ***'Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı'***, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:5 Elazığ, 2000, s. 445-446

[13] Ahmet Güç, '***Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı***', s. 343

[14] Ahmet Güç, '***Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı***', s. 343

[15] Ahmet Güç, '***Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı***', s. 348

öneme sahiptir.[16] Kutsallık bakımından mabetler, Eliade'nin de ifade ettiği gibi Yukarı, Aşkın olanın, 'burada, aşağıda' bir inşasıdır. Mabetler, tapınaklar sadece bir dünya tasarımı değildir. Aynı zamanda aşkın bir modelin yeryüzünde yeniden üretilişidir.[17] Ayrıca mabetler, insanların kutsalla olan bağını canlı tutmakta, insanların korkularını tedavi etme, ümitlerini yenileme yönünde yol göstererek insana kendini aşma imkânı sunmaktadır.[18] Bu nedenle "mabetler, tapınaklar sürekli olarak evreni kutsal kılar, çünkü o, hem âlemi temsil eder, hem de aynı zamanda içerir. Sözün kısası, tapınak sayesindedir ki, Âlem, kendi bütünlüğü içinde tekrar tekrar kutsallaşır. Kirlenmişlik derecesi ne olursa olsun, Dünya kutsal yerlerin kutsallığı sayesinde mütemadiyen arınmaktadır.[19]

Sonuç olarak kutsal insanın metafizik âlemle irtibatını gerçekleştiren bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Geçmişten günümüze bütün dini oluşumlarda karşımıza çıkmasından ötürü kutsal evrensel bir unsurdur. Aynı zamanda din ile iç içe girmiştir. İnsanlar çeşitli nedenlerle kutsal kabul ettikleri unsurlara karşı çeşitli davranış kalıpları geliştirerek o nesnelerin farklı olduğunu göstermişlerdir.

B. Ziyaret Fenomeni

"Ziyâra"; birini, bir yeri görmeye gitmek manasına gelmekte olup, bu kökle ilgili "zevr" kelimesi hem ziyaret etmek hem de ziyaret eden manasına

[16] Sadık Kılıç, ***'Kutsalın Tezahürü ve Kur'an'da Taş Kavram Alanı'*** EKEV Akademi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, Erzurum, Bahar 2001, s. 2

[17] Eliade, a.g.e., s. 53

[18] Sadık Kılıç, ***'Kutsalın Tezahürü ve Kur'an'da Taş Kavram Alanı'***, s. 2

[19] Eliade, a.g.e., s. 54

gelmektedir.[20] Ziyaret eden manasında "zair" kelimesi daha yaygın bir kullanıma sahiptir. "Zuvar" ve "mezar" kelimeleri de bir kimseyi görmeye gitmek manasını ifade etmekle birlikte, "mezar" kelimesi Türkçemize "kabir" anlamıyla geçmiş bulunmaktadır.[21]

Ziyaret, ibadet etmek amacıyla mübarek yerlere gitmek şeklinde tanımlanabileceği gibi[22], umumiyetle dinî manada ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder.[23]

Esas olarak ele alınan ziyaret fenomeni, olağan bir kabir ziyaretinde çok farklıdır. Buna göre ziyaret, yatır, türbe, tekke, dede mezarı gibi çeşitli isimlerle anılan ve çoğunlukla kendilerine veli, evliya, eren, ermiş, sofu, şeyh, dede, baba, abdal yahut şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere, belli hacet, dilek, istek ve muratlarla yapılan ziyaretler ve bu alanda oluşmuş bulunan inanç ve uygulamalardır.[24] Bu tanımıyla ziyaret terimi, ülkemizde yaygın bir kullanıma sahip olan adak kavramıyla iç içe geçtiği görülmektedir. Hikmet Tanyu'nun tanımına göre adak, Tanrı'ya, kutsal tanınan bir şahsa, bir yere (türbe, mezar, ağaç, su, taş vb.) bir şeye, herhangi bir dileğinin olması, yerine getirilmesi şartıyla adı bildirilerek yapılan şartlı bir vaat, bir söz, bazen şartlı bazen peşin (mum, para, seccade vb.) bir ant olarak münferit veya

[20] Galip Atasağun, ***'Ziyaret Fenomeni'***, Selçuk Ünivesitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 21, Konya, Bahar 2006, s. 33

[21] İskender Oymak, ***'Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı'***, S. 446

[22] Ahmet Gökbel, ***'Kangal Yöresinde Ziyaret erleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar'***, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3, Sivas, 1999, s. 165

[23] İskneder Oymak, '***Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni***', s. 133

[24] İskneder Oymak, ***'Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı'***, s. 446

topluca yapılan davranış olarak görülmektedir.[25] Başka bir ifadeyle adak, sayrılıktan sağılma, çocuk sahibi olma, evlenme, zor bir durumdan kurtulma vb. gibi amaçlara yönelik isteklerin yerine getirilmesi için yüce varlıklara, ermişlere, tapınaklara, yatırlara, ziyaretlere adanan oruç, kurban, yiyecek eşya vb. gibi şeyleri ifade etmektedir.[26]

Ziyaret yerleri, her zaman için, kendilerinde belli bir manevi güç, feyiz ya da bereket bulundurduğuna inanılan ve birtakım efsaneler, hikâyeler, kerametler ve mertebeler atfolunan kişilerin mezarları, türbeleri yahut onlara ithaf olunan makamlar değildir; zira kutsal bilinen birtakım taş, ağaç, kaynak, göl, kaya ve dağ gibi mekânlar ve şeyler de ziyaret yeri kategorisine dâhil edilmektedir.[27]

Fenomenolojik açıdan bakıldığında ziyaret fenomeni, kendilerinde beşer üstü ilahi güç ve kudretlerin bulunduğun inanılan, birtakım mezarların, türbelerin ve mevkilerin (ağaç, su, dağ, taş vb. gibi) çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesini ifade etmektedir. İnsanları buralara çeken şey, onlarda bulunduğuna inanılan manevi güç, feyz ve bereket ya da fenomenolojinin diliyle ifade etmek gerekirse, 'kutsal'la birtakım ritüel usullerle temasa geçilmesi halinde insanlara faydasının dokunacağına inanılmasıdır. Bunun sonucu olarak yapısal bakımdan ziyaret fenomeni; kutsalın bir tür tezahür ve yaşanış biçimi olarak kabul edilmektedir.[28] Eliade'nin de ifade ettiği

---

[25] Hikmet Tanyu, **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s. 9

[26] Yahya Mustafa Keskin, ***'Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları'***, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 4, Elazığ, 1999, s. 186

[27] İskender Oymak, ***'Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı'***, s. 446

[28] Yahya Mustafa Keskin, ***'Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları'***, s. 186

gibi söz konusu yerlere gösterilen ilgi, bunlara yapılmış bir tapınma değil, onların kutsalın bir tezahürü olmalarında gizli olması[29] nedeniyle, kutsal nesne ile temas kuran kişinin, kendisini, kutsalı belirleyen asil güçle temas kurmuş olma psikolojisiyle yakından alakalıdır.[30]

Ziyaret inancı ve buna bağlı uygulamalar, tıpkı kutsal kavramında olduğu gibi evrensel öğeler arasında yer almaktadır. Natürizm ve Animizm'deki "Ata Ruhları"na tapınma şeklindeki inanç ve uygulamalarda, Afrika, Amerika ve Avustralya'nın ilkel yerlilerinin yanı sıra, Uzak Doğu ülkelerinde ve hatta Çin'de, Hindistan'da, eski Yunan ve Roma'da da ziyaret inancına dair bulgulara rastlanılmaktadır. Dolayısıyla bunu sadece Türk-İslam geleneğiyle sınırlı tutmak hatalıdır. Böyle bir perspektiften bakıldığında ziyaret fenomeni, dünya ölçüsünde yaygın bir gerçeklik olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda unutulmamalıdır ki, ziyaret fenomeni kültürden kültüre, dinden dine, coğrafyadan coğrafyaya farklı uygulamalarla kendini göstermektedir.[31]

Ülkemizde ziyaret inancına konu olan kutsal mekân ve nesneleri şu şekilde sıralamak mümkündür: 1) Mezarlar-yatırlar, 2) Ağaçlar, 3) Taşlar, 4) Dağlar, 5) Sular, 6) Ev, mağara, değirmen vb yapılar ve 7) Mevkiler belli başlı ziyaret yerleridir.[32] İnsanlar ziyaret yerlerine çok çeşitli dilek, istek, adak, murat ve hacetlerden ötürü gitmektedirler. Kendisinde maddî ve manevî güç olduğu kabul edilen ve çeşitli faydalar gözetilerek ziyaret edilen kutsal yerlerin ziyaret edilme

[29] Eliade, a.g.e., s. X

[30] Yahya Mustafa Keskin, ***'Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları'***, s. 186-187

[31] Ahmet Gökbel, ***'Kangal Yöresinde Ziyaret erleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar'***, s. 166-167

[32] Galip Atasağun, ***'Ziyaret Fenomeni'***, s. 41-48

sebep ve amaçları incelendiğinde, temel olarak iki noktada toplandığını görülmektedir:

a) Manevî Maksatla Ziyaret:

Bu ziyaret türü daha çok Allah'a yalvarmak, dua etmek, manevî bir haz ve feyz almak için gerçekleştirilmektedir. Ziyaretçiler, ziyaret yerinden hiçbir istekte bulunmayıp isteklerini Allah'tan beklemektedirler

b) Maddî Menfaat Temini İçin Kutsal Yerleri Ziyaret:

Bu tür ziyaretlerini yapanlar, her ne kadar isteklerini ziyaret yerinden değil de Allah'tan bekleseler de, ziyaret yerini adeta isteğinin kabulü için vasıta olarak kullanma eğilimi içindedirler. Fakat bazı durumlarda ziyaret yeri ön plana çıkmakta, her şeyi onun sağlayacağı düşüncesi oluşmaktadır. Bu nedenle çaput ve bez bağlama, dilek taşları yapıştırma, duvarlara dileği ifade eden yazılar yazma, mum yakma, kurban kesme ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan suyu içme, bu su ile yıkanma, toprağı yeme, kutsal kabul edilen taşı ağrıyan yerlerine sürme gibi birtakım uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Bu tür ziyaretleri daha çok kadınların gerçekleştirdiği gözlemlenmektedir.[33]

Ziyaret yerlerine yapılan ziyaretlerin sebep ve amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Hastalıklardan şifa bulmak

2. Kısmetin açılması

[33] İskender Oymak, ***'Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma'***, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Elazığ, 1996, s. 296-297

3. Dilek tutmak ve adak adamak

4. Yağmur duası yapmak

5. İş, mal-mülk sahibi olmak

6. Yatırın tavsiyesini almak

7. Trafik kazaları, sel, deprem ve felaketlerden emin olmak

8. Çocuk sahibi olmak

9. Doğacak çocuğun cinsiyetini öğrenmek

10. Askere giden oğlunun sağ-salim dönmesi

11. Sınavlarda başarılı olmak ve sınıfı geçmek

12. Maddî-manevî sıkıntılardan kurtulmak.[34]

Ziyaret fenomenini oluşturan ziyaretçi olgusuna bakıldığında, yaş, meslek, cinsiyet gibi etkenlerin değişik gösterdiği gözlenmektedir. Bu konuda bir genelleme yapacak olursak, ziyaret yerlerine rağbet edenlerin büyük bir kısmının toplumun alt tabakasına mensup, gelir ve refah düzeyi standartların üstüne çok çıkmayan, orta yaş üstü kimselerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Fakat bu genellemenin dışındaki gruplardan ziyaretçi olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Nitekim sosyete olarak tabir

[34] Galip Atasağun, ***'Ziyaret Fenomeni'***, s. 52-53

edilen ve halk ile arasından yaşayış biçimi açısından fark bulunan insanların da çeşitli ziyaret yerlerini ziyaret ettikleri de görülmektedir.[35]

Ayrıca cinsiyet faktörü itibariyle ele aldığımız ziyaretçi profilinde kadın unsuru göze çarpmaktadır. Bu bağlamda ziyaretçilerin çoğunluğunu orta yaş üstü, belli bir eğitim ve kültür düzeyinden yoksun ve toplumun alt tabakalarına mensup kadınlar oluşturmaktadır. Bunun sebebi ise kısmetin açılması, çocuk sahibi olmak ve çocuğun yaşaması gibi isteklerin daha çok kadınlara ait adak konuları olmasından kaynaklanmaktadır. Hatta bu sebepten ötürü bu amaçlara hizmet eden ziyaret yerlerinin diğerlerine oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir.[36]

Sonuç olarak ziyaret fenomeni çerçevesinde, ziyaret yerleri toplumların yaşadığı her coğrafyada önemli fonksiyonlar gerçekleştirmektedir. Ziyaret fenomeni; dinî, mistik ve sihrî unsurlar taşıyan ve dünya kültür tarihinin derinliklerine kadar uzanan bir olgudur. Kültür tarihi açısından önemli bir malzeme olarak karşımıza çıkan kutsal değerler, insanların sıkıntı ve ümitsizlik durumlarında derman ve ümit kapısı olarak vazgeçilmez öneme sahiptirler. Kutsal değerlerle özdeşleştiği ve toplumların vicdanında yaşadığı ölçüde, ziyaret yerleri kutsal bilinip, ziyaret konusu olmaktadır. Bu haliyle ziyaret fenomeni, kolektif bir şuurla ilgili bir sosyo-psikolojik gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim böyle olduğu içindir ki, bu şuur, çeşitli dinî ve toplumsal etkenlere belli ölçüde bağımlı olarak toplumlarda tezahür etmekte, yerine göre güçlenmekte ve şöhretini giderek artırmakta, bazıları da sönükleşmekte

[35] Yahya Mustafa Keskin, ***'Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları'***, s. 199-200

[36] Yahya Mustafa Keskin, ***'Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları'***, s. 200

ve toplumsal vicdanın derinliklerine gömülmektedir. Müsait ortamı bulunca yeniden canlandığı gibi bunlara yenilerinin de eklendiği söylemek mümkündür. Toplumların hayatında meydana gelen sosyal ve sosyo-psikolojik dalgalanmalar ve değişikliklerin, ziyaret fenomeni üzerinde etkili olduğu da bir gerçektir.[37]

II. KİLİSENİN TANIMI VE KİLİSELERİN AYRILMA SÜRECİ

Kilise, kelime olarak Grekçe *ek-kaleo* fiilinden türetilen ve topluluk manasına gelen *ekklesia* tabirinden gelmektedir. Sözlük anlamı itibariyle "birini dışarıya çağırmak, toplantıya davet etmek, toplanmak" anlamlarına gelmektedir. Terim anlamı ise, inananların teşkil ettiği, İsa Mesih tarafından havari Petrus'un otoritesi altında kurulan, Kutsal Ruh tarafından teyit edilen, görünmeyen lideri Mesih ile birleşmiş, üyelerini kurtarıcının doktrinini tasdikte, onun kanunu uygulamakta, sakramentlerini kullanmakta, birleştiren görünür bir topluluk anlamına gelmektedir. Hem topluluk hem de mekân ismi olarak kullanılan kilisenin, Fransızcadaki karşılığı *eglise*, İngilizcede *church*, Arapçada *kenîse*dir. Kelime Arapçaya muhtemelen Grekçe ibarenin Süryanileşmiş şeklinden girmiştir. Türkçedeki kilise kelimesi Arapça kenîse kelimesinin değişmiş şeklidir. Kelime klasik Grekçede, seküler anlamda kamu işlerini görüşmek üzere çağrılan vatandaşların oluşturduğu topluluğu ifade etmekte iken zamanla her tür topluluk için kullanılmaya başlanmıştır.[38]

Kilise günümüzde Hıristiyan teolojisinin en önemli unsurudur. Gerek bölünme süresince ortaya çıkan ana mezhepleri ifade etmek için olsun gerekse Hıristiyan doktrinlerinin belirleyen otorite için olsun sık karşılaşılan kavramlardan

[37] Galip Atasağun, ***'Ziyaret Fenomeni'***, s. 59-60

[38] Mehmet Aydın, '***Kilise***' maddesi, İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, XXVI, 11

birisidir. Aynı zamanda Kilise kavramının Hıristiyanlığın sistematik yapısını ifade etmek için kullanıldığı da görülmektedir. Bu nedenle kilise tarihinin Hıristiyanlık tarihi kadar eski ve köklü olduğu söylemek de mümkündür.

Hıristiyanlığın tarihsel sürecine baktığımızda erken tarihlerde ayrılıkların ya da düşünce farklılıklarının kendini gösterdiği dikkat çekmektedir. Her ne kadar ayrılıkları gidermek için çabalanmış olsa da bunun tam aksine ayrılıkların belirginleştiği görülmektedir. Bundan ötürü girilen ayrılma süreci, Hıristiyanlığı anlama noktasında büyük bir role sahiptir. Zira kültürel faktörlerin ve eski dini inançların Hıristiyanlık üzerinde bölgesel farklılıklar meydana getirdiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Ayrılma süreci içerisinde oluşan her ana mezhep kendi kilisesini yani teolojisi oluşturarak farklıklarını dile getirmiştir. Hıristiyanlığın tarihsel süreci, Hıristiyan inanç sistemini anlamamız açısından önem arz ettiği için kısaca ele alınacaktır.

Hz. İsa'nın göğe yükselmesinin ardından havariler Yahudi şeriatına uygun olarak Hz. İsa'nın öğretilerini yaşamaya ve yaşatmaya devam etmiştir. Fakat önceleri Hz. İsa ve ona inananlara karşı düşmanken sonradan havariler arasına katılan Pavlus, Hıristiyanlığı diyaspora Yahudileri ve putperestler arasında yayma misyonunu üstlenmiş ve bu nedenle 'Yabancılar Havarisi' olarak adlandırılmıştır.[39]

Hıristiyanlığın putperestler arasında yayılması için misyonerlik faaliyetine başlayan Pavlus, Yahudi şeraitini dinin yayılmasında bir engel olarak görmüş ve dinin yayılması açısından şeriat kurallarından taviz verilebileceğini düşünmüştür.

[39] Ahmet Hikmet Eroğlu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', AÜİF Dergisi, cilt: XLI, Ankara, 2000, s. 310

Onun bu düşüncesi ve uygulaması çeşitli tartışmalara sebep olmuş ve anlaşmazlıkların giderilmesi için 49-50 yıllarında Pavlus'un da katıldığı 'Havariler Konsili' adıyla anılan ilk konsil toplanmıştır. Pavlus'un Hıristiyanlığın yayılması için Anadolu'daki insanların durumundan bahsetmiş ve kolaylık gösterilmesinin gereği üzerinde durmuştur. Netice itibariyle konsil, putlara kurban edilen şeylerden, kandan, boğulmuş hayvan etinden yenmesini ve zina yapmayı yasaklamış ve putperestlerden yeni dine girenlere başka sınırlama getirilmemesine karar vermiştir. [40]

Pavlus'un gayretleri sonucu Anadolu'da hızla yayılan Hıristiyanlık ile Yahudi şeriatına bağlı olarak ortaya çıkan Yahudi-Hıristiyan grubunun benimsediği Hıristiyanlık arasında özellikle II. yüzyılın ortalarına doğru yoğun bir mücadele yaşandığı görülmektedir. İlk başta muamelatla ilgili ortaya çıkan anlaşmazlıklar, zamanla Hz. İsa'nın tabiatı hakkında ikilemlerin ortaya çıkmasıyla boyut değiştirmiş ve ardından da buna bağlı olarak Hz. İsa'nın tanrılaştırılması sürecini başlatmıştır.[41]

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Hıristiyanlar, inançlarından ötürü Milan Fermanı'nın ilanına kadar baskı ve zulme maruz kalmıştır. 313 yılında bu fermanla sağlanan din ve vicdan hürriyeti, birçok tartışmaları da beraberinde getirmiştir.[42] Gün yüzüne çıkan Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'ndan aldığı resmi destekle hızla yayılmaya devam ederken diğer yandan da doktrinel çatışmaların mayalanmasına sahne olmuştur.[43] Bu çatışmalara bir son vermek için düzenlenen ilk konsil 325

[40] Ahmet Hikmet Eroğlu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 310

[41] Ahmet Hikmet Eroğlu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 311

[42] Ahmet Hikmet Eroğlu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 311

[43] Mehmet Aydın, '***Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış***', AÜİF Dergisi, cilt: XXVII, Ankara, 1985, s. 125

yılında toplanan İznik Konsili olmuştur. Bu ilk genel konsilde Ariüs'ün "Baba'ya bağımlı olan Oğul, onunla aynı özden olamaz, o yaratıktır, sonsuz değildir. O Baba'nın eseridir. Fakat Baba ile aynı cevherden değildir." şeklinde özetlenen görüşü reddedilmiş ve Ariüs aforoz edilmiştir. Bunun yerine konsile damgasını vuran "İsa'nın Baba'dan bütün zamanlardan önce doğduğu, onun ilahların ilahı, ışığın ışığı olduğu" düşüncesi, yani kısaca Baba ile Oğul İsa'nın aynı cevherde olduğu dogması kabul edilmiştir.[44] Ariüs'un İsa ile Tanrı'nın aynı cevhere sahip olmadığı düşüncesi dolaylı olarak İsa'nın tanrı olmadığını inancını taşımaktadır. Bunun da Hıristiyanlığın temel inanç esaslarından biri olan teslise aykırı olmasından dolayı reddine karar verilmiştir. Ariüs'un bu düşünceleri, günümüzde teslisi kabul etmeyen Üniteryanizm'in ortaya çıkışında etkili olduğu öne sürülmektedir.[45]

381 yılında toplanan İstanbul Konsili'nde temelleri Pavlus tarafından atılan teslis inancı kabul edilmiştir. Temel bir doktrin olan teslise Hıristiyanlar şu şekilde bir açıklama getirmiştir: "*Tanrı birdir, ancak İsa'nın Babasıdır. Bu şekliyle Tanrı da Babalık niteliği vardır. Öyleyse Tanrı bir Baba olduğundan bu Baba oluş da Tanrı'dır. Tanrı gönderdiği 'Ruh' ile İsa'nın anasını gebe bırakmıştır. Buna 'Ruhü'l-Kudüs' denir. Bu ruh Tanrısal Ruh'tur. Bu niteliği yüzünden Ruh da Tanrı'dır. Meryem'in doğurduğu İsa ise, Oğul'dur. Ancak Tanrısal özden olan oğuldur.*

[44] Mehmet Aydın, '***Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış***', s. 126

[45] Ahmet Hikmet Eroğlu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 312

Bundan dolayı da Tanrı'dır."[46] Böylece 'üçte bir, birde üç' şeklinde formüle edilen bir inanış ortaya koyulmuştur.

İsa'nın tabiatı hakkındaki tartışmalar ve fikir ayrılıkları burada son bulmamış gittikçe çatallanmaya devam etmiştir. 431 yılında düzenlenen Efes Konsili'nin toplanmasına vesile olan konu ise Nestorius'un görüşleri olmuştur. Ona göre İsa, İnsan-Tanrı değil, Tanrı taşıyıcısıdır. İsa, insan olarak doğmuş ve bedenine Logos (Kelam) girmesi ile Tanrı olmuştur. Bu yüzden Meryem'e Teotokos (Tanrı Anası) denilemeyeceğini öne sürmüştür. Nestorius'un bu görüşleri İsa'nın tanrılığını gölgeleyeceği düşüncesi ile Efes Konsili'nde reddedilmiş ve Nestorius ve taraftarları aforoz edilmiştir.[47]

Nestorius'un görüşlerinin aksini ortaya koymak için gösterilen çabalar, Hz. İsa'nın ilahi tabiatının ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bu çabaların sonunda da İsa'da tek tabiatın olduğu kabul edilen Monofizit akımı baş göstermiştir. Monofizit akımının fikir babası Eutyches'e göre, İsa'nın insanî tabiatı, okyanusta bir damla sirkenin kaybolması gibi ilahî tabiatı içerisinde tamamen erimiştir. Monofizitçilerin ortaya koyduğu düşüncelerden dolayı ortalık bir kez daha karışmış ve dönemin imparatoru karışıklıklara son vermek için 451 yılında Kadıköy Konsili'ni toplamıştır. Konsilde, İsa'nın tam teşekkül etmiş, birbirinden ayrılmaz ancak birbirine de

[46] Mehmet Aydın, ***'Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini Ve Hıristiyan İ'tizalleri',*** İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi], 1982, sayı: 5, Ankara, s. 143

[47] Ahmet Hikmet Eroğlu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 312-313

karıştırılamaz iki tabiatın olduğu kabul edilmiş ve Monofizit düşünce sistemi reddedilmiştir.[48]

Kadıköy Konsili'nde alınan kararlardan dolayı Hıristiyan dünyasında büyük bir çözülme baş göstermiş ve siyasi olayların etkisiyle de kendi kiliselerini oluşturarak ayrılık sürecini daha da somutlaştırmışlardır. Monofizit mezhebini benimseyerek kendi kiliselerini oluşturan üç ana Kilise şunlardır: Yakubi Kilisesi Kıpti Kilisesi ve Ermeni Kilisesi.[49] Kadıköy Konsili'nden sonra İsa'nın tabiatı hakkında tartışmalar devam etmiş ve sırasıyla 553 yılında II. İstanbul Konsili, 681 yılında III. İstanbul Konsili ve 787 yılında da II. İznik Konsili toplanmıştır. Buraya kadar zikrettiğimiz konsiller, hem Batı (Roma) hem Doğu (İstanbul) Kiliseleri tarafından kabul edildiği için 'genel konsiller' olarak kabul edilmektedir.[50]

Batı ve Doğu Kiliselerinin kardeşliği uzun sürmemiş, aslında ilk belirtilerin 476 tarihinde kendini göstermesine rağmen kesin olarak ayrılıkları 1054 yılında gerçekleşmiştir.[51] Bu iki kilise arasında çıkan en büyük anlaşmazlık, Batı Kilisesi'nin "ve Oğul" anlamına gelen Latince "Filioque" ekini iman esaslarına eklemesiyle olmuştur. Böylece Batı Kilisesi Kutsal Ruh'un hem Baba'dan hem Oğul'dan çıktığını belirtirken Doğu Kilisesi Kutsal Ruh'un sade Baba'dan çıktığı görüşünü savunmuştur. Bu iki kilise arasındaki teolojik konulardaki farklılıkların yanı sıra dini pratiklerde de farklılaşmalar olduğu göze çarpmaktadır. Doğu Kilisesi'nde papazların

[48] Ahmet Hikmet Eroğlu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 313

[49] Ahmet Hikmet Eroğlu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 314

[50] Mehmet Aydın, '***Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış***', s. 126-127

[51] Mehmet Aydın, '***Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış***', s. 127-128

evlenmesine izin verilirken Batı Kilisesi Ruhban sınıfına evlenme yasağı koymuştur. Ekmek-Şarap ayininde Doğu mayalı ekmek kullanırken, Batı mayasız ekmek kullanmıştır. Doğu din adamlarına sakal bırakmayı şart koşarken, Batı tıraş olmayı esas almıştır. Bunların yanı sıra Doğu'da Hıristiyanlık Bizans'ın kontrolünde bir devlet dini haline gelirken, Batı'da Papaların etkisinin büyük olduğu bir din anlayışıyla farklı bir gelişim göstermiştir. Ayrıca Doğu ile Batı Kiliseleri'nin yetki yönünden eşit konuma gelmesi de tarih boyunca sürecek bir düşmanlığa teşne olmuştur.[52]

Coğrafi, siyasi ve bölgesel şartların sonunda ortaya çıkan farklılıklar Doğu ile Batı Kiliseleri'ni bir daha birleşmemek üzere ayırmıştır. Doğu Kilisesi 'gerçek imanı muhafaza eden' anlamına gelen Ortodoks ismini alırken, Batı ise 'birlik içinde evrensellik' anlamına gelen Katolik ismini almıştır.[53] Böylece Monofizit Kiliselerden sonra Hıristiyanlık tarihindeki ayrılık süreci Ortodoks ve Katolik Kiliseleri ile devam etmiştir.

Ortodoks Kilisesi'nde ayrılarak Batı'ya hâkim olan Katolik Kilisesi, buradaki otoritesini korumaya devam ettiği gibi kendisine yöneltilen eleştirilere de sert bir şekilde karşılık vermeye başlamıştır. Kilisenin benimsediği inançlara aykırı düşünce ve inançlara sahip olanlar aforoz edilmek suretiyle dışlanmış, hatta daha da ileri gidilerek onları cezalandırmak adına Engizisyon Mahkemeleri kurulmuştur. Fakat XV. yüzyılda İstanbul'un fethiyle meydana gelen gelişmeler Batı'da sanat alanında

[52] Ahmet Hikmet Eroğlu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 315-316-317

[53] Mehmet Aydın, '***Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış***', s. 128

Rönesans, din alanında da Reform hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Reform hareketinin bir sonucu olarak da Hıristiyanlık tarihindeki diğer bir büyük mezhep olan Protestanlık Kilisesi ortaya çıkmıştır.[54]

Katolik Kilise'nin uygulamaları Avrupa'da birbirinden farklı yerel çıkışlarla eleştirilmiştir. Özellikle din sömürüsüne dönüşen uygulamalar, Ruhban sınıfına duyulan güvensizlik, günahların affi meselesi gibi hususlar Kilise'ye karşı duyulan tepkinin şiddetini artırarak Protestanlık Kilisesi'nin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Reform hareketlerinde en meşhur isim haline gelen Luther, Kilise'ye karşı yaptığı çıkışla Hıristiyanlığın ayrılma sürecine önemli bir ekleme yapmıştır. Luther'den cesaret alan birçok kişi, bölgesel olarak yaptıkları çıkışlarla ayrılma sürecini daha da dallı budaklı hale getirmiştir. Calvinistler, Anglikan Kilisesi, Anabaptistler, Kongregasyonalist Kilise, Baptistler, Metodistler, Mormonlar, Advendistler Hıristiyanlığın bölünme sürecinde karşımıza çıkan mezhep veya tarikat şeklindeki oluşumlardan bazılarıdır. Farklı zaman ve mekânlarda meydana gelen bu oluşumlar, Protestanlık içinde dahi bölünmelerin gerçekleştiğinin en aşikâr örneğidir.[55]

Sonuç olarak birbirinden farklı birçok oluşumu içine alan Hıristiyanlığın ayrılma süreci, Hz. İsa'nın ölümünden çok kısa bir süre sonra başlamış ve uzunca bir süre de sonlanmamıştır. Bu sürece sebep olan faktörler ise Kutsal Kitaplarındaki inanç konusundaki ifadelerin müphem yani kapalı ve hatta çelişkili olması ve net olarak inanç esaslarının bulunmamasıdır.[56] Bu nedenle ilk dönemlerde inanç konusu

[54] Ahmet Hikmet Erğolu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 319

[55] Ahmet Hikmet Erğolu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 322-324

[56] Ahmet Hikmet Erğolu, '***Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış***', s. 324-325

üzerinde yoğunlaşan tartışmalar Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin oluşmasında etkili olurken, son dönemlerde bu tartışmalara Kilise'nin uygulama ve dayatmalarının yarattığı olumsuzlukların eklenmesiyle Protestanlık hareketinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu üç ana oluşumun dışında farklı mezhep ve tarikatların yanı sıra Ortodoks, Katolik ve Protestan Kiliseleri'nin içinde de birçok tarikat ve mezhebin bulunduğu gerçeğine ulaşılmaktadır.

III. AYAZMANIN TANIMI

Türkçedeki ayazma adı Grekçe *hagiasma*dan gelmiştir. İncil'de "*mübarek, kutsal yer*" anlamına gelen bu kelime, sonraları içinde su bulunan yerlerin kutsallaştırıldığını ifade etmek için kullanılmıştır. Genel olarak Rum Ortodoksların kutsallaştırıp bir kült haline getirdikleri su kaynaklarına verilen addır. Bu su bir kuyu, pınar, kaynak olabileceği gibi sızma veya damlama hatta biriktirme suretiyle de meydana gelmiş olabilir. İlkçağ'da paganizmde su kaynakları birtakım su perileriyle ilgili görülmüştü. Hatta her suyun bilhassa denizlerle ırmakların canlı birer varlık halinde temsil edilebileceğine inanılmış, onların birer tanrıları olduğu kabul edilmiştir. Hıristiyanlıkta ise bilhassa Ortodoks (doğu Hıristiyanları) topluluğunda su çıkan çeşitli yerlere (kuyu, kaynak, pınar) bir aziz veya azizenin adı verilerek buralar onun manevi koruyuculuğuna bırakılmıştır. Halk genellikle bu suların, himayesinde bulundukları aziz veya azize sayesinde insanlara yardımcı olduklarına, bilhassa mucizevî tedaviler yaptıklarına inanmıştır.

Ayazmalar onların hassa ve güçlerine inananlar tarafından her zaman ziyaret edilmekle beraber, Ortodoks takviminde o ayazmaya adını veren aziz veya azizenin yortu gününde çok kalabalık bir cemaate açık tutulmakta ve bütün bir gün şifa uman

insanlar ayazmanın önünden geçirilmektedir. Bu sırada burada büyük bir dinî âyin de yapılmaktadır. Sularının şifalı olduğu inancıyla bazı ayazmalara Hıristiyanlar tarafından yapılan ziyaretler, zamanla bir gelenek halini almış, onların yanında Müslümanlar da bazı beklentiler ve şifa umutlarıyla buralardan yararlanma gayretine girmişlerdir.

Başlangıçta az sayıda olan ayazmaların Osmanlılar döneminde büyük bir hoşgörü ile çoğalmasına göz yumulmuştur. O kadar ki hemen hemen her pınar, her su bir ayazma mahiyeti almıştır. Hatta bu husus bir Hıristiyan olan Fransız viskonsolosu olan E. Dutemple'ın alaylı bir tenkidine de konu olmuştur. Bursa'nın sanayi ve ticareti hakkında değerli bir kitap yazmış olan E. Dutemple, fikrini şu sözlerle ifade etmiştir: "Osmanlı idaresinin son yıllarında Rumlar bir yerde biraz kuvvetlenip kiliselerini inşa edince, derhal gürültülü nümayişlere girişmekte, bu arada her su kaynağını takdis ettirerek, bunlara aziz ve azizelerin adlarını verip, uydurdukları bu koruyuculukların renkli resimlerini buralara asmak suretiyle ayazma haline sokmakta ve bu suretle de bağış toplamaktadırlar". Ortodoks Rumlar tarafından abartılan bu durum psikopatolojik ve klinik bir olgu olarak niteleyen Dutemple şunları sözlerine eklemektedir: "Bereket ki bu davranışa Türkler kayıtsız kalmaktadır. Yoksa nerede ise artık Hıristiyan takdisinden geçmemiş pınar kalmayacağından, Müslümanlar, dinlerine karşı gelmeksizin içecek su bulamayacaklardır."

İstanbul'da gerçekten Bizans dönemine ait ayazma pek azdır. İstanbul ve çevresiyle Boğaz'ın iki yakasının muhtelif yerlerinde hemen hemen hepsi çok eski olmayan ve çoğunun mimari özelliği bulunmayan ayazmalar vardır. Bunların büyük

bir kısmı unutulmuş, evlerin ve yalılıların bahçelerinde kalmış veya doldurulmuştur.[57]

İstanbul'da daha önce de ifade edildiği üzere geçmişten günümüze birçok ayazmanın bulunduğu tespit edilmiştir. M. Halit Bayrı tarafından yapılan araştırma sayesinde bu ayazmalar ve bulundukları semtler yayınlanan çalışmasıyla gün ışığına çıkmıştır. Fakat Bayrı'nın tespit ettiği ayazmaların çoğu günümüzde çeşitli nedenlerden ötürü varlığını koruyamamıştır. Ayazmaların bir kısmı kurumuş, bir kısmı metruk bırakılmış, bir kısmı kutsallığını yitirmiş, çoğu da gittikçe büyüyen ve genişleyen kentin yeni yapılarına yer açmak için ortadan kaldırılmıştır. Özellikle 1960'lı yıllarda hızla göç almaya başlayan İstanbul'un artan nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için imar faaliyetleri başlatılmış ve bu faaliyetler esnasında sahipsiz ve metruk ayazmalar yeni yapılan binaların altında kalarak unutulmuştur.

M. Halit Bayrı'nın 1953'te yayınladığı araştırmaya göre o dönemde bilinen veya varlığından bahsedilen ayazmaların listesi şöyledir:

Akça Ayazma,

Arnavutköy Aya Kiryaki Ayazması,

Arnavutköy Aya Paraskevi Ayazması,

Arnavutköy Aya Onofriyos Ayazması,

Arapzade (Kumkapı) Aya Paraskevi Ayazması,

Bebek Aya Apostolidi Ayazması,

[57] Semavi Eyice, '***Ayazma***'maddesi, İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, IV, 229

Tarabya Aya Eleni Ayazması,

Balat Aya İstrati Ayazması,

Tarabya Aya Paraskevi Ayazması,

Langa Aya Teodoros Ayazması,

Büyükada Aya Yorgi Manastırı,

Hasköy Aynalıkavak Ayazması,

Fener Baki Dede Sokağı Ayazması,

Bakırköy Barut Fabrikası Ayazması,

Balta Limanı Ayazması,

Balat Andoniyos Ayazması,

Balıklı Ayazma,

Kazlıçeşme Basmahane Ayazması,

Bebek Rum Mezarlığı Ayazması,

Belgrad Kapısı Ayazması,

Kasımpaşa Bostaniçi Ayazması,

Çengelköy Boşnak Yanko Ayazması,

Büyükdere Aya Paraskevi Ayazması,

Burgazada Aya Yorgi Ayazması,

Cevizlik Ayazması,

Cuma Ayazması,

Çengelköy Aya Anayiri Ayazması,

Heybeliada Çam Limanı Ayazması,

Yeniköy Çam özü Ayazması,

Çengelköy Çaprazlı Ayazması,

Üsküdar Çavuşderesi Ayazması,

Büyükdere Çayırbaşı Ayazması,

Çengelköy İskele Ayazması,

Yeniköy Çiftağaç Ayazması,

Büyükada Çınar Meydanı Ayazması,

Hasköy Çık Salın Ayazması,

Beşiktaş Çırağan Ayazması,

Defnelik Ayazması,

Kuruçeşme Aya Dimitrios Ayazması,

Büyükada Dil Ayazması,

Yenişehir Duvardibi Ayazması,

Heybeliada Ergen Çıkmazı Ayazması,

Fener Aya Marini Ayazması,

Beşiktaş Fulya Deresi Ayazması,

Galata Aya Andonyos Ayazması,

Heybeliada Aya Nikita Ayazması,

Kumkapı Hisar Sokak Ayazması,

Hocapaşa Ayazması,

İğrikapı Ayazması,

Fener İncebel Ayazması,

İstinye Aya Marina Ayazması,

İstinye Ayazması,

Kadıköy Ayazması,

Kadırga Aya Yuvanis Ayazması,

Kadırga Prodrumos Ayazması,

Kalamış Ayazması,

Kalitorya Ayazması,

Arnavutköy Kamacı Ayazması,

Kanbur Ayazması,

Karaağaç Ayazması,

Karaköy Ayazması,

Kasımpaşa Aya Paraskevi Ayazması,

Fener Kasap Demirhun Ayazması,

Paşabahçe Kayabaşı Ayazması,

Bebek Kayalar Ayazması,

Kefeliköy Ayazması,

Kuruçeşme Kolej Bahçesi Ayazması,

Kireçburnu Aya Paraskevi Ayazması,

Arnavutköy Kaskaç Ayazması,

Mevlevihane Kozlu Çayırı Ayazması,

Kanlıca Körfez Ayazması,

Yeniköy Köybaşı Ayazması,

Küçükçekmece Ayazması,

Küçüksu Ayazması,

Beylerbeyi Küplüce Ayazması,

Kuleli Ayazması,

Kumkapı Aya Paraskevi Ayazması,

Kumkapı Panayia Kilisesi Ayazması,

Kurtuluş Ayazması,

Kuruçeşme Aya Paraskevi Ayazması,

Langa Kâtip Kasım Ayazması,

Büyükdere Yonca Ayazması,

Balat Mahkemealtı Ayazması,

Maltepe Aya Paraskevi Ayazması,

Yeşilköy Mamas Ayazması,

Fener Maraşlı Ayazması,

Maslak Ayazması,

Merdivenköy Ayazması,

Yunus İstasyonu Meşeli Ayazması,

Yeşilköy Mezarlık Ayazması,

Kadıköy Mühürdar Ayazması,

Yeniköy Mübaşir Sokağı Ayazması,

Maltepe Narlı Çiftliği Ayazması,

Narlıkapı Ayazması,

Fener Nikalaus Ayazması,

Galata Panayia Ayazması,

Paşabahçe Gümüşsuyu Ayazması,

Üsküdar Paşalimanı Ayazması,

Fener Patrikhane Ayazması,

Kurtuluş Safa Meydanı Ayazması,

Safraköyü Ayazması,

Salıpazarı Ayazması,

Salmatomruk Ayazması,

Samatya Polikaryus Ayazması,

Langa Sepetçi Salim Sokağı Ayazması,

Yeniköy Sermed Sokağı Ayazması,

Küçükçekmece Soğuksu Ayazması,

Sulukule Ayazması,

Tahtaköprü Kızıltoprak Ayazması,

Tarabya Aya Kiryaki Ayazması,

Tekfur Sarayı Ayazması,

Kumkapı Telli Odalar Ayazması,

Beylerbeyi Taşocakları Ayazması,

Pendik Temenna Ayazması,

Topçular Ayazması,

Büyükdere Tuğla Ocakları Ayazması,

Merdivenköy Uzunçayır Ayazması,

Fener Vodina Caddesi Ayazması,

Yeniköy Aya Fotini Ayazması,

Boğaziçi Yenimahalle Ayazması,

Beyoğlu Yenişehir Ayazması,

Yeşilköy Ayazması,

Mevlevihanekapısı Yılanlı Ayazması,

Arnavutköy Yuanis Ayazması[58]

[58] M. Halit Bayrı, '***İstanbul İlinde Yer Adarı-Bentler, Sukemerleri, Ayazmalar, Kaynaklar***' Türk Folklor Araştırmaları, Yıl: 4, Cilt: 2, Sayı: 45, İstanbul, 1953, s. 715-718

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA AKTİF HALDE BULUNAN TARİHÎ KİLİSE VE AYAZMALAR

I. İSTANBUL'UN TARİHÇESİ

Çok eski bir yerleşim birimi olan İstanbul'un tarihi geçmişi hakkında net bilgiler bulunmamaktadır. Küçükçekmece Gölü'nün kuzeyindeki kayalık bir yamaçta, Yarımburgaz Mağarası'nda rastlanan buluntular, İstanbul'a tarih-öncesi (pre-historik) çağda, Kalkolitik Dönem'de yerleşildiğini ortaya koymaktadır. Asya ve Avrupa kültürlerinin kesişme noktası sayılan bu bölgede elde edilen çanak çömlek kalıntıları, Anadolu'da rastlananlara benzememektedir. Burada ayrıca fosiller, kaba yontma taş aletler, çakmak taşı, uçlar, kemik izleri bulunmuştur. Bütün bunlar Kalkolitik Dönem'den başlayan, yaklaşık 300.000-130.000 yıl öncesine uzanan yerleşmelerin kanıtlarıdır.

Kadıköy Fikirtepesi'ndeki bir höyükte rastlanan buluntular ise Son Kalkolitik Dönem'e ait olduğu tahmin edilmektedir. M.Ö. 4. binin sonlarında ya da M.Ö. 3. binin başlarında burada yaşayan insanlar, geçimlerini avcılık, balıkçılık, yumuşakça (midye, istiridye, vb.) toplayıcılığı ile sağlamışlardır.[59]

İstanbul'un en eski yerleşim yeri olarak Haliç'in kıyıları ile bunun ucundaki Alibey ve Kâğıthane derelerinin vadileri veya bu vadilere hâkim tepeler gösterilmektedir. Romalı yazar Plinius, coğrafi konumu ve stratejik önemi çok eski çağlardan beri fark edilmiş olan bu yerde M.Ö. yedinci yüzyıldan önce Lygos adında bir köy bulunduğunu söylemektedir.[60]

[59] Alpay Kabacalı, **Geçmişten Günümüze İstanbul**, Creative Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 10

[60] Işın Demirkent, '***İstanbul***', İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, XXIII, 205

Ayrıca tarım yapıldığını kanıtlayan yontma taş araç gereçleriyle büyükbaş hayvancılıkla uğraşıldığını, yabani hayvan avlandığını ortaya koyan bulgular da elde edilmiştir.[61]

Bilimsel uğraşlar ışığında sunulan bu bilgiler, İstanbul'un ne zaman ve kimler tarafından bir yerleşim merkezi olarak seçildiği hakkında netlik oluşturmamaktadır. Yalnız bu konuda efsanevi bilgiler yaygın olarak dile getirilmektedir. Çok yeni dönemlerde uydurulan efsanelere göre M.Ö. 680'de yola çıkan Yunanistan Megara'dan hareket eden bir göçmen koloni, önce Kalkedon'u (Kadıköy) kurduğu tahmin edilmektedir. Yaklaşık yirmi yıl sonra Apollon tapınağının kâhininin tavsiyesi üzerine Byzas'ın başkanlık yaptığı ikinci bir göçmen kolonisi, Marmara Denizi ile Haliç arasında kalan şimdiki Sarayburnu'na gelerek ilk şehri kurmuştur. Eski bir Trak yerleşmesi olan Sarayburnu ve civarına gelen Megaralı göçmenler, Kadıköy ahalisini, karşı tarafın güzelliklerini göremeyip Kadıköy'ü seçtiklerinden dolayı körlükle itham etmişlerdir.[62] Şehrin kurucusu ve koloniye başkanlık yapmış olan Byzas'tan dolayı zamanla buraya Byzantion denilmeye başlanmıştır. (Byzantion, kurucusu Byzas'ın adıyla yer adlarının belirten "ion" takısının birleşmesiyle oluşmuştur.)[63]

M.Ö. 660 yıllarına doğru bir Yunan şehri olarak iskân olmaya başlayan İstanbul, giderek gelişmeye ve önem kazanmaya başlamıştır. Fakat M.S. 193 yılında Roma İmparatorluğu içinde çıkan taht kavgalarından İstanbul da nasibi almıştır. İmparatorluğun tahtını ele geçirmek isteyen Septimius Severus'a karşı direnen

[61] Kabacalı, a.g.e., s. 10

[62] Metin Sözen, **İstanbul**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 27

[63] Kabacalı, a.g.e., s. 11

İstanbul, bunun bedelini çok ağır ödemiştir. Severus ülkenin tek idareci olması üzerine kendisine direnen bu şehri zapt ettikten sonra ceza olarak halkı kılıçtan geçirmiş, sur ve sur içindeki binaları yakıp yıkmıştır. Fakat bir yıl sonra şehrin sahip olduğu avantajların farkına varan Severus, oğlunun da katkılarıyla kenti yeniden imar etmeye çalışmıştır. Severus'un oğlu Aurelius Antoninus Caracalla, kentin yenilenmesi konusundaki çalışmalarından dolayı şehre ismini vermiş ve onun zamanında şehir Anatonina olarak adlandırılmıştır.[64]

İmparatorluk içinde sürekli devam eden taht kavgaları, ülkenin iç bunalımlardan kurtulmasını zorlaştırmıştır. M.S. 323 yılında taht kavgalarından sıyrılan ve tahtı ele geçiren I. Konstantin, imparatorluk için yeni bir başkent seçmenin zamanı geldiğini anlamış ve bunun için de en uygun yerin İstanbul olduğuna karar vermiştir.[65] Konstantin bu kararın ardından M.S. 325 yılına şehrin imarına başlamış ve şehri dört kat genişletmiştir.[66] İmparator Konstantin'in çalışmalarıyla yenilenen kent, "Konstantin'in kenti" anlamına gelen Konstantinopolis olarak anılmaya başlanmıştır.[67]

Tarihi seyir içinde büyümeye ve genişlemeye elverişli olan İstanbul, 395 yılında I. Theodosius'un ölümünden sonra ikiye ayrılan imparatorluğun doğuda kalan kısmı için başkent olmayı devam ettirmiştir.[68] Tarihte Doğu Roma İmparatorluğu, diğer adıyla Bizans imparatorluğu olarak bilinen ülke, 1453 yılında

[64] Sözen, a.g.e., s. 30

[65] Sözen, a.g.e., s. 30

[66] Işın Demirkent, '***İstanbul'***, s. 206

[67] Alexander van Millingen, **Konstantinopolis İstanbul,** çev. Aykut Gürçağlar, Alkım Yayınları, İstanbul, 2003, s. 32

[68] Işın Demirkent, '***İstanbul'***, s. 206-207

Fatih'in İstanbul'u fethetmesine kadar varlığını sürdürmüştür. Fethe kadar geçen zaman için birçok yangın ve deprem gibi afetler ve çeşitli siyasi olaylar nedeniyle şehir tekrar tekrar inşa edilmesine rağmen, tarihteki önemini yitirmeden günümüze kadar gelmiştir.

İstanbul'un fethi: Osmanlı fetihleri sonunda ülkesi, Konstantinopolis kıyılarında birkaç şehirle kısıtlı kalan Bizans imparatoru, 1371'den itibaren Osmanlı padişahına itaatini sunmuş ve yılda 15.000 altın haraç ödemeyi kabul etmiştir. Osmanlılarca imparator, küçük bir tekfur gibi görülmekteydi. Fakat Konstantinopolis, Avrupa için ekonomik ve dinî bakımdan hayati önemde bir şehirdir. Hıristiyan dünyasının İslam'a karşı en son ve en güçlü savunma kalesi sayılmakta ve onu korumak için papalık öncülüğünde Haçlı seferleri örgütlenmektedir. Osmanlılar, Konstantinopolis'i, 1394-1402 ve 1422'de ciddi biçimde kuşatmışlardır, fakat sonuç alınamamıştır. 1444 yılında Varna'da Haçlı orduları ile Osmanlı arasında gerçekleşen ve Osmanlılarca kazanılan zafer, Konstantinopolis hakkında düşünülen kararın kaçınılmazlığını gözler önüne sermiştir. Osmanlılar, Rumeli ve Anadolu'da kurdukları imparatorluğun yaşaması için bu şehri mutlaka almaları gerektiği düşüncesi o zaman netlik kazanmıştır.[69]

1451'de ikinci defa tahta çıkan II. Mehmed için Konstantinopolis'in fethi, yalnız bu bakımdan değil, aynı zamanda kendi padişahlık otoritesinin yerleşmesi bakımından da kaçınılmaz bir sorundur.[70] Ayrıca "Konstantiniyye bir gün fethedilecek,

[69] Halil İnalcık, '***Fetih***', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Ana Basım AŞ, İstanbul, 1994, III, 302

[70] Halil İnalcık, '***Fetih'***, s. 302

onu fetheden emir ne güzel emirdir, onu fetheden asker ne güzel askerdir" şeklindeki hadis de kendisini bu konuda motive etmektedir.[71]

Sultan Mehmed Han, İstanbul'un fethini kolaylaştırmak için 1452 tarihinde Anadolu Hisarı'nın karşısında Boğazkesen denilen yerde Rumeli Hisarı'nı yaptırmıştır. Bununla Karadeniz'den İstanbul'a gelecek yardımların yollarını kapatmıştır. Bu hisar dört ay gibi kısa hatta bir rivayete göre kırk elli günde tamamlanmıştır.[72]

Gerekli bütün hazırlıklar yapıldıktan sonra Sultan Mehmed Han, 7 Şubat 1453'te ordusunu Edirne'den harekete geçirmiştir. 2 Nisan'da Osmanlı öncü kuvvetlerinin görünmesiyle imparator Haliç'in girişini zincirlerle kapatma emrini vermiştir. 5 Nisan 1453 tarihinde bütün ordu İstanbul surları karşısında yerlerine mevzilenmiştir.[73]

İstanbul 54 günlük bir kuşatmadan sonra 29 Mayıs 1453 tarihinde Salı günü sabahı Osmanlılar tarafından fethi gerçekleşmiştir. Edirne'den sonra başşehir olmuş ve 1922 yılına kadar 469 yıl Osmanlı İmparatorluğu'nun son başkenti olarak kalmıştır.[74]

Fetihten sonra İstanbul: Fetihten sonra imar hareketleriyle çehresi değişen ve yavaş yavaş bir Türk-İslam şehri hüviyetini kazanan İstanbul, tarihi yarımadanın dışına doğru taşmaya başlayarak zaman içerisinde bir imparatorluk merkezinin kozmopolit ve renkli hayatının hâkim olduğu, Avrupa ile Asya arasında Karadeniz'in kuzeyi ile Akdeniz'e açılan deniz ve karayollarının birleştiği, aynı zamanda farklı

[71] Ömer Nasûhî Bilmen, **İstanbul'un Tarihçesi**, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003, s. 31

[72] Bilmen, a.g.e., s. 32

[73] Bilmen, a.g.e., s. 32

[74] M. Orhan Bayrak, **İstanbul Tarihi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 47

kültürlerin kaynaştığı büyük bir metropol haline gelmiştir. Bütün bir imparatorluk zamanla İstanbul merkezli bir kültür ve sosyal yapının etkisi altına girmiştir.[75]

II. İSTANBUL'DA AKTİF HALDE BULUNAN TARİHÎ KİLİSE VE AYAZMALARIN TARİHÇESİ

Günümüzde İstanbul'da ibadete açık durumda olan toplam doksan beş Rum Ortodoks kilisesi bulunmaktadır. Kiliseler, yönetim biçimleri ve kullanım amaçları bakımından farklılık gösterir.

Kullanımına göre; İstanbul'daki kiliselerden 10'u manastır, 11'i mezarlık, 2'si müessese kilisesi, biri de özeldir. Kentte bulunan dört metokhi kilise ise yabancı temsilcilik statüsündedir.

Yönetim bakımından; İstanbul'daki doksan beş kiliseden seksen beşi Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne, biri Sina Başpiskoposluğu'na bağlıdır. Üç kilise Türk Ortodoks Başpiskoposluğu, iki kilise Balıklı Rum Hastanesi yönetiminde, bir kilise ise özeldir.[76]

Kiliselerin Listesi

FENER RUM ORTODOKS PATRİKHANESİ'NE BAĞLI KİLİSELER

Fener Aya Yorgi Patrikhane Kilisesi,

Fener Panagia Mugliotissa Kilisesi,

[75] Feridun Emecen, '***İstanbul***', İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, XXIII, 218

[76] Zafer Karaca, **İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 63

Fener Aya Yorgi Poteras Kilisesi,

Ayakapı Aya Nikolaos Kilisesi,

Kumkapı Panagia Elfida Kilisesi,

Yenikapı Aya Theodoroi Kilisesi,

Altımermer Panagia Gorgoepikoos Kilisesi,

Samatya Aya Menas Kilisesi,

Samatya Aya Yorgi Kilisesi,

Samatya Khristos Analepsis Kilisesi,

Samatya Aya Nikollaos Kilisesi,

Samatya Aya Kostantinos Ve Aya Helene Kilisesi,

Belgradkapı Panagia Kilisesi,

Topkapı Aya Nikolaos Kilisesi,

Sarmaşık Aya Dimitrios Kilisesi,

Edirnekapı Aya Yorgi Kilisesi,

Salmatomruk Panagia Uranon Kilisesi,

Tekfursarayı Panagia Hançeriotissa Kilisesi,

Eğrikapı Aya Kiryaki Kilisesi,

Eğrikapı Panagia Suda Kilisesi,

Ayvansaray Aya Dimitrios Kananou Kilisesi,

Ayvansaray Aya Blekhernai Kilisesi,

Balatkapı Panagia Balinou Kilisesi,

Balatkapı Taksiarhes Kilisesi,

Hasköy Aya Paraskevi Kilisesi,

Beyoğlu Aya Konstantinos Ve Aya Helene Kilisesi,

Galatasaray Panagia Isodion Kilisesi,

Taksim Aya Tria Kilisesi,

Kurtuluş Aya Dimitrios Kilisesi,

Dolapdere Panagia Evangelistria Kilisesi,

Kurtuluş Aya Athanasios Kilisesi,

Feriköy Dodeka Apotoloi Kilisesi,

Şişli Khristos Metamorphosis Kilisesi,

Beşiktaş Panagia Cihannüma Kilisesi,

Beşiktaş Panagia Paleu Baniu Kilisesi,

Ortaköy Aya Phokas Kilisesi,

Ortaköy Aya Yorgi Kilisesi,

Kuruçeşme Aya Dimitrios Kilisesi,

Kuruçeşme İoannes Prodromos Kilisesi,

Arnavutköy Taksiarhes Kilisesi,

Arnavutköy Prophetes Elias Kilisesi,

Bebek Aya Kharalambos Kilisesi,

Boyacıköy Panagia Evangelistria Kilisesi,

İstinye Taksiarhes Kilisesi,

Yaniköy Aya Nikolaos Kilisesi,

Yeniköy Panagia Kilisesi.

MANASTIR KİLİSELERİ

Silivrikapı Panagia Zoodokhos Pege Kilisesi (Balıklı Ayazma)

Büyükada Aya Nikolaos Kilisesi,

Büyükada Aya Yorgi Kudunas Kilisesi,

Büyükada Khristos Kilisesi,

Heybeliada Aya Trias Kilisesi,

Heybeliada Aya Spyridon Kilisesi,

Heybeliada Khristos Kilisesi,

Burgazada Aya Yorgi Karipis Kilisesi

Burgazada Khristos Kilisesi,

Kınalıada Khristos Kilisesi.

KADIKÖY METROPOLİTLİĞİ KİLİSELERİ

Kadıköy Aya Euphemia Kilisesi,

Kadıköy Aya Trias Kilisesi,

Kadıköy Aya İgnatios Kilisesi,

Yeldeğirmeni Aya Yorgi Kilisesi,

Üsküdar Prophetes Elias Kilisesi,

Kuzguncuk Aya Panteleymon Kilisesi,

Kuzguncuk Aya Yorgi Kilisesi,

Çengelköy Aya Yorgi Kilisesi,

Kandilli Khristos Metamorphosis Kilisesi,

Paşabahçe Aya Konstantinos Ve Aya Helene Kilisesi,

Beykoz Aya Paraskeve Kilisesi.

TERKOS METROPOLİTLİĞİ KİLİSELERİ

Tarabya Aya Parakevi Kilisesi,

Tarabya Aya Konstantinos Kilisesi,

Büyükdere Aya Paraskevi Kilisesi,

Büyükdere Aya Yorgi Kilisesi,

Yenimahalle İoannes Prodromos Kilisesi,

Bakırköy Aya Yorgi Kilisesi,

Bakırköy Khristos Analepsis Kilisesi,

Yeşilköy Aya Stephanos Kilisesi.

ADALAR METROPOLİTLİĞİ KİLİSELERİ

Büyükada Aya Dimitrios Kilisesi,

Büyükada Aya Panagia Kilisesi,

Büyükada Prophetes Elias Kilisesi,

Heybeliada Aya Nikolaos Kilisesi,

Heybeliada Prophetes Elias Kilisesi,

Burgazada İoannes Prodromos Kilisesi,

Kınalıada Panagia Kilisesi.

KUDÜS PATRİKHANESİ'NE BAĞLI KİLİSELER

Fener Aya Yorgi Metokhi Kilisesi,

Yeniköy Aya Yorgi Metokhi Kilisesi,

Heybeliada Aya Yorgi Metokhi Kilisesi.

SİNA BAŞPİSKOPOSLUĞU'NA BAĞLI KİLİSE

Balatkapı İoannes Prodromos Metokhi Kilisesi

TÜRK BAŞPİSKOPOSLUĞU'NA BAĞLI KİLİSELER

Galata Panagia Kaphatiane Kilisesi,

Galata Aya Nikolaos Kilisesi,

Galata İoannes Prodromos Kilisesi.

MÜESSESE KİLİSELERİ

Silivrikapı Aya Kharalampos Kilisesi,

Silivrikapı Aya Anargiroi Kilisesi,

ÖZEL KİLİSE

Arnavutköy Khristos Genesis Kilisesi[77]

Çalışmamızın bir bütünlük sağlaması açısından İstanbul'da ibadete açık olan kiliselerin listesine yer verilmiştir. Fakat konumuz itibariyle halk inanışları açısından ele alacağımız kilise sayısı 14 ile sınırlıdır. Medya organları genelde bu 14 kilise ve bunların ayazmasını tanıtan haberler yayınlamaktadır. Bu kiliselerin tarihçesi kronolojik sıra ile şöyledir:

A. AYVANSARAY AYA BLEKHERNAİ AYAZMASI

Bugünkü Ayvansaray'da, Meryem'e ithaf edilmiş, Bizans dönemine ait bir ayazmadır. Ayvansaray'da, Panayia Blekhernai Kilisesi ve buna bağlı binaların yer

[77] Karaca, a.g.e., 2006, s. 64-69

aldığı ve bahçe kapısı Kuyu Sokağı, Mustafa Paşa Bostanı Sokağı ile Dervişzade Sokağı'nın kesiştiği yerde bulunan dinî kompleksin bünyesinde, kilisenin bitişiğindedir. Bizans döneminde ise şehrin kuzeybatı köşesinde kalan 14. Regio (bölge) içinde, Ayvansaray ile Eğrikapı arasında sur dâhilinde bulunduğu bilinmektedir.

Pek çok dini yapı ve profan binalarıyla ünlü, Bizans İstanbul'unun tarihinde adından çok sık söz edilen bu bölge, 447'de, dört ay içinde birkaç kez şehri sallayan, özellikle bu bölgedeki yapılara ve surlara zarar veren depremde harap olduktan sonra, sur duvarları öncelikli olmak üzere imar edilmiştir. Bu arada İmparator Markianos döneminde (450-457) İmparatoriçe Pulheria üç nefli bazilika planındaki Panayia (Meryem) Kilisesi'ni yaptırmıştır (şimdi bunun yerinde 19.yy yapısı bir kilise bulunmaktadır).

Meryem Kilisesi'nin yanına I. Leon dönemi (457-474) sonlarına doğru inşa edilen ayazmanın yapım tarihi 473'tür. Ayazmanın I. Jüstinyen döneminde (527-565) onarıldığı bilinmektedir. İmparator II. Basileios (hd 976-1025) ayazma ve suyolunu yeniletmiş; oldukça gösterişli bir yapı haline gelen bu kilise ve ayazma III. Romanos döneminde (1028-1034) de tamir ve tezyin edilmesi sırasında tekrar elden geçirilmiştir. IV. Romanos Diogenos döneminde (1068-1071) çıkan 1069 yangınında zarar görmüş, ardından hemen onarılmıştır. 1204 Latin yağmasından bu kilise ve ayazma da payını almıştır. 1403'te kiliseyi gören Kastilya Elçisi G. De Clajivo kilisenin güzel fakat bakımsız olduğunu belirtmiştir. VIII. İoannes Paleologos döneminde (1425-1448) 1434'te çıkan ve kiliseyi temellerine kadar yakan, ayazmaya da bir hayli zarar veren büyük yangında harap olan binalar terk edilmiştir.

Ayazmanın İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethine kadar ne durumda olduğu bilinmemekte, muhtemelen kilise ile birlikte ayazmanın da harabe halinde olduğu ifade edilmektedir. Nitekim fetihten sonra on altıncı yüzyılın ortalarında İstanbul'a iki kez gelmiş olan Fransız zoologu gezgin Pierre Gilles şehri ilk ziyaretinde (1544) her iki yapıyı da görmüş, kilisenin çok harap durumda olan kalıntıları ile ayazmanın hala akan suyundan bahsetmiştir. Ermeni yazar P. Ğ. İnciciyan (1758-1833) on dokuzuncu yüzyılın başlarında, Gilles'in sözünü ettiği kalıntıları da bulamamıştır. Ancak ayazmanın yöre halkı tarafından "Çingene Ayazması" diye anıldığını belirtilmiştir. Bu bölgede on sekizinci yüzyıl sonlarında süpürge imal eden Çingenelerin olduğundan ise Sargis-Sarraf Hovannesyan'ın (1750-1805) bahsettiğine İnciciyan işaret etmektedir.

Bugün mevcut durumdaki kâgir kilise on dokuzuncu yüzyılın ortalarında yapılmış, ayazma da bu sırada son halini almıştır. Yunanlı Paspates 1870'te kilise ve ayazmayı görmüş ve Galanakis'in çizdiği bir gravürü kitabında kullanmıştır.

Ayazmanın suyu Eğrikapı yönünden, cılız bir kaynaktan gelerek yapının arka kısmındaki bir hazneye damla damla akmaktadır. Oradan tonozlu bir kanal aracılığıyla ayazmaya ulaşan su, bir kemer açıklığının bulunduğu yerden, zeminden az aşağıdaki geniş bir havuza birikmektedir.[78]

Yalnız bütün kiliselerdeki ayazma suyunun biriktiği havuz sistemi kaldırılıp yerine musluk sistemi konulduğu için burada da aynı durum söz konusudur.

B. SİLİVRİKAPI BALIKLI RUM MANASTIRI VE KİLİSESİ

[78] Enis Karakaya, '***Blahernai Ayazması'***, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Ana Basım AŞ, İstanbul, 1994, II, 261

Silivrikapı'daki Panagia Kilisesi'nin tarihi, "Zoodokhos Peges: Hayat Veren Kaynak" üzerinde kurulduğu inancına ve bu kaynağın mucizelerine ilişkin söylencelere dayanmaktadır. Kilisenin geçmişi, Tarihçi Prokopios'un anlatımına dayanarak, onun yaşadığı dönem olan beşinci yüzyıl ile altıncı yüzyıl başlarına kadar uzanmaktadır. Majeska, İstanbul'u ziyaret eden Rus hacıların anlatımına dayanarak, şehir surlarının Batı kesimindeki Balıklı semtinde yer alan şifalı kaynak nedeniyle, altıncı yüzyılda buraya bir manastır ve kilise yapıldığını belirtmektedir.

Tarihçi Grosvenor'a göre kilise ve kutsal su, dönemin imparatoru ve eşi ile asiller tarafından bir sağlık merkezi olarak kullanılmıştır.[79]

İstanbul'un Türkler tarafından fethedildikten sonra ayazma ve yanındaki yapıların uzun bir süre bakımsız kaldığı söylenmiştir. 1727'de Derkos Metropoliti Nikodimos, kendi alanı içinde kalan ayazma, kilise ve şapelin onarılması için III. Ahmed'den izin almış ve sonra da topladığı bağışlarla burayı onarmıştır. On sekizinci yüzyıldan sonra havuzundaki balıklardan dolayı Müslümanlar burayı "Balıklı Ayazma" olarak isimlendirmiş ve o günden günümüze dek gerçek adı unutularak bu isimle anılmıştır.[80]

Bu ayazmanın Balıklı Ayazma olarak adlandırılmasına ilişkin bir rivayet de şöyledir: Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi üzerine şehrin düştüğü haberi hızla yayılır. Bu sırada manastırda balık kızartmak üzere olan kadın şehrin düştüğü haberini alınca, tavadaki balıkların canlanmadan bu habere inanmayacağını

[79] Zafer Karaca, **İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 280-281

[80] http://www.zeytinburnu.com.tr/bel_zeytinburnu/ilce_gezisi/tarih/balikli_ayazmasi.cfm

belirtir. Bunun üzerine balıklar canlanıp sıçrayarak ayazmanın sularına atlarlar. Günümüzde hala ayazmanın sularında kırmızı balıkların yüzdüğü görülmektedir.[81]

Ayazma ve kilisenin hamisi olduğu kabul edilen I. Leon'un bu ayazmayı inşa ettirmesiyle ilgili olarak anlatılan bir öykü olduğu bilinmektedir. Buna göre gençliğinde çok yoksul ve doğru dürüst bir işi olmayan müstakbel imparator, sıcak bir yaz günü bu civarda gezerken kör bir ihtiyara rastlar. Yaşlı adam ondan kendisini gölgelik bir yere götürerek su içirmesini ister. Leon yakınında ne bir ağaç ne de su görür. Bunun üzerine gökten gelen ilahi bir ses ona civardaki bir kaynaktan akan su birikintisini tarif ederek, her ikisinin de yüzünü yıkadıkları takdirde adamın gözlerinin göreceğini, kendisinin de ileride imparator olacağını müjdeler. Yaşlı adamın yüzünü yıkayınca mucizevî olarak gözlerinin görmesi, kendisinin de gelecekte imparator olacağına bir işaret olmuştur. Vakit geçirmeden orduya yazılır, erlikten generalliğe kadar yükselir. İmparator Markianos bir ihtilalle devrilir ve Leon, 457'de Konstantinopolis patriğinin elinden tacını giyer.

Rivayete göre ayazma, imparatorun minnet borcu olarak bu kaynak üzerine kurulmuştur.[82]

C. EĞRİKAPI PANAYİA SUDA KİLİSESİ

Fatih İlçesi'nde, Eğrikapı'da Ayvansaray ile Edirnekapı arasında bulunan kilise, batıda Eğrikapı Caddesi, kuzeyde Kandilli Türbe Sokağı ile çevrelenmiştir.

[81] Deniz Som, **Tepe Tepe İstanbul**, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 200

[82] Enis Karakaya, '***Balıklı Ayazma***', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Ana Basım AŞ, İstanbul, 1994, II, 24

Yüksek avlunun ortasında eğimli arazi üzerinde yer alan kilisenin doğusunda altta Timiazoni Ayazması bulunmaktadır.

Tarihçi Teofanes'in notlarında, 810'da Bizans İmparatoru I. Nikeforos'un, kendini öldürmek isteyen bir kişiyi, akıl hastalarının şifa bulduğuna inanılan bu kiliseye kapattırdığı belirtilmektedir.

Kilise, 1583'te Tryphon ve 1669'da Thomas Smith listelerinde yer alır. Girit Savaşı sırasında, 1649'da donanmaya kürekçi ve yardım toplanmasıyla ilgili kayıtlarda adı geçen kilisenin, bu konudaki teslimatı 13 Şubat 1683'te yaptığı açıklannıştır. M. Gedeon'a göre, Nikita Kilisesi'nin yerinde inşa edilen yapı, on yedinci yüzyılın ikinci yarısında Du Cange tarafından hazırlanan listede "*Theotokos Egri Porta*" adıyla kaydedilmiştir. Edirnekapı çevresinde okulu olan kiliselerin listesini hazırlayan Patrik Samuel, 1764'te yapıyı "*Panagia Eğrikapı*" adıyla belirtmiştir.

Kitabesine göre, Patrik VI. Kyrillos zamanında, 1 Ocak 1816'da yeniden inşası biten kilisede, 1 Eylül 1851 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Kilisedeki diğer kitabelerde, yapının 1930 ve 1946'da onarım gördüğü kaydedilmektedir.[83]

D. KURUÇEŞME AYA DİMİTRİOS KİLİSESİ

Kuruçeşme'de, batı ve kuzeyde Kırbaş Sokağı, güneyde Alayemini Sokağı ile çevrelenen ve Kırbaş Sokağı'nda bulunan kilise, eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır. Kilisenin güney cephesi ile batı cephesi sokağa açılmaktadır. Aynı

[83] Zafer Karaca, '***Panayia Suda Kilisesi***' , Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Ana Basım AŞ, İstanbul, 1994, VI, 215

adı taşıyan ayazma kilisenin kuzeyinde, çan kulesinin kuzeybatısında ve yapıya bitişik vaziyettedir.

Bizans döneminden kaldığı kabul edilen kiliseyi on yedinci yüzyılda Kömürciyan, "imparator yapısı" olarak nitelenen ayazması ile birlikte "Ay'Dimitri" adıyla belirtir. III. Selim döneminde (1789-1807) yeniden inşası sırasında kubbesi çöken kilisenin örtüsü, Sadrazam Mehmet Paşa'nın emriyle, yakınında bulunan Ermeni kilisesinin tavanı örnek alınarak yenilenmiştir.[84]

E. BALAT ERMENİ SURP HREŞDAGABET KİLİSESİ

Balat Kapısından yarım mil kadar uzaklıkta, aynı mahallenin iç tarafındadır. İstanbul'un ünlü Ermeni kiliselerinden biri olan ve eskiden Bulgar Mahallesinde bulunan bu kilise, on altıncı yüzyılda Ayioa Eustratios adlı bir Rum Ortodoks kilisesi iken, 1627'de Ermenilere geçmiş ve ana mihrabın arkasındaki duvar yazıtında mevcut kayda göre 1628'de onarılmıştır.[85] 1691, 1693, 1729, 1783 ve 1789 son olarak da 1827' de çıkan yangınlar neticesinde beş kez yeniden inşa edilmiştir. Halen ibadete açık olan kilisenin bitişiğinde ve çevresinde bulunan iki oda ile ayazmanın, kiliseye gelir sağlamak amacıyla kiraya verilmesine izin verilmiştir.[86]

Sarraf Hovhannesyan'a göre, kilisenin güneyinde on yedinci yüzyılın sonlarına kadar 18 Ermeni evi vardı. Kilisenin batı tarafında, bahçıvanlara kiralanmış bir bostan, doğusunda da Kayserili Araboğlu Hacı Melidon tarafından kiliseyi yangına karşı korumak maksadıyla yaptırılmış kâgir bir ev, kilisenin kuzeyinde de

[84] Zafer Karaca, '***Dimitrios (Ayios) Kilisesi***', Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Ana Basım AŞ, İstanbul, 1994, III, 57

[85] Pars Tuğlacı, **İstanbul Ermeni Kiliseleri**, Pars Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 143

[86] Tuğlacı, a.g.e., s. 143, 144, 145 ve 146

bitişik durumda bir hamam, bunun karşısında da Sadrazam Semiz Ahmed Paşa'nın kâhyası Ferruh Kethüda tarafından yaptırılmış tek minareli ve kurşun kaplı bir cami yer almaktadır.[87] Eskiden çok sayıda olan Balat kilisesinin cemaati çeşitli nedenlerle, kiliseden uzak semtlerde bulunmaktadır. Ayrıca kilise içinde Azize Artemios'a atfedilmiş bir ayazma bulunmakta ve bu ayazma günümüzde halen insanlar tarafından ziyaret edilmektedir.[88]

F. BÜYÜKADA AYA YORGİ KİLİSE VE MANASTIRI

Patrikhane kayıtlarından elde edilen bilgilere göre Aya Yorgi Manastırı'nın inşa ediliş tarihi 1751'dir. Bu tarihte inşa edilmiş olan küçük kilise, şapel ve dua yeri eski kilise olarak bilinir ve iki katlı, kiremit örtülü küçük bir yapıdır. Tepede çan kulesinin arkasındaki kesme taştan yapılmış olan kilise ise yeni Aya Yorgi Kilisesi'dir ve 1905 yılında inşa edilmiş, 1909 yılında kullanıma açılmıştır.[89]

Aya Yorgi Tepesi'nin bir de efsanesi olduğu söylenir. Efsaneye göre Aya Yorgi Manastırı, IV. Murat zamanında bir çoban tarafından bulunmuştur. Çobanın üç gün üst üste rüyasına giren Aya Yorgi (Saint George), tepeye çıkan uzun yolun sonunda çan seslerini duyacağını ve bu sesleri duyduğu yeri kazmasını söylemektedir. Çıplak ayaklarıyla yokuşu tırmanan çoban gerçekten tepeye yakın bir yerde çan seslerini duyar ve bulunduğu yeri kazmaya başlar. Saint George'un denizden çıkan bir canavarı mızrağı ile öldürdüğü bir ikona bulur. Bizans döneminde işgal edilen Prinpiko adasının papazları bu ikona ve diğer bazı kutsal eşyaları buraya

[87] Tuğlacı, a.g.e., s. 147

[88] http://www.bobit.org/habergoster.asp?kimlik=84

[89] http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p:817485

gömmüşlerdir. Çobanın bulduğu bu ikona şimdi kilisenin girişinde sergilenmektedir.[90]

G. BEYOĞLU ST. ANTUAN KİLİSESİ

Kilise ilk olarak 1725 yılında Osmanlı İmparatorluk Saray ve Devlet hizmetinde bulunan ve ayrıca ticaretle uğraşan Katolik ülkelerin (ekserisi İtalyan-Fransız) vatandaşları ve onların aileleri için inşa edilmiştir.[91]

Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi üzerinde yer alan kilisenin inşaatı 23 Ağustos 1906 yılında, İstanbul doğumlu mimar Giulio Mongeri tarafından bina edilmiştir. İtalyan rahiplerin yönetiminde İstanbul'daki en büyük Katolik kilisesi ve en büyük cemaati olan bu kilise, 15 Şubat 1912 yılında ibadete açılmıştır.

İstanbul'daki önde gelen Katolik kiliselerinden biri olan Saint Antoine Kilisesi, 20x50 m ölçülerinde, Latin hacı biçiminde ve neogotik üslupta inşa edilmiştir. Kilise duvarları belirli yüksekliğe kadar mozaik kaplama ve yapının dış cephe duvarları tuğladandır. Kilisenin girişi, kiliseye gelir sağlamak için inşa edilmiş iki bina arasındaki kapıdan verilmiştir. Bu kapı kilisenin avlusuna açılır ve İstiklal Caddesi'ne bakan bu cephenin genişliği 38 metreyi bulur.[92]

Kilise İtalyan rahipler tarafından yönetilir. Laikliğin kabulü ve kıyafet kanunuyla, (hangi dinden olursa olsun) dinî kıyafetlerin sadece bina içlerinde kullanılmaları, yani ibadethaneler (camii, kilise, sinagog vs.) haricinde sokak ve

[90] http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p:817485

[91] http://tr.wikipedia.org/wiki/St._Antuan_Katolik_kilisesi

[92] http://www.ibb.gov.tr/sites/ks/tr-TR/1-Gezi-Ulasim/sinagog_kiliseler/Pages/saint-antoine-kilisesi.aspx

caddelerde taşınılması yasaklandığından, etrafta dinî üniformalı rahip ve rahibelere rastlanılmamaktadır.[93]

H. VEFA MERYEM ANA AYAZMASI

Ayda bir kere düzenlediği kilise günü nedeniyle en sık ziyaret edilen bu kilise hakkında temel kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Kiliseyle alakalı olarak internet sitelerindeki rivayetten öteye gitmeyen bilgi parçacıklarına ulaşılmıştır. Buna göre kilisenin bahçesinde bulunan Bizans dönemine ait kalıntıların burada bulunan eski bir kiliseye mi ait olduğu yoksa bir başka kiliseden buraya mı nakledildiği tam olarak kesinlik kazanamamıştır. Kilisenin tahmini olarak yapılışının on sekizinci yüzyılın başlarında, 1730 veya 1740'lı tarihler olduğu zannedilmektedir. Ayazmanın yeri ile ilgili olarak da anlatılan rivayet şöyledir: Ayazmanın bugünkü yerinde Arnavut asıllı Ortodoks bir aile yaşamaktadır. Ailenin Maria adındaki kızı bir gece rüyasında Meryem Ana'yı görür ve Meryem Ana ona "burada bir ayazma var, kilise inşa edelim" der. Rüyada bahsedilen yerde gerçekten bir su kaynağı bulununca aile kendi parasıyla bir kilise inşa eder ve Hz. Meryem'in ölümüne ithaf eder.[94]

İ. KUZGUNCUK AYA PANTELEYMON KİLİSESİ

Kuzguncuk Caddesi'nde yer alan kilisenin giriş kapısının üstünde yazan kitabeye göre kilise, 1831 yılında yapılmıştır. 1872 yılının Eylül ayında yanmış, 1890 yılında Mimar Nikola Ziko tarafından yeniden yapılmasına başlanmış ve 28 Haziran 1892'de ibadete açılmıştır.[95]

---

[93] http://tr.wikipedia.org/wiki/St._Antuan_Katolik_kilisesi

[94] http://vefa.erolkara.net/ayazma.htm

[95] Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar,** Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2001, II, 814

Kilisede aynı isimle anılan bir de ayazma bulunmaktadır. Aziz Panteleymon'dan dolayı 27 Temmuz kilisenin ve ayazmanın isim günüdür. Kiliseye adını veren Aziz Panteleymon'un üçüncü yüzyılda yaşayan bir doktor olduğu bilinmektedir. Hıristiyanlığı kabul etmesi ve bu dinden dönmemesi nedeniyle dönemin putperestleri tarafından öldürülmüştür.[96]

Kilisenin mimari yapısının gemi şeklinde olduğu görülmektedir. Bunun sebebi için şöyle bir açıklama getirilmektedir: Peygamber Nuh insanoğlunu ve hayvanları kurtarabilmek için hep beraber bir gemiye binmiş ve sonunda da kurtulmuşlardır. Kilisenin gemi şeklinde olmasının nedeni de budur. Kilise sembolik olarak insanın kurtuluşunu temsil etmektedir.[97]

Kilise günümüzde de aktif olarak varlığını devam ettirmektedir. Hatta 2003 yılında düzenlenen kilise isim gününde, Fener Rum Patriği Bartholomeos, İskenderiye Patriği ve Finlandiya Baş Piskoposu kiliseyi ziyaret etmişlerdir.[98]

J. SİRKECİ AYA TERAPON KİLİSESİ

Gülhane Parkı'nın bitişiğinde bulunan kilise, oldukça eski görünmesine rağmen bilimsel olarak temel kaynaklarda geçmişine dair bilgi bulunmamaktadır. İnternetteki ilgili sitelerden de bizi bu konuda bilgilendiren bir kaynak bulunamamıştır.

K. DOLAPDERE AYA FANURİOS KİLİSESİ

[96] Nedret Ebcim, **Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt: Kuzguncuk**, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s. 31-32

[97] Ebcim, a.g.e., s. 32

[98] Ebcim, a.g.e., s. 33

Aya Fanurios Kilisesi, temel kaynaklarda adı geçmeyen kiliselerden biridir. Fakat bir kiliseden ziyade ayazma kategorisinde değerlendirilmektedir.

L. ARNAVUTKÖY AYA PARASKEVİ KİLİSESİ

Arnavutköy Kamacı Sokak'ta bulunan Aya Taksiarhes Kilisesi'nin avlusunun kuzeyinde yer alan ayazma hakkında temel kaynaklardan tarihçesi hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

M. BEŞİKTAŞ AYA PARASKEVİ AYAZMASI

Ayazma hakkında temel kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Yalnız ayazma Beşiktaş Cihannüma Meryem Ana Kilisesi'nin içinde yer almaktadır. İsim günü 26 Temmuz'dur.

N. ARNAVUTKÖY AYA KİRYAKİ AYAZMASI

Arnavutköy'de Elçi Sokak'ta bulunduğu söylenen ayazma, üzerine yapılan konuttan dolayı fark edilecek bir durumda değildir. Esnaf halkının dediğine göre, Hıristiyan cemaat ayazmanın ortaya çıkması için mahkemeye başvurmuş ve mahkemeyi kazanmıştır. Bunun üzerine konut sahibi ayazmaya inen bir kapı açmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle ayazma yakın tarihte bir evin bodrum katının altında kalmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALK İNANIŞLARI AÇISINDAN İSTANBUL'DAKİ KİLİSE VE AYAZMALAR

Araştırmamıza konu olan 14 kiliseden 12'si Rum Ortodoks kilisesidir. Zira ayazma inanışı Ortodoks kiliselerine ait bir inanıştır. Kiliselerden biri Ermeni kilisesidir ki bu kilise geçmişte Rumlara ait olup dönemin padişahı tarafından Ermenilere tahsis edilmiştir. Bahsi geçen kilise Balat'ta bulunan Surp Hreşdagabet Kilisesi'dir. Diğer kilise de Katolik kilisesidir. Beyoğlu'nun ünlü İstiklal Caddesi üzerinde yer alan bu kilisede ayazma yoktur. Fakat dileklerin gerçekleşmesi üzerine farklı bir uygulamayla ziyaret edildiği görülmektedir. Belirtilmesi gereken bir husus da 12 kiliseden biri aslında kilisesi olmayan bir ayazmadır. Arnavutköy Elçi Sokak'ta bulunan Aya Kiryaki Ayazması, üzerine konut inşa edildiği için diğerleri gibi ziyaret edilebilen bir ayazma değildir.

Bizzat gidip ziyaret ettiğimiz bu kiliselerde ister istemez bazı zorluklarla karşılaşılmıştır. Kilise görevlilerinin yardım etmekten uzak tavrının yanı sıra kapısına kadar gidip de içeriye giremediğimiz durumlar yaşanılan zorluklardandır. Buna rağmen yapılan gözlemler ve araştırmamızın ulaşmak istediği sonuçlar bilimsel bir dille buraya aktarılmıştır. Konunun güncel olması nedeniyle araştırmalarımızı görsel malzemelerle zenginleştirerek kilise ve ayazmalara ait fotoğraflar çekilmiştir. Kilise ve ayazmalara ait fotoğraflara, çalışmamızın EKLER başlıklı kısmında yer verilmiştir.

Birinci Bölüm'de kiliselerin sıralamasında kriter olarak kronolojik sıralama tercih edilmiştir. Bu bölümde ise kilise ve ayazmalar, ziyaret edildiği sıraya göre düzenlenmiştir. Dolayısıyla Birinci Bölüm'deki kriter, İkinci Bölüm'de değiştirilmiştir.

Kilise ve ayazmalar hakkında edindiğimiz bilgiler aşağıda verilmiştir:

I. VEFA MERYEM ANA KİLİSESİ

Unkapanı İMÇ Çarşısı'nın hemen arkasında yer alan 'Panayia' yani Meryem Ana Kilisesi, her ayın birinde düzenlenen kilise günü nedeniyle "Ayın Biri Kilisesi" ya da "Ayda Bir Kilisesi" olarak da isimlendirilmektedir. Ekim 2009 ayı içerisinde Kilise'yi ziyaret esnasındaki gözlemlerimizi şöyle özetlemek mümkündür:

Kilise ulaşım bakımından kolayca bulunabilir bir muhittedir. Küçük bir kilise olmakla birlikte Ortodoks kiliselerinin bilinen şaşaasından uzaktır. Kilise binasının biri giriş diğeri çıkış olmak üzere iki kapısı bulunmaktadır.[99] Giriş kapısının hemen sağında, '*niyet anahtarı*'nın satıldığı bölüm bulunmaktadır. İki görevli tarafından yapılan satışlarda niyet anahtarlarının tanesi bir liradır. Müslümanların da ziyaret ettiği kilise her ayın birinde düzenlenen dinî törenler nedeniyle sabah saatlerinde oldukça yoğundur. İnsanlar dileklerinin gerçekleşmesi için ilk etapta sıraya girip niyet anahtarı almaktadır. Ziyaretçiler, kilise görevlileri tarafından satılan mumlardan alarak onları yakıp mum sunaklarına dikmektedir. Ardından kilisenin alt katında bulunan ayazmaya inilerek orada dualar okunmakta, ayazma suyundan içilip tekrar yukarıya çıkılmaktadır.[100] Dileğin gerçekleşmesi için Papaz efendinin dua etmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu nedenle Papaz dua ederken kişi adını ve gerçekleşmesini istediği dileğini içinden ya da dışından söyleyerek kilise ziyaretini tamamlamaktadır.

Ayrıntılara baktığımızda ilk önce niyet anahtarları dikkati çekmektedir. Satışı yapılan niyet anahtarlarının bazıları gümüş bazıları altın rengindedir. Bunun sebebi sorulduğunda, birden fazla dileği olanların bunları karıştırmamaları için iki farklı

[99] Bkz. Ek-1
[100] Bkz. Ek-2

renkte anahtar olduğu söylenmektedir. Tanesi bir liradan satılan anahtarlardan, dileği gerçekleşenlerin anahtarı tekrar kiliseye iadesi gerekmektedir. Bazı insanlar, her ne kadar kilise görevlileri onaylamasa ve dinî bir boyutu bulunmasa da anahtarları aldıktan sonra kilisenin duvarlarına ve duvardaki kabartmalara sürerek dua edip dileklerini tekrarlamaktadır. Kiliseyi ziyaret adabı ve geliştirilen halk inancına göre insanlar dilekleri gerçekleşene kadar bu anahtarları saklamaktadır. Ziyaretçilerden bazılarıyla yapılan görüşmelerde, çocuklarının sınıflarını geçmesi isteyen, çocuk edinmek isteyen insanların dilek tuttukları ve bir kısmının bu hedefine ulaştığını öğrendik. Buradan da kilisenin, basit dileklerin yanı sıra hayatî dilekler için de insanların ziyaretine açık olduğu görülmektedir.

Niyet anahtarlarının ardından mum sunaklarına dikilen mumlar da dikkat çekmektedir. Aynen anahtarlar gibi mumların da satışı yapılmaktadır. Mumlar büyüklüklerine göre farklı fiyatlandırılmaktadır. İnsanlar dileklerinin gerçekleşmesi için satılan mumlardan alıp itinayla yakıp dua ederek mum sunaklarına dikmektedir. Tahminimize göre mumlar arasındaki tercih, dileğin gerçekleşme arzusuna göre büyük ya da küçük olabilmektedir. Kilise görevlilerinin sunakları dolduran mumları, yerine yenilerinin konabilmesi için toplarken, özen göstermemesi, burada ticari beklentilerin öne çıkarıldığı hissini doğurmaktadır.

Kilisenin alt katında ayazma ve ayazmanın karşısına denk gelen yerde dua edilen heykel odası yer almaktadır. Ayazma suyundan daha fazla istifade ederek yanlarında da götürmek isteyen ziyaretçilere yardım etmek amacıyla içi boş pet şişeler satılmaktadır. Bu pet şişeler de aynen “anahtarlar”, “mumlar” gibi kiliseye gelir getiren materyaller arasına girmektedir. Ziyaretçiler ayazmadan su içerken

dileklerinin gerçekleşmesi için orada dua okumaktadır. Pet şişelere ayazma suyundan dolduran ziyaretçiler, sınavlarda başarılı olunması, işlerinin yolunda gitmesi, ailesinin mutlu olması gibi dileklerle bu sulardan evlerine götürerek ailedeki diğer fertlerin de içmesine imkân tanımaktadırlar. Ayazmanın karşısında Hz. İsa için ayrılmış olan heykel odasının ise oldukça basit ve itinasız bir şekilde dekore edilmiş olduğu görülmektedir. Sudan içtikten sonra burada da dua eden ziyaretçiler merdivenlerden yukarıya çıkmaktadır. Birebir yaptığımız görüşmelerde ziyaretçilerden biri bizimle ayazma hakkında çok ilginç bir detayı paylaşmıştır. Ziyaretçinin söylemine göre muhtemelen ayazmada, insanların kutsal sayarak, dilek tutarak içtikleri ve ücret ödeyerek aldıkları pet şişelerle evlerine götürdükleri suların gerçekte terkos suyu olduğudur. Bu düşüncesinin temelinde de şebeke sularının kesildiği zaman ayazmanın sularının da kesildiği şeklindeki gerçek yatmaktadır. Ancak görüştüğümüz kişi bu detayın/gerçeğin ziyaretçilerin büyük bir çoğunluğu tarafından bilinmediğini hatırlatmıştır.

Kilise ziyaretinde dileğin gerçekleşmesi için papazın duasını almak ve onun tarafından kutsanmak son safhayı oluşturmaktadır. Ziyaretçilerin kalabalık olduğu zamanlarda insanlar sıraya girip beklemektedirler.[101] Papazın yan tarafında bekleyen bir görevli, ziyaretçilerin papazla görüşmesinden önce bağış adı altında bir miktar para toplamaktadır. Bu bağışın miktarı kişinin dileğinin gerçekleşme arzuna bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Papaz dilek sahibini kutsayıp onun için dua ederken kişi dileğini içinden veya dışından söyleyerek, dileğin gerçekleşmesi ümidiyle kiliseden ayrılmaktadır.

[101] Bkz. Ek-3

Gözlemlerimiz esnasında şahit olduğumuz birkaç detayı da belirtmekte yarar vardır. Kilisenin iç duvarlarında bazı kabartma ve süslemeler yer almaktadır. Bu süsleme ve kabartmalar çerçevelenerek koruma altına alınmış bulunmaktadır. Fakat camekânların üzerinde bir elin rahatça sığabileceği şekilde delikler açıldığı görülmektedir. Bu kabartmalara daha da dikkat edildiğinde deliklerden içeriye koyulmuş küçük miktarda da olsa bağışların varlığı saptanmaktadır. Hem alt kattaki hem üst kattaki kabartmaların oyuklarının içine sıkıştırılmış bozuk paralar, kilise görevlileri tarafından toplanmaktadır. Ayrıca kilise içinde Balıklı Rum Hastanesi için de bağış toplanmaktadır.

Ziyaretçilerden bazılarının bu konularda çok da bilinçli olmadığı görülmektedir. Çünkü kilisenin avlusundaki ağaç dallarını kopartarak dileklerinin gerçekleşmesine katkıda bulunacağına inanmaları, kilise görevlileri tarafından bile batıl inanç olarak nitelendirilmektedir.

Kilisenin dışında ise yine insanların bu konudaki hassasiyetlerinin farkında olan birtakım satıcılar yer almaktadır. Bu satıcıların kilise ile bağlantılarının olmadığı sanılmaktadır. Fakat bir duygu sömürüsü şeklinde, satıcılar gelenlere dileklerini sembolize eden küçük metal eşyaların satışını yapmaktadırlar. Örneğin arabasının veya evinin olmasını isteyen kişi, küçük ev veya araba gibi metal oyuncakları almaktadır.

Kilise hakkında yazılı basında birçok haber bulunmaktadır. Haberlerin çoğu dileklerin gerçekleşmesi için insanların kilise ziyaretinde bulunması veya bulundukları yönündedir. Medyada yer alan bir habere göre bu kilisenin son yıllarda

Hıristiyanlardan ziyade Müslümanların akınına uğradığı ile ilgilidir.[102] Hatta Gülben Ergen, Bülent Ersoy, Sevil ve Dilek Sabancı, Selahattin Alpay, Zerrin Özer gibi ünlü sanatçıların ve ünlü isimlerin de kiliseyi ziyaret ettiği söylenilerek insanların kiliseyi ziyaret etmesi özendirilmektedir.[103] Yine medyada yer alan bir habere göre bu kilisenin çocuğu olmayanların ziyaret edebileceği bir kilise olduğu belirtilmektedir.[104] Sanal âlemde de bu ve buna benzer haberlerle karşılaşmak mümkündür.[105]

II. BALAT ERMENİ SURP HREŞDAGABET KİLİSESİ

Balat, eskiden Rumların yoğun olarak yaşadığı semtlerden biridir. Burada mevcut olan Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi, bir zamanlar Rumlara ait bir Ortodoks kilisesidir. Fakat Anadolu'dan getirilen ve buraya yerleştirilen Ermeniler nedeniyle dönemin padişahı bu kiliseyi Ermenilere tahsis etmiştir. Ermenilerin dini inancında ayazma kültürünün olmamasına rağmen, Ermeniler kiliseye maddi katkısı olduğu için kilisede mevcut olan ayazmaya dokunmamış, günümüze kadar muhafaza etmişlerdir.

Ayazmasından dolayı halk inanışlarında kayda değer bir yeri olan bu kilise, kapanış saatlerine yakın bir zamanda ziyaret edildiği için hakkında fazla veri elde edilememiştir. Öğrenilenlere göre insanlar buraya şifa ümidiyle gelmektedir. Özellikle dilsiz, yatalak, felçli hastaların burayı ziyaret ettikleri bilinmektedir.

---

[102] Ayşe Arman, ***'Yeniden Ayın Biri Kilisesi'ne Gittim Çünkü…'***, Hürriyet Gazetesi, 18.09.2004

[103] http://vefa.erolkara.net/ayazma.htm

[104] Ersin Kalkan, ***'Her Derdin Bir de Kilisesi Var'***, Hürriyet Gazetesi, 22.12.2005

[105] http://vefa.erolkara.net/ayazma.htm

Ayrıca bkz: http://arsiv.sabah.com.tr/2004/09/11/gny/gny108-20040911-200.html

Konuşamayan, yürüyemeyen ziyaretçiler, kilisenin isim günü olan 14 Eylül'de buraya gelip, kilisede bir gece sabahlarlarsa hastalıklarından kurtulup iyileşeceklerine inanılmaktadır. Fakat günümüzde bu uygulamanın devam edip etmediği bilinmemektedir. Kilise sadece isim gününde değil, her gün ziyaretçilere açıktır.[106]

Diğer kiliselerden farklı olarak bu kilisede senede bir kere yapılan ayin gününde kurban kesilmektedir. Bu uygulamanın Ermenilere has olup olmadığı net değildir. Kurban olarak kilisenin imkânlarına göre koyun gibi küçükbaş hayvan veya horoz gibi kümes hayvanları kesilmektedir. Bu kurban etleri din ayrımı gözetmeksizin yoksul ve fakirlere dağılmaktadır.[107]

Ayazma kilisenin alt katında yer almaktadır.[108] Kilisenin dışında merdivenlerle inilen ayazmaya sadece hastalıklardan dolayı değil, adakta bulunmak, dilek dilemek için de gelinmektedir.

Ayazma hakkında gazetede yer alan haberlerin birinde ayazmanın suyunun kutsallığının kilisede bulunan Meryem Ana tasvirinden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Haberde yer alan ifadeler aynen şu şekildedir: "*Balat Surp Hıraşdagabet Kilisesi'nde her yıl eylül ayının ikinci hafta sonunda ilginç bir ayin yapılıyor. O cumartesiyi pazara bağlayan gece, felçli, yatalak, dilsiz olan Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler bu kiliseye akın ediyor. Mucizesinin kaynağının Hazreti Meryem'in tasviri olduğuna inanılıyor. Hazreti Meryem tasvirini*

[106] Kilisenin dışta görümü için bkz. Ek-4

[107] http://elitblog.blogcu.com/sifa-arayanlar-turbe-kapisina-umut-bagliyor/4036842

[108] Ayazma ile ilgili fotoğraflar için bkz. Ek-5, 5a, 5b, 5c

başından tarih boyunca büyük felaketler geçmiş. Rivayete göre önce İznik'teymiş. 1509'da İznik'i yerle bir eden depremde tüm binalar yıkılmış ama Hazreti Meryem'in tasviri sunağının üstünde dimdik ayakta kalmış. Tasvirin ikinci durağı olan kilise bir yangın sonucu kül olmuş. Şimdi yerinde Surp Hıreşdagabet'in bulunduğu üçüncü durağı da 1729'da çıkan büyük Balat yangınında alevlerin içinde kaybolup gitmiş. Fakat Hazreti Meryem'in yüzü şimdi karşımızda asırlar önce yapıldığı gibi duruyor."[109] Kilise ve ayazma ile ilgili diğer haberlerde böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Dileklerin gerçekleşmesi ve hastalıkların sona ermesi için buraya gelen insanlar, diğer kiliselerde olduğu gibi, mum yakmakta ve dua etmektedir.[110] Hazırlıksız gelen veya ayazmaya gelemeyenlere ayazma suyunun temini için küçük pet şişeler satışa sunulmuştur.[111]

Geçmişte yaşamış din adamlarından birine ait kemikler de ayazma içerisinde sergilenmektedir.[112]

III. KURUÇEŞME AYA DİMİTRİOS KİLİSESİ

Kuruçeşme Kırbaş Sokak'ta yer alan Aya Dimitrios Kilisesi, insanlar tarafından sıkça ziyaret edilen bir kilisedir. Kilisenin özel olarak ziyaret edildiği ve şifa umulduğu gün cumartesidir. Kolay ulaşıma sahip olan kilisenin ünlü bir ayazması vardır.

---

[109] Kalkan, ***'Her Derdin Bir de Kilisesi Var'***, Hürriyet Gazetesi, 22.12.2005

[110] Bkz. Ek-6

[111] Bkz. Ek-6 ve Ek-7

[112] Bkz. Ek-8 ve 8a

Kiliseye ait olan ayazma ilginç bir yapıya sahiptir. Bu ayazmanın suyu kilisenin girişinde bir havuzda toplanmaktadır.[113] Suyun asıl kaynağına ise yaklaşık 40 metre uzunluğundaki bir mağaradan geçerek gidilmektedir.[114] Mağaranın sonundaki kaynağa gidildiğinde, ayazma suyunun sağ tarafında iki demir halka olduğu görülmektedir.[115] İşte bu demir halkalar, kiliseyi ziyaret edenler için önemlidir. Çünkü inanışa göre konuşmakta güçlük çeken, kekeme ya da dil problemi olan çocuklar buraya getirilerek ayazmanın suyunda yıkanıp sonra da bu halkaları ısırmaları ya da halkalara ağızlarını sürmeleri gerekmektedir. Bu nedenle kiliseye dillerinin açılması için getirilen çocuklar olduğu görülmektedir. Zira kilise hakkında medyada çıkan haberlere bakıldığında bu inanışın kilisenin ziyaret edilmesinde öncelik taşıdığı kanaati edinilmektedir.[116] Yine çeşitli hastalıklardan muzdarip olanların da kiliseyi ziyaret ettiği bilinmektedir. Medyadaki haberlere göre ayazmanın duvarındaki meme şeklindeki kabartmaların sütü gelmeyen ya da göğüslerinde sorun yaşayan kadınların burayı şifa bulmak amacıyla ziyaret edebileceği dile getirilmektedir.[117] Habere göre bu durumdan muzdarip kadınların, şifa bulmak amacıyla papaz tarafından kutsandıktan sonra ayazmanın yakınındaki meme şeklinde kabartmaları öpmeleri gerekmektedir.[118] Fakat kilise yetkilisi bu konuda kesin bir bilgi veremeyeceğini söyleyerek insanların buraya genel anlamda muzdarip oldukları hastalıklar için geldiklerini ifade etmektedir.

[113] Bkz. Ek-9

[114] Bkz. Ek-10, 10a, 10b, 10c, 10d

[115] Bkz. Ek-11

[116] http://arsiv.sabah.com.tr/2004/09/11/gny/gny107-20040911-200.html

[117] Ersin Kalkan, ***'Her Derdin Bir Kilisesi Var'***, Hürriyet Gazetesi, 22.12.2005

[118] Zeynep Kazak, ***'Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar'***, Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003

Ayrıca kişinin dileğinin gerçekleşmesi ya da hastalığına şifa bulabilmesi için burayı üç Cumartesi ve art arda ziyaret etmesi gerekmektedir. Diğer kiliselerdeki ritüellerde olduğu gibi yakılan mum ve ayazmanın suyunun konulduğu pet şişe, cüzi miktarda ücret karşılığı burada da satılmaktadır. Yine papazın dua etmesi karşılığında da miktarı kişinin arzusuna kalmış bağış yapılması bu kilise için de geçerlidir.

IV. SİLİVRİKAPI BALIKLI RUM MANASTIRI VE KİLİSESİ

Zeytinburnu İlçesi'nin Eski İstanbul'a ait surlarının yakınında bulunan Balıklı Ayazma, hem turistik hem dinî nedenlerden ötürü sıkça ziyaret edilmektedir. Ayazmaya 'balıklı' isminin koyulmasının nedeni ayazma suyunun toplandığı havuzda kırmızı renkte balıkların bulunmasıdır. Bu nedenle İstanbul fethedildikten sonra Türkler burası için bu ismi kullanmışlardır. Asıl ismi 'hayat veren kaynak' anlamına gelen 'Zoodohos Piyi' ya da terminolojik adıyla Panayia Pege Kilisesi'dir.

Kilisenin turistik olarak öneminin büyük olmasının nedeni Bizans İmparatorluğu sırasında inşa edilmiş olmasıdır. İstanbul'un en eski tarihi eserlerinden biri olmak birlikte, her ne kadar günümüze kadar birçok kere tadilat görmüş olsa da, turistlerin sıkça ziyaret ettiği mekânlardan arasında da yer almaktadır.

Hıristiyanların ayinlerine açık olduğu için dinî fonksiyonunu da devam ettirmektedir. Fakat çalışmamız itibariyle ayazmanın farklı bir amaçla da ziyaret edildiği bilinmektedir. Çalışmamızın I. Bölümünde yer verdiğimiz kiliseye ait tarihçeye baktığımızda bu ayazma ve kilisenin ortaya çıkışı ile ilgili şöyle bir rivayet anlatılmaktadır. Leon adındaki bir genç, bu civarda dolaşırken kör ve yaşlı bir adama rastlamıştır. Yaşlı adam ondan kendisini bir gölgeliğe götürmesini ve susuzluğunu

gidermesini istemiştir. Tam bu esnada Leon bir ses duymuştur. Ses ona yakınlarda bir su kaynağı olduğunu, bu sudan adamın gözlerine sürdüğü takdirde adamın görmeye başlayacağını, kendisi içtiği takdirde de devlette önemli mevkilere ulaşacağını söylemiştir. Bunun üzerine suyu bulan Leon adamın gözlerine bu sudan sürdüğünde yaşlı adamın görmeye başladığına şahit olmuştur. Ardından da kendisi için sudan içtiğinde imparatorluğa kadar yükselmiştir. İşte bu rivayetten dolayı ayazma suyunun göz hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır.

Kiliseyi ziyaret ettiğimizde yabancı turistler dikkati çekmektedir. Fakat kilise görevlisi ile yapılan görüşmede turistlerin burayı daha çok dinî ve tarihî özelliğinden dolayı ziyaret ettiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca göz hastalıklarından muzdarip olan ziyaretçilerin de olduğu belirtilmiştir. Yalnız görevli şahıs, şifanın Allah'tan olduğu söyleyerek bu tür rivayetlere inanılmaması gerektiği hususunu vurgulama ihtiyacı hissetmiştir.

Göz hastalıklarından kurtulmak isteyen bazı insanların bu amaçla burayı ziyaret edebileceği medya yayınları aracılığıyla da bilinmektedir. Bunun için önce mum yakmaları sonra ayazma suyundan gözlerine sürmeleri ardından papazın dua etmesi gibi birtakım davranışları gerçekleştirmeleri gerekmektedir.[119] Bu konuyla ilgili olarak Hürriyet gazetesinde yer alan şu haber konuyu somutlaştırmaktadır. ***'Şaşılar İyileşir, Güzelleşir Burada'*** alt başlığıyla verilen bu haberde ayazma için aynen şu ifadeler kullanılmıştır: *"Silivrikapı'daki Balıklı Rum Manastırı, Bizans döneminde sur dışında kalan en önemli ibadethane. Kiliseden kaynağı nerede olduğu bilinmeyen bir su çıkıyor. Bu suyun ve içindeki balıkların mukaddes olduğuna inanan*

[119] Ayazmanın görünümü için bkz. Ek-12, 12a, 12b, 12c, 12d, 12e, 12f

Ortodoks Hıristiyanlar, araziye bir manastır kurarak bölgeyi kutsamışlar. İçindeki balıklardan dolayı da manastıra Balıklı adını vermişler. Suyun yüz ve göz hastalıklarına iyi geldiğine inanılıyor. Hayat veren kaynak anlamına gelen "Zoodohu Piğis" günü, her yıl nisan-mayıs aylarında papazın belirlediği bir günde yapılıyor. Yüzde iyileşmeyen yaralar, derin sivilceler ve lekelerin bu suyla yıkanırsa geçeceğine inanılıyor. Rivayete göre bu kiliseye şaşı gelenler, görme kaybı bulunanlar sağlıklı çıkıyormuş."[120] Aynı gazetenin ait farklı bir tarihte yayınladığı haberde de bu ayazmanın suyunun yüz ve göz hastalıklarına iyi geldiği yazılmıştır.[121]

V. AYVANSARAY AYA BLAHERNAİ AYAZMASI

Ayvansaray'da dinî bir kompleksin[122] içinde bulunan ayazma, diğer ayazmalardan da mimarî olarak farklıdır. Diğer ayazmalar genelde kilisenin bitişiğinde ya da alt katında iken bu ayazma kilisenin dahilinde dua edilen kısımla iç içedir.[123] Kilise görevlisi ile yapılan görüşmede, görevli ilk olarak suyun kutsallığından bahsetmiştir. Müslümanlardaki zemzem suyunun taşıdığı kutsallık ne ise Hıristiyanlara göre ayazma suyunun o derece kutsal olduğunu dile getirmiştir. Suyun şifalı olmasının yanı sıra kişinin de buna inanması, yani psikolojik hazırbulunuşluğun da bu hususta önemli olduğunu belirtmiştir. Şifa verici özelliğinden dolayı ayazmanın her türlü hastalıktan arınmak için ziyaret edildiğini dile getirmiştir. Halk inanışları açısından ayazma suyunun menenjit gibi nörolojik rahatsızlıklara şifa kaynağı olduğuna inanılmaktadır. Ayazma çeşmesinin üzerinde

[120] Ersin Kalkan, ***'Her Derdin Bir Kilisesi Var'***, Hürriyet Gazetesi, 22.12.2005

[121] Zeynep Kazak, ***'Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar'***, Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003

[122] Kilisenin dışarıdan görümünü için bkz. Ek-13 ve 13a

[123] Ayazmaya ait fotoğraflar için bkz. Ek-14, 14a, 14b, 14c, 14d

Rum alfabesiyle yazılmış bir yazı dikkati çekmektedir. Bu yazıda suyun insanı sadece maddi kirlerden değil manevi kirlerden de arınmasına yardımcı olacağı ifade edilmektedir.

Kilise görevlisi öğrenmek istediğimiz konularda bizi tam olarak bilgilendirmek yerine daha yuvarlak cevaplar vermiştir. Fakat kilisede bulunduğumuz esnada oraya gelen yaşlı bir çift bazı konularda bizleri kilise görevlisinden daha iyi bilgilendirmiştir. Yaşlı çiften bayan olanı, gençliğinde buradaki ve bilinen diğer ayazmaları ziyaret ettiğini söyleyerek hepsinin orijinal görüntüsünü yitirdiğini dile getirmiştir. Mevcut muslukların yerinde ayazma suyunun toplandığı bir havuz olduğunu belirtmiştir. Gerçekten de insanların buraları ciddi bir şifa kaynağı olarak gördüğünü ve şimdiki uygulamalardan farklı uygulamalar yapıldığını anlatmıştır. Anlattığına göre, eskiden felçli veya yatalak insanların gömlekleri veya atletleri buraya getirilip ayazma suyunda yıkandıktan sonra hastaya giydirilirmiş. Fakat günümüzde bu uygulamaların unutulduğunu ya da yeni nesil tarafından bilinmediğini dile getirmiştir. Ayrıca muslukların yerinde bir havuz olduğu için hastaların da rahatlıkla havuza girip ayazma suyunda yıkandıklarını belirtmiştir. Fakat bu anlatılanlar ya kilise görevlisi tarafından bilinmediği için ya da kilise görevlisinin bilinenleri varlığımızdan dolayı tam olarak aktarmak istememesi sebebiyle yaşlı kadının dediklerini onaylamadığı görülmüştür.

Medyada kilisedeki ayazma suyu ile ilgili haberlere baktığımızda, burayı havale geçirenlerin, menenjit olanların ve kekeme olanların ziyaret edip iyileşmek için dua ettiklerini görüyoruz.[124]

[124] Ersin Kalkan, ***'Her Derdin Bir Kilisesi Var'***, Hürriyet Gazetesi, 22.12.2005

VI. BÜYÜKADA AYA YORGİ KİLİSESİ

Halk inanışları açısından en çok rağbet gören kilise, Büyükada'da bulunan Aya Yorgi Kilisesi'dir. Yılda iki defa düzenlenen kilise günlerinde birçok insan Büyükada'ya giderek kiliseyi ziyaret etmektedir. Biri 23 Nisan, diğeri 23 Eylül (bazı kaynaklarda 24 Eylül) olan kilise günlerinde, Büyükada'da muazzam bir kalabalık görülmektedir. Hatta yolcu yoğunluğundan dolayı, belediye ek vapur seferleri düzenlenmektedir.

Kilise Ada'nın en yüksek noktasında yer almaktadır. Bunun için insanların uzunca bir yolu yürüyerek ya da faytonlara binerek kat etmesi gerekmektedir.[125]

Kilisenin yerinin tespiti ve yapılışı ile ilgili efsaneden/rivayetten daha önce bahsetmiştik. Buna göre adada yaşayan bir çoban birkaç gece rüyasında Aya Yorgi'nin kendisine seslendiğini duymuştur. Aya Yorgi çobandan yokuşu çıplak ayakla çıkıp çan sesi duyduğunda bulunduğu yeri kazmasını istemiştir. Denilenleri yapan çoban şu an kilisenin bulunduğu yere vardığında çan sesi duymuş ve yeri kazmıştır. Kilisenin girişinde asılı olan birkaç ikona bu kazıdan çıkmıştır ve bugün mevcut olan kilise inşa edilmiştir. Bu efsane/rivayet kilise hakkındaki halk inanışlarının oluşmasında da etkili olmuştur. Aya Yorgi Kilisesi'ne çıkan yokuş aslında çıplak ayakla çıkılması gerekmektedir. Fakat günümüzde çıplak ayakla bu yokuşu çıkmak insanları zorlayacağı için bu inanış pek uygulanmamaktadır. Yine yokuş çıkan kişi gerçekleşmesini istediği bir dileğe sahipse, yokuş boyunca kimseyle konuşmamalıdır. Yokuşu çıkan kişi kısmetinin kapalı olduğuna inanıyor ve kısmetinin açılmasını istiyorsa bir makara ipi açа açа yokuşu çıkmalıdır. Bu nedenle

[125] Manastıra giden insanların yoldaki görünümleri için bkz. Ek-15, 15a, 15b, 15c, 15d

yokuşun başında insanlar bir hazırlık içinde olup hazırlıklarını tamamladıktan sonra yokuşu çıkmaya başlamaktadır.

Kiliseye çıkan yokuşun başı, adeta küçük bir pazar yerini andırmaktadır. Çeşitli materyallerin satıldığı (kurdele, mum, küçük metal oyuncak, yağ vs.) birçok tezgâh kurulmuş ve bu materyaller satışa sunulmuştur.[126] Belli ki bu durum, böyle bir piyasanın oluşmasına sebep olmuştur.

Yokuşu çıkarken kısmetlerinin, açtıkları iplerle birlikte açılacağına inanan ziyaretçiler nedeniyle yere serilmiş olan ipler dikkati çekmektedir.[127] Etrafta birçok boşalan makara görülmektedir. Demek ki bu inanış birçok ziyaretçi tarafından kabul edilmekte ve uygulanmaktadır. Hatta bazı ziyaretçiler, kısmetlerinin açılma arzunu ipleri abartarak yol kenarındaki ağaçlara sararak ilerledikleri görülmektedir.[128]

Kiliseye doğru yaklaştığımızda yol kenarındaki ağaç ve çalılıklara mendil ve kurdele bağlandığı görülmektedir.[129] Türk halk inanışlarının bir tezahürü olan bu durum, ziyaretçiler arasında Müslümanların da olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine yokuşu çıkarken yol kenarında göze çarpan misyonerlerin faaliyetleri de ilgi çekmektedir. Koreli gençlerden oluşan bir grup, kendi besteledikleri ‘İsa Sizi Seviyor’ şarkısını seslendirmektedir.[130] Az ileride ise rahip kıyafeti giymiş birkaç

[126] Satışı yapılan malzemeler için bkz. Ek-16, 16a, 16b, 16c, 16d, 16e, 16f , 16g, 16h

[127] Bkz. Ek-17, 17a, 17b, 17c, 17d, 17e, 17f

[128] Bkz. Ek-18, 18a, 18b

[129] Bkz. Ek-19, 19a, 19b, 19c, 19d

[130] Bkz. Ek-20, 20a

kişi, etrafına topladığı insanlara Hıristiyanlığın sevgiyi esas alan bir din olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.[131]

Yokuşu çıktıktan sonra kilisenin önüne gelen insanlar, burada büyük bir kalabalıkla karşılaşmaktadır. Kendilerinden önce gelmiş fakat sıra gelmediği için içeriye girememiş insanlar ve hala gelmekte olan insanlar nedeniyle izdiham yaşanmaktadır.[132] Yaşanılabilecek olumsuz bir durumu engellemek için birkaç polis kiliseye girişleri düzenleyerek ziyaretçilere yardımcı olmaya çalışmaktadır.[133]

Kilisenin içine giremeyen insanlar dışarıda beklerken boş durmamakta, aldıkları mumları yakarak kilisenin etrafındaki taşların üzerine yerleştirmektedirler.[134] Bu arada yaptığımız görüşmelerde bazı ziyaretçilerin buraya defalarca geldiği bazılarının ise ilk defa geldiği ortaya çıkmaktadır. Tekrar gelenlere geliş sebebi sorulduğunda bazı ziyaretçilerin dileklerinin gerçekleşmesi üzerine teşekkür amaçlı geldikleri, bazılarının ise yeni dileklerde bulunmak üzere geldikleri öğrenilmektedir. Buna göre dileği gerçekleşen insanlar, dileği/dilekleri gerçekleştikten sonra da burayı ziyaret etmeleri gereği ortaya çıkmaktadır. Bu durum izdihamın oluşmasında yan bir faktör olabilmektedir. Yapılan görüşmeler ziyaretçilerin bazılarının dileklerinin gerçekleştiğini, bazılarının ise birkaç defa gelmiş olmalarına rağmen dileklerinin gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda kilise, sadece bir isteği, dileği olan insanlar tarafından değil, sırf merak sahibi ve farklı bir tecrübe yaşamak isteyen insanlar tarafından da ziyaret edilmektedir.

[131] Bkz. Ek-21, 21a, 21b, 21c, 21d

[132] Bkz. Ek-22, 22a

[133] Bkz. Ek-23

[134] Bkz. Ek-24, 24a, 24b, 24c, 24d, 24e, 24f, 24g ve 24h

Kiliseyi ziyaret edenlerin çoğunun bayan ziyaretçiler olduğu da dikkatleri çeken bir husustur. Bayan ziyaretçiler içeri girmek için beklerken birbirleri ile tecrübelerini paylaşmaktadır. Bu da kilise hakkındaki inanışların güçlenmesine neden olmaktadır.

İzdiham nedeniyle giremediğimiz kilisenin içinde neler yapıldığını medyada yayınlanan ilgili haberler bizi bilgilendirmeye yardımcı olmaktadır. Zeynep Kazak'a ait bir gazete haberi, "**Sinir Hastalarıyla Felçliler Aya Yorgi'ye**" alt başlığı ile bu kilisenin farklı bir niteliğini ortaya koymaktadır. Haberin devamında şu ifadelere yer verilmiştir: "*Sinir hastaları ve felçli insanların şifa bulduğuna inanılan kilisenin altında, ayazması var. Yine anlatılanlara göre, çok eskilerde, hastalar ayazmaya inen merdivenlere kendilerinin bağlar ve bir gece orada kaldıktan sonra iyileşmiş olarak çıkarlarmış*."[135] Bir diğer medya yayını ise ayazmaya inen insanların dileklerini burada tekrarladıklarını ve ayazmadaki mermerden resme para yapıştırdıklarını dile getirmektedir. Eğer para resme yapışırsa dileklerinin, dualarının kabul olduğu belirtilmektedir.[136] Sabah Gazetesi'nin magazin eki Günaydın'da da yine Aya Yorgi Kilisesi'ne atfen '**Kiliseyi ziyaret eden hacı sayılıyor.'** alt başlıklı şöyle bir haber yayınlamıştır: "*Herkes eline mum ve zeytinyağı alarak o dik yokuşta kısmetini arıyor. Hıristiyan inanışına göre, Aya Yorgi'ye yürüyerek çıkan insanlar yarı hacı sayılıyor. Yorgi'ye çıkan yol boyunca etraftaki çalılıklara bağlanmış bez parçaları, makaralardan açılmış ipler bulunuyor. Yol hiç konuşmadan çıkılır ve makaralarla ipler açılırsa, dileklerin gerçekleşeceğine ve kısmetin açıldığına inanılıyor. Kiliseye ulaşıp içeride dilek diledikten sonra kilisenin önünde satılan*

[135] Zeynep Kazak, ***'Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar'***, Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003

[136] Ersin Kalkan, ***'Her Derdin Bir Kilisesi Var'***, Hürriyet Gazetesi, 22.12.2005

minik çan veya anahtarlardan alınıyor. Dilek gerçekleştikten sonra bu anahtarı geri vermek için bir iade-i ziyaret düzenlemek gerekiyor. Bu ziyareti yapanlar, ya yanlarında yağ veya mum getiriyor ya da bir kutu kesme şeker alıp yokuşta çıkanlara dağıtıyor."[137]

Belirtmek istediğimiz bir husus daha vardır. Her kilisenin isim günü yılda bir kez yapılırken, Aya Yorgi Kilisesi yılda iki kez açılış yapmaktadır. Aya Yorgi'ya ait olan isim günü 23 Nisan'dır.[138] Fakat bu kilise daha sonra 23 Eylül'ü de açılış günü yapmıştır. En çok rağbet edilen kilisenin burada ziyaret gün sayısını artırarak ziyaretlerin çoğalmasını hedeflediği dikketten kaçmamaktadır.

VII. DOLAPDERE AYA FANURİOS RUM KİLİSESİ

Dolapdere Teşrifatçı Sokak'ta bulunan kilise dışarıdan bakıldığın bir ev görüntüsü vermektedir. Bu da kilisenin bulunmasını zorlaştırmaktadır. İki bina arasına sıkışmış olan kilise, dışarıdan bir kilise olduğunu anlatan sembollerden veya kilisenin adının yazılı olduğu bir levhadan mahrum bırakılmıştır.[139]

Her pazartesi günü ziyaretçilere açık olan kiliseye gidildiğinde kilisenin dışarıdan göründüğü gibi küçük bir yer olduğu anlaşılmıştır. Kilisenin zangocu ve hâlihazırda bekleyen bir peder, gelen ziyaretçileri karşılamaktadır. Sonradan öğrendiğimize göre o sırada orada bulunan peder, asıl pederin yerine geçici olarak gönderilmiştir. Peder iyi derecede Türkçe bilmediği için zangoç sorularımızı cevaplandırmıştır. Görevlinin dediğine göre burası bir kilise değil, aslında bir

[137] http://arsiv.sabah.com.tr/2004/09/11/gny/gny106-20040911-200.html

[138] Mehmet Zafer Karaca, '***İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliselerinin Adları ve Anlamları***', Tarih ve Toplum Dergisi, Ekim 1992, Sayı:106, s.25/217

[139] Bkz. Ek-25, 25a, 25b

ayazma olarak değerlendirilmektedir. Bu da kilisenin adının neden Fener Patrikhanesi tarafından yayınlanan listede adının olmadığını bize açıklamaktadır.

Kilisenin içinde Aya Kiryaki'ye adanmış bir ayazma bulunmaktadır. Ayazmanın suyu gerçek bir kuyu değil, terkos suyu olduğu bilinmektedir. Çünkü kuyu suyu sonradan kanalizasyonla karıştığı için sağlık açısından terkos suyu bağlanmıştır.

Kiliseye ismini veren Fanurios adındaki azize ait olduğu sanılan bir tablo kilisenin ilgi odağıdır. Tablonun kenarına iliştirilmiş birçok metal simgelerin ne anlama geldiğini sorduğumuzda, görevli şu açıklamayı yapmıştır: "*Her dinden insanlar, buraya gelip ziyarette bulunur. Gerçekleşmesini istediği herhangi bir dileği adağı varsa bu tablo önünde dua ederek dileğinin gerçekleşmesini ister. Eğer dileği gerçekleşirse, dileğini temsil eden metal tabakadan simgeleri tablonun kenarına iliştirmesi gerekir.*" Metal tabakadan yapılmış simgelere baktığımızda erkek ve kadın simgeleri, bebek simgeleri, el ve bacak simgeleri, ev simgesi, anahtar simgesi göze çarpmaktadır. Erkek ve kadın kısmeti temsil etmektedir. Adakta bulunan kişi erkekse kadın, kadınsa erkek simgesi asarak kısmetinin açıldığını burada dileğinin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bebeği olmayanlar bebek simgesi, evi olmayanlar ev simgesi takmaktadır. El ve bacak simgeleri ise, kişinin elinde veya bacağında herhangi bir rahatsızlığı, hastalığı varsa bu hastalığın geçmesi için dua etmiş, geçmesi üzerine de bu simgeleri buraya iliştirmiştir. Bu metal tabakadan simgeler, Feriköy'deki bir pasajdan kolaylıkla temin edilebilmektedir.(Fotoğraf çekmek yasak olduğundan dolayı bu anlatılanlar resmedilememiştir.)

Bu kiliseye has bir uygulama da kek dağıtılması uygulamasıdır. Ziyaretimiz esnasında kek yerine ekmekle karşılaştığımızda, uygulamanın şekil değiştirdiği düşüncesi akla gelmiştir. Fakat görevli bu konuda açıklama yaparak ekmeğin ihtiyacı olanlara verildiğini ifade etmiştir. Dağıtılan kek ise yine bir ziyaretçi tarafından yapılıp kiliseye getirilmekte ve burada diğer ziyaretçilere dağıtılmaktadır. Kek yapan ziyaretçi büyük bir ihtimalle dileğinin veya adağının gerçekleşmesini umarak bu geleneği devam ettirmektedir.

Kilisede bulunduğumuz esnada ziyaretçi sayısının diğer kiliselere nazaran az olduğu fark edilmiştir. Kilisenin sapa ve buraya gelmek isteyenler için güvenlik problemi oluşturan bir güzergâhta bulunması kilisenin ziyaretçi sayısının azalmasına sebep olmaktadır. Bu durumdan kilise görevlileri de muzdarip olduklarını dile getirmektedirler.

Kilisenin tarihçesi hakkında kaynaklarda herhangi bir veriye rastlamadığımızı belirtmiştik. Görevliye bu durumu ifade ettiğimizde net ve açıklayıcı bilgiler edinemedik. Kilisenin yapılışı konusunda tahmini olarak 100-150 yıl öncesine bir tarih veren görevli, bu konuda orada görevli olan asıl pederin daha bilgili olduğunu söylemiştir.

Ziyaret edilen diğer kiliselerde olduğu gibi mum yakmak ve pedere ya da kiliseye bir miktar bağışta bulunmak geleneği burada da mevcuttur. Ayazma suyunun terkos suyu olmasından dolayı suyun kutsallığını sağlamak amacıyla şöyle bir uygulama yapılmaktadır. Terkos suyunun aktığı muslukların üzerindeki bir zemine peder tarafından okunmuş bir kap su konulmakta ve bir kap suyun duasıyla musluklardan akan su kutsal addedilmektedir.

Kilise günü olarak tayin edilen gün 27 Ağustos'tur. Bu kilisenin isim günüdür. Fakat kilise tam bir kilise hükmünde olmadığı için burada ayin yapılmamaktadır.

Kilisenin unutulmaya yüz tutmuş hali, bulunduğu semt ve bakımsız halinden kaynaklanmaktadır. Diğer kiliselerdeki şatafatlı süslemelere burada rastlamadığımız gibi suyunun da terkos suyundan farklı olmaması zaman içinde kilisenin daha doğrusu ayazmanın önem kaybetmesine sebep olmuştur. Medyada sadece bir iki yerde bu kiliseden bahsedilmektedir. Bunlardan biri Sabah Gazetesinin Günaydın ekinde yer alan 09.07.2004 tarihindeki haberdir. Haber, "*Dolapdere Teşrifatçı Sokak'ta yer alan Aya Fanurios Rum Kilisesi'ne iş, sağlık, kısmet, hastalık gibi her türlü dert için gidildiği*"ni bir cümle içinde belirtmektedir.[140] Zeynep Kazak'a ait olan bir diğer haberde de hemen hemen aynı ifadelerin yazıldığı görülmektedir.[141]

VIII. SİRKECİ AYA TERAPON RUM KİLİSESİ

Gülhane Parkı'nın bitişiğinde, Gülhane tramvay durağının tam karşında bulunan Aya Terapon Kilisesi, pazartesi ve cuma günleri saat 12.30'a kadar olmak üzere haftanın iki günü ziyaretlere açıktır.

Kilisenin ismi Aziz Terapis'ten gelmektedir. Aziz Terapis, geçmişte yaşamış ve Hıristiyanlığı kabul etmiş, dinden dönmediği için de şehit edilmiş bir doktordur. Terapis kelimesi günümüzdeki terapi kelimesiyle benzerlik göstermektedir. Bu nedenle bu kilisenin ayazmasındaki suyun tedavi edici özelliği olduğuna inanılmaktadır.

[140] http://arsiv.sabah.com.tr/2004/07/09/gny/gny110-20040709-200.html

[141] Zeynep Kazak, ***'Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar'***, Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003

Kilise, merkezi bir konumda bulunmasına rağmen, aynı Dolapdere'deki Aya Fanurios Kilisesi'nde olduğu gibi, dışarıdan bakıldığında kilise izlenimi uyandırmayan bir görünüme sahiptir.[142] Kilisenin dış duvarında burayı tanıtıcı bir tabelanın olmaması, buranın ilk bakışta kiliseden ziyade metruk bir yapı olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Kilise üç katlı olmasına rağmen ziyaretçilere sadece zemin kat açık tutulmaktadır. Ayazma da kilisenin bu kısmında yer almaktadır. Kilisenin isim günü olan 14 Mayıs'ta üst katta ayin yapıldığı bilinmektedir. Kısacası kilisenin ziyaret günleri ayazmanın bulunduğu zemin katta gerçekleşmekte, özel günlerde ayin ve ibadet nedeniyle üst katlar açık tutulmaktadır.

Kilisede görevli olarak bulunan pederle yapılan görüşmelerde, pederin söylediğine göre kilise Bizans döneminden kalma bir yapıdır. Tam tarihi bilinemeyecek kadar eski bir kilisedir. Bunu kilise içinde bulunan Bizans alfabesiyle yazılmış bir kitabeye dayandırmaktadır. Fakat kilisenin iç ve dış görünüşü Bizans mimarisinden uzak olmakla beraber, kilise içindeki kitabenin sonradan oraya yerleştirilip yerleştirilmediği konusu muğlâktır.

Kilisede bulunulan süreçte, ziyaretçilerin çoğu Hıristiyan cemaate mensup kişilerdir. Ziyaretçiler arasında sadece dua etmek için gelenler olduğu gibi, ayazmanın suyundan şifa uman, pederin duasını almak isteyenler de bulunmaktadır. Ziyaretçiler, dualarını yapmadan önce mum satın alıp yakmakta ve Aziz Terapis'e ait olduğuna inanılan tablonun karşısında dua etmektedir. Duasını (Hıristiyan ise) istavroz çıkararak bitirdikten sonra duvarda asılı olan diğer azizlerin ve İsa ile Meryem'in resimlerini öperek pederin yanına gelmektedir. Pederle konuşup dileğinin gerçekleşmesi için ondan dua etmesini istemektedir. Peder ikna edici bir dille kişinin

[142] Bkz. Ek-26, 26a, 26b, 26c, 26d, 26e ve 26f

bağışta bulunmasını sağladıktan sonra duasını yaparak ziyaretçinin isteğini yerine getirmektedir. Bu arada ayazmanın suyunu şifa niyetine içenler olduğu gibi ayazmanın suyu ile ellerini ıslattıktan sonra vücutlarının ağrıyan yerlerini sıvazlayarak iyileşmeyi, ağrılarından kurtulmayı isteyenler de vardır.

Dolapdere Aya Fanorius Kilisesi'nde görülen metal tabaka simgeler burada da dikkatleri çekmektedir. Aya Fanorius Kilisesi'ne nazaran daha az sayıda bulunan bu metal tabakalar, burada Aziz Terapis'in tablosunun kenarına iliştirilmiştir.

İstanbul'un işlek bir semtinde yer alan kilise, bu özelliğinden dolayı sıkça ziyaret edilmektedir. Pederin ifadesine göre burayı daha çok Müslümanlar ziyaret etmektedir.

Yazılı basına bakıldığında magazin haber türündeki yayınlarda kiliseye yer verildiği görülmektedir. Yayınlanan habere göre insanlar, bu kiliseyi daha çok sağlık sorunlarından kurtulmak, hastalıklarına şifa bulmak amacıyla ziyaret etmektedir.[143]

IX. ARNAVUTKÖY AYA KİRYAKİ AYAZMASI

Arnavutköy Elçi Sokak'ta olduğu bilinen ayazmayı bulmak oldukça güç olmuştur. Ayazmayı bulmak için esnaftan yardım istenildiğinde esnaf halkı, ayazmanın yerinde şu an bir konut olduğunu belirtmiştir. Edinilen bilgilere, konut sahibi ayazmanın üstünü kapatacak şekilde bir ev yaptırmış, fakat Hıristiyan cemaat, bu durum üzerine mahkemeye başvurmuş ve mahkemeyi kazanmıştır. Mahkeme kararından dolayı konut sahibinin evin altından ayazmaya inilen ve kapısı dışarıya

[143] Zeynep Kazak, ***'Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar'***, Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003

açılan bir giriş yaptırdığı belirtilmiştir. Fakat günün erken saatlerinde orada bulunduğumuz için ayazmayı görmemiz mümkün olmamıştır.

Ayazmanın bir konutun altında olmasına rağmen medyada ayazmayla ilgili haberlere yer verilmiştir. Habere göre ayazma suyu ile gözlerini yıkayıp dua eden ve adak adayanların rahatsızlıklarının geçtiğine inanılmaktadır.[144] Yalnız habere bakıldığında insanların yanlış bilgilendirildiği göze çarpmaktadır. Haberde ayazmayla ilgili bilgi verilirken burada bir kilise varmış izlenimi uyandırılmaktadır. Çünkü haberin verildiği alt başlık '*Aya Kiryaki Kilise ve Ayazması*' şeklindedir. Bu haberi okuyan insanlar, ayazmanın bulunduğu mekâna gittiklerinde karşılarında bir kilise bekliyor olacaklardır. Ancak bir kiliseyi görmek mümkün olmadığı gibi ayazmayı ziyaret etmenin bile mümkün olmayacağı bir durum yaşanmaktadır. Bu da haberi hazırlayan kişinin/kişilerin yeterince araştırma yapmadan bu haberi basına verdiklerini göstermektedir.

Ayazmanın isim günü 7 Temmuz'dur. Fakat bu şartlar altında orada nasıl bir ayin düzenlendiği ya da ayazmaya gelenlerin burayı görmesinin nasıl mümkün olduğu araştırmamızın eksik kalan kısmıdır.

X. ARNAVUTKÖY AYA PARASKEVİ AYAZMASI

Aya Taksiarhes Kilisesi'nin avlusunda yer alan bu ayazmaya ilk gittiğimizde tadilat nedeniyle içeri girmemize izin verilmemiştir. 26 Temmuz'da ayazmanın isim günü olduğu için ikinci kez gittiğimizde ayazmada düzenlenen ayin nedeniyle girmemize izin verilmemiştir.[145] Kilise görevlisi ile yapılan görüşmelerde ayazmanın

[144] Zeynep Kazak, ***'Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar'***, Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003

[145] Ayazmanın dış görünümü için bkz. Ek-27

suyunun göz hastalıklarına iyi geldiğine inanıldığı öğrenilmiştir. Bunun yanı sıra çeşitli dilek ve adakların yapıldığı da ifade edilmiştir. Buna göre rahatsızlığı veya adağı olan kişi, ayazmaya girip mum yaktıktan sonra dua edip duasının kabul edilmesi için de pederin kendisi için dua etmesini beklemelidir. Dolapdere Aya Fanurios Kilisesi'nde görülen dilekleri, adakları simgeleyen metal tabakaların burada da kullanıldığını bilinmektedir. Medyada da ayazma hakkında yayınlanan haberlerde bu bilgilere yer verilmiştir.[146]

XI. BEŞİKTAŞ AYA PARASKEVİ AYAZMASI

Beşiktaş Çırağan Caddesi üzerinde bulunan Beşiktaş Panayia (Meryem Ana) Kilisesi bünyesinde yer alan bir ayazmadır.[147] Kilisenin dış kapısının kapalı olmasından dolayı içeri girip ayazmayı görmemiz mümkün olmamıştır. Özellikle ayazmanın isim günü olan 26 Temmuz'da düzenlediğimiz ziyaret sonuçsuz kalmıştır. Kilisenin kapı zillerine defalarca basılmasına rağmen sonuç alınamamıştır.

İnternette ayazma hakkında verilen bilgilere göre tavanı ahşap, zemini mermer döşelidir. İçerisinde ağzı yekpare taştan oyulmuş bir kuyu olup üzerinde mermer kapak vardır. Yanında 1945'de yapılmış mermerlerden dar, uzun tekneli üç musluklu ve üç bakır taslı bir çeşme vardır. Duvarında 1945'te yapılmış mermer plaka üzerine konulmuş çerçevesi bronz, gümüşle işlenmiş Aya Paraskevi'nin bir tasviri vardır.[148]

---

[146] Ersin Kalkan, ***'Her Derdin Bir Kilisesi Var'***, Hürriyet Gazetesi, 22.12.2005; Zeynep Kazak, ***'Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar'***, Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003

[147] Kilisenin dışarıdan görünümü için bkz. Ek-28, 28a, 28b, 28c

[148] http://www.besiktasgazetesi.com/2009/10/27/ayazmalar/

Halk inanışlarına göre ayazma suyunun göz hastalıklarına şifalı olduğuna inanılmaktadır.[149]

XII. KUZGUNCUK AYA PANTELEYMON KİLİSESİ

Eski bir yerleşim birimi olan İstanbul, ilk olarak Avrupa kıtasında yer alan topraklarda filizlenmeye başlamıştır. Bizans imparatorluğunun genişleyen sınırları Anadolu topraklarını da İstanbul'a mal etmiştir. Kuzguncuk Aya Panteleymon Kilise ve Ayazması da İstanbul'un Anadolu topraklarında yer almaktadır. Üsküdar ilçesine bağlı olan Kuzguncuk oldukça eski bir semttir.

Pazar günü ziyaret ettiğimiz kilisenin ayazması kilisenin dışında ve kiliseye bitişik haldedir.[150] Ayazmadan sorumlu görevli ayazmayı gezmemize izin verdikten sonra sorularımızı da kendi düşünceleri çerçevesinde cevaplamıştır. Daha sonra ele alacağımız cevaplara geçmeden önce gözlemlerimizi aktaracağız.

Genel olarak diğer kilise ve ayazmalarda karşılaştığımız durum burada da mevcuttur. Ayazmanın içinde Aya Panteleymon'a ait olduğu söylenen bir tablonun yanı sıra duvarlar başka tablolarla süslenmiştir.[151] Girişin hemen sol yan tarafında ziyaretçilerin yakması için mumlar satılmaktadır.[152] Ayazma suyunun aktığı çeşme ayazmanın ortasında yer almaktadır.[153] Ayazmanın üzerinde diğer ayazmalarda yazılı olan yazı görülmektedir. Bu yazı, Ayvansaray'daki Aya Blekhernai Ayazması'nda da

---

[149] Ersin Kalkan, ***'Her Derdin Bir Kilisesi Var'***, Hürriyet Gazetesi, 22.12.2005; Zeynep Kazak, ***'Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar'***, Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003; http://www.besiktasgazetesi.com/2009/10/27/ayazmalar/

[150] Bkz. Ek-29,29a, 29b

[151] Bkz. Ek-30, 30a

[152] Bkz. Ek-31, 31a

[153] Bkz. Ek-32, 32a

karşımıza çıkmıştır. Görevli yazının ne anlama geldiğini bilmemektedir. Yakılan mumlar bağış adı altında satışa sunulmuştur. Görevlinin belirttiğine göre ziyaretçiler hiç para vermeden de mum yakabilmektedir. Mumların yanında bulunan tepsiye büyük bir ihtimalle gelen kişilerin bağışı konmaktadır.[154]

Ziyaretimiz esnasında başka bir ziyaretçi bulunmadığı için faklı bilgiler ya da ayazma suyu hakkında oluşturulmuş halk inanışları hakkında bilgi edinmemiz mümkün olmamıştır. Görevli ile yaptığımız görüşmede edindiğimiz bilgilere göre burayı ziyaret edenlerin son zamanlarda ağırlıklı olarak Müslümanlardan oluştuğudur. Müslümanlar veya başka bir dinden olan ziyaretçiler her türlü rahatsızlıklarına şifa ümidiyle buraya gelmektedir. Aya Panteleymon'un yaşadığı dönemde doktor olmasından dolayı genelde ayazmaya hastalıklardan kurtulmak için gelinmektedir. Yalnız görevli ayazmanın şifa ümidiyle ziyaret edilmesi noktasında kendi görüşünü beyan ederek; şifanın ayazma suyundan geldiğine değil, Allah tarafından verildiğine inandığı dile getirmiştir. Başka dine mensup insanların ziyaretine olan tepkisini sorduğumuzda bunun bir itikat meselesi olduğunu bu yüzden de insanlara inançlarından dolayı karışmadığı ifade etmiştir.

Kiliseler hakkında araştırmamızda, buradaki ayazma suyunun akıl hastalıklarına iyi geldiği yönünde bir rivayet de karşımıza çıkmıştır.[155] Görevliye bunun doğru olup olmadığını sorduğumuzda, insanların ayazmayı her türlü rahatsızlık için ziyaret ettiğini belirterek genel bir cevap vermiştir.[156]

[154] Bkz. Ek-33, 33a

[155] Nedret Ebcim, a.g.e., s. 32

[156] Bkz. Ek-34

Ayazmanın isim günü 27 Temmuz'dur. Fakat ayin, kilisenin de aynı ada sahip olmasında dolayı, kilisenin içinde gerçekleştirilmektedir.

Ayazma suyu hakkında medyada, yine buranın her derde dava niteliğinde bir mekân olduğu yönünde haber yer almaktadır.[157]

XIII. TAKSİM SN. ANTUAN KİLİSESİ

Beyoğlu'nun en işlek caddelerinden bir olan İstiklal Caddesi üzerinde yer alan Sn. Antuan Kilisesi, üzerinde çalıştığımız diğer kiliselerin aksine bir Katolik kilisesidir.[158] Diğer kiliselerde bir ayazma olmasına rağmen bu kilisede ayazma yoktur. Daha önce de belirttiğimiz gibi ayazma sadece Ortodoks inancında yer almaktadır.

Günümüzde aktif olarak işlev görmekte olan Sn. Antuan Kilisesi, bulunduğu semtten dolayı kalabalık bir cemaate sahiptir. İnanışa göre kiliseye üç, beş veya yedi hafta her Salı günü gidilip mum yakılırsa tutulan dilekler gerçekleşecektir. Ziyaretçilerin dileklerini yazdığı bir dilek defteri bulunmaktadır.[159] Bu dilek defteri sadece Salı günleri açılmakta ve insanlar gerçekleşmesini istediği dilekleri buraya yazmaktadır. Dilekleri gerçekleştiği takdirde de dileklerinin sembolü olan metal tabakalardan alıp kilisedeki panolara iliştirmeleri gerekmektedir.[160]

Salı günü ziyaret ettiğimiz kilisede, bizi bazı konularda bilgilendiren görevli ile konuştuğumuzda kiliseyi ziyaret etme konusunda üç, beş ya da yedi hafta gibi bir

---

[157] Zeynep Kazak, ***'Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar'***, Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003

[158] Bkz. Ek-35

[159] Bkz. Ek-36, 36a

[160] Bkz. Ek-37 ve 37a

kısıtlamanın olmadığı öğrenilmiştir. Kişinin dileğine göre bu süre uzayabilir ya da kısalabilir. Kilisenin içine girdiğimizde ayin olmadığı için fotoğraf çekmemize izin verilmiştir. Kilise içinde video çekimi yapmak ve ayin sırasında fotoğraf çekmek yasaklanmıştır. Ziyaretçiler kilisenin içinde satılan mumlardan alarak ayrı ayrı işlevleri olan mum sunaklarına gitmektedir.[161] Kilisenin içinde dört ayrı mum sunağı bulunmaktadır.[162] Bunlardan birisi yakını ölenler için, birisi hasta ise sağlığına kavuşmak isteyenler için, bir diğeri maddi anlamda rahat emek isteyenler için sonuncusu da adakları dilekleri olanlar için yapılmıştır. Her bir mum sunağının yanında, o mum sunağına hangi amaçla mum dikileceğini anlatan şiirsel yazılar bulunmaktadır.[163] Aynı zamanda mumların isinin tek bir yerde toplanmasını sağlayan şömine biçimindeki yapıların üstünde yer alan şekiller de mum sunaklarının farklı farklı görevleri olduğunu belirtmektedir. Mum sunaklarının yanında bulunan camekânlı panolarda dilekleri simgeleyen metal tabakalar bulunmaktadır. İnanışa göre insanlar dilekleri gerçekleştikten sonra dileklerini simgeleyen bu metal tabakaları buraya iliştirmelidirler. Bu da kilise hakkındaki halk inanışının kuvvetlenmesine neden olmaktadır.

Ziyaretçilerin dileklerini yazdıkları bir dilek defteri bulunmakta ve bu deftere sadece haftada bir gün dileklerin yazılmasına izin verilmektedir. Salı günü açılan bu defter, kapatılmadan önce peder tarafından göz atılıp sonra yerine kaldırılmaktadır. Görevlinin belirttiğine göre deftere kimi zaman uygunsuz ifadeler yazanlar olmakta, bu ifadelerin yazılıp yazılmadığını kontrol etmek amacıyla da peder tarafından

[161] Bkz. Ek-38

[162] Bkz. Ek-39, 39a, 39b, 39c

[163] Bkz. Ek-40 ve 40a

gözden geçirilmektedir. Defterde yazılı olanların gizliliği nedeniyle defter kimse tarafından okunmamakta, kimseye okutulmamaktadır.

Kilisenin içinde mumun dışında Hıristiyanlık diniyle alakalı kitapların satışı da yapılmaktadır.[164] Hıristiyanlığın gereklerini anlatan, kilise babalarını ya da aziz veya azizelerin hayat öykülerini anlatan kitaplar burada satışa sunulmuştur. Göze çarpan bir başka husus da kiliseye ve fakirlere bağış toplanması için iki ayrı bağış kutusu kilisenin giriş kapısının yan taraflarına koyulmuştur.[165]

Konuyu toparladığımızda, dileklerin gerçekleşmesi için şöyle hareket edilmelidir. Kiliseye dilekte bulunmak için gelen ziyaretçi bir veya birkaç tane mum aldıktan sonra dileğini sembolize eden mum sunağına mumu yakıp dikmektedir. Ardından dua ederek dileğinin gerçekleşmesini istemektedir. Bu dileği isterse dilek defterine de yazabilmektedir. Ardından ayinin bitiminde pederle görüşerek dileğinin gerçekleşmesini için ondan dua etmesini istemektedir. Bu ziyaretler, kişinin dilediği dilek gerçekleşene kadar yapılmaktadır. Kilisenin her türlü dilek ve istek için ziyaretçilere açık olduğu belirtilmektedir.

Samimi duygularla gelen bir insanın elini cebine götürmeden kilisen çıkıp gitmesi pek mümkün görünmemektedir. Fakirler için veya kiliseye yardım için oluşturulmuş bağış kutularının yanı sıra kilise içinde kitap satışı da yapılmaktadır. Hatta insanlar kitap satın almasa bile bu kitap için de bağışta bulunabilir.[166] Kilisede mum satışı ve kitap, kartpostal satışı gibi ticarî faaliyetler de yürütülmektedir.

[164] Bkz. Ek-41ve 41a

[165] Bkz. Ek-42 ve 42a

[166] Bkz. Ek-43

İnternet ve magazin haberlerinde bu kilisenin de adı geçmektedir. [167]

XIV. EĞRİKAPI PANAYİA SUDA KİLİSESİ

Haliç'in yakınında Eğrikapı Caddesi'nde yer alan kilise Bizans döneminden kalan kiliselerden biridir. Kilisenin içinde Timiazoni'ye adanmış bir ayazma bulunmaktadır. Panayia Suda Kilisesi medyada adı geçen kiliselerden biri değildir. Bu nedenle ziyaretçi sayısı diğerlerine oranla oldukça azdır.

Kilisenin yerini bulduğumuzda, görevlinin yerinde olmamasından dolayı içeri girmek mümkün olmamıştır.[168] Bu nedenle kilise hakkında kaynaklardan bulabildiğimiz bilgiler aktarılacaktır.

Kilisenin girişinin sol üst köşesinde yer alan kitabesinde yazılı olanların Türkçesi şöyledir: "Tanrının kayrasının besbelli mekân edindiği, illetlerin şifa bulduğu, kötü cinlerin kovulduğu, parasız bir hastane olan ve tüm gelenlerin Siluam'ı (iyileştiği yer) olan bu kilise, sonsuza dek anılacak olan kızın kilisesi, zamana boyun eğip yıkılmak üzereyken, yüce devletin onayıyla şimdi temelden onarıldı. … (1 Ocak 1816)"[169] Bu kitabeye göre kilise, bütün hastalıkların şifa bulduğu, gelenlerin iyileştiği yer olarak tasvir edilmektedir. Kilisenin geçmişiyle ilgili olarak Bizans İmparatorlarından biri akıl hastası bir kimseyi iyileşmesi için buraya hapsettirdiği belirtilmektedir.[170] Bu nedenle kilisenin ve ayazma suyunun özellikle akıl

[167] http://arsiv.sabah.com.tr/2004/09/11/gny/gny109-20040911-200.html; Zeynep Kazak, ***'Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar'***, Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003

[168] Bkz. Ek-44, 44a ve 44b

[169] Karaca, a.g.e., 2006, s. 147

[170] Karaca, a.g.e., 2006, s. 145

hastalıklarına iyi geldiği inancı gelişmiştir. Fakat bu inancın halen devam edip etmediği açıklığa kavuşturulamamıştır.

SONUÇ

Bir kültür başkenti olarak kabul edilen İstanbul, sahip olduğu tarihsel geçmişiyle sayılı dünya şehirleri arasında yer almaktadır. Görenleri, gezenleri kendisine hayran bırakan bu kent, geçmişin izlerini hala yaşatmaktadır. Bunu 1453'ten sonra İstanbul'a hâkim olan ve hoşgörü politikasıyla hareket eden Osmanlı İmparatorluğu'na borçludur. Bu sayede yüzyıllar öncesine ayna tutmak mümkündür.

Bir Türk-İslam medeniyeti olmasına rağmen Osmanlı Devleti, bünyesindeki gayri Müslim azınlıklara dinlerini yaşama ve yaşatma hürriyeti vermiştir. Bu tarihi kenti gezerken görülen birçok kilise ve ayazma, bu hürriyetin somut kalıntılarıdır. Osmanlı fethettikten sonra kenti değiştirmek yerine, kente kendi benliğini de katarak zenginleştirmeyi amaçlamıştır. Kiliselere dokunmadığı gibi ihtiyaç dâhilinde yeni kiliselerin yapılmasına da izin vermiştir. Günümüzde bu kiliselerin çoğu aktif olarak ibadete açık tutulmaktadır.

Fakat son yıllarda kilise ve ayazmaların farklı bir misyona hizmet ettiği görülmektedir. Hatta bu durum medyada yer alan magazin türündeki haberlerle desteklenmekte; insanları buraları ziyaret etme yönünde teşvik etmektedir.

Ayazma kültürü Ortodoks kiliselerine ait olduğu için ziyaret edilen kiliseler genelde Ortodoks Rum kiliseleridir. Bunun yanı sıra tek tük Ermeni ve Katolik kiliseleri de mevcuttur. İstanbul'da toplam doksan dört Ortodoks Rum kilisesi ibadete açık tutulmaktadır. Bunların birçoğunun ayazması olmasına rağmen medyanın ele aldığı ve hakkında birçok haber yayınladığı kilise ve ayazmaların sayısı yirmiyi geçmemektedir. Bu yirmi kilisenin popülerliğinin neden kaynaklandığı bir muammadır. Özellikle Büyükada'da bulunan Aya Yorgi Kilise ve

Manastırı'na medyada geniş yer verilmekte ve bu nedenle burayı ziyaret edenlerin sayısı her yıl artış göstermektedir.

Çalışmamızın sıhhati açısından kiliselere yaptığımız ziyaretlerde, kilise görevlileri son yıllarda ziyaretçilerin çoğunluğunun Müslüman olduklarını belirtmektedir. Ziyaretler sırasında yapılan gözlemler bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Ziyaretçilerin daha çok da bayanlardan oluştuğu da bir başka husustur. Sosyolojik araştırmalara göre kadınların erkeklere oranla daha dindar olmaları bu duruma açıklık getirmektedir. İnsanların buraları ziyaret etme gerekçeleri genelde hayattan bekledikleri beklentilerin gerçekleşmesi yönündedir. Müslüman olduğu takdirde buraya gelmeleri onların nazarında bir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü sonuç itibariyle burası da '*Allah'ın evi*' olduğu mantığı ile hareket edilmektedirler. Ziyaretçilerden Müslüman olanların dinlerinden dolayı edindikleri bazı alışkanlıkların kiliseye girerken de yapıldığı görülmektedir. Örneğin kiliseye giren kadınlar yanlarında getirdikleri başörtü ile başlarını örtüp sanki camiye girer gibi kiliseye girmektedirler. Kilise ile camiyi aynı dinin mabedi konumuna sokan bu davranış veya alışkanlık, insanların bu konuda ne kadar bilinçsiz olduklarının izahıdır. Yine kilise içinde bir Hıristiyan'ın yaptığı davranışları gerçekleştirmek; mum yakmak, İsa heykeli veya tablosu önünde dua etmek, papaza kendisi için dua ettirmek, Müslüman olanlar tarafından yadırganmamakta ve aynısı onlar tarafından da yapılmaktadır. Bir Hıristiyan gibi davranmak buraları ziyarete gelen Müslümanlar tarafından sakıncalı görülmemektedir.

Medyada bu kiliseleri konu edinen gazeteciler, araştırmacılar, mum yakmaktan, ip açmaktan, anahtar veya sembolik metal tabakalardan bahsetmekte; fakat bu işlemlerin sonunda papazın kendisi için dua okuması gerektiği konusuna hiç

değinmemektedirler. Bu da insanları kiliseye yönlendirilirken taraflı ve eksik bilgiyle bilgilendirildiklerini ortaya koymaktadır. Kiliseye girdikten sonra insanlar ya duruma vakıf insanların yaptıklarını taklit etmekte ya da psikolojik etki altında kalarak, bu konuda tedirgin de olsa, papazın önüne kadar gitmektedir.

Kiliselerde yapılan uygulamalar hemen hemen tamamında benzerlik göstermektedir. Mum yakmak hepsinde var olan bir davranışken, Vefa Meryem Ana Kilisesi'nde niyet anahtarı almak, Aya Yorgi Kilisesi'nde bir makara ipi tepeye çıkarken yolda açmak gibi o kiliseye has uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır. Ayazmalarda ise kişinin ayazma suyundan içmesi, şifa niyetiyle sudan vücuduna sürünmesi gerekmektedir. Eğer orada bulunmayan birisine ayazma suyunu ulaştırmak veya başka zaman istifade etmek için sudan bir miktar saklamak isterse, kilise içinde satışa sunulmuş küçük pet şişelerden alması gerekmektedir.

Kiliseler, kendi dindarları tarafından değil de başka din mensupları tarafından ziyaret edilmekten olumsuz etkilenmiş gibi görünmemektedir. Bilakis memnuniyetleri bir şekilde hissedilmektedir. Buraya gelen ziyaretçiler şayet samimi duygularla hareket etmişse, muhakkak bir miktar bağışta bulunarak kiliseden çıkmıştır. Kilisedeki görevliler ziyaretçilerin hiçbir bağışta bulunmalarına gerek olmadığını dile getirmektedirler. Fakat bu konudaki söylemlerinin ne kadar samimi olduğu su götürür bir gerçektir. Ziyaretçinin yakacağı mumun, su dolduracağı pet şişenin satışı yapılmakta, ne kadardan satıldığı da üzerine koyulan etiketle belirtilmektedir. Ayrıca papazın yanına gelen ziyaretçiye dua okuyacağı yerde küçük bir tepsi insanların bağışı için hazır bulundurulmaktadır. Etiketteki rakamları okuduktan sonra karşılıksız olarak bir mum almak, ilk olarak ziyaretçiye arzusunun gerçekleşmeme korkusunu yaşatacağından ziyaretçi parayla mum almayı tercih

edecektir. Bu duygu papazın kendisi için dua etmesi sırasında da yaşanacağından kişi, tepsi içine bırakılmış paralardan etkilenerek kendini bağış yapma zorunluluğu içinde görecektir. Bu tür psikolojik etkenlerden dolayı buraya gelen insanın ya isteğinin gerçekleşmesinde ısrarlı olmadığı için ya da gerçekten parası olmadığı için hiçbir bağışta bulunmadan çıkıp gitmesi gerekmektedir. Buradan da ulaşılan sonuç her ne kadar bağışta bulunma şartı olmadığı söylense de pratikte böyle olmadığı gözlenmektedir.

Yaşanılan bu durum işin özünde bir istismarın olduğunu göstermektedir. Kimileri çaresizlik içinde bir ümit kapısı olarak bu mekânlara gelirken onlara ümit vaat edilmekte, kimileri ise dinî hassasiyetten yoksun olduğu için başka dine ait uygulamaları yapmakta sakınca görmemektedir. Hangi sebeple olursa olsun sonuçta kilise kurumu maddi bir kazanç sağlamaktadır ve burada bir alışverişten bahsetmek mümkün olmadığına göre buna istismardan başka bir ad verilememektedir.

Sonuç olarak bu uygulamaların, Hıristiyan mabedi kiliselere ilgiyi artırmaya yönelik olduğu, dolaylı olarak da misyonerlik faaliyetlerine katkı sağladığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

http://vefa.erolkara.net/ayazma.htm

http://arsiv.sabah.com.tr/2004/07/09/gny/gny110-20040709-200.html

http://arsiv.sabah.com.tr/2004/09/11/gny/gny107-20040911-200.html

http://arsiv.sabah.com.tr/2004/09/11/gny/gny106-20040911-200.html

http://arsiv.sabah.com.tr/2004/09/11/gny/gny108-20040911-200.html

http://arsiv.sabah.com.tr/2004/09/11/gny/gny109-20040911-200.html

http://elitblog.blogcu.com/sifa-arayanlar-turbe-kapisina-umut-bagliyor/4036842

http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p:817485

http://www.ibb.gov.tr/sites/ks/tr-TR/1-Gezi-Ulasim/sinagog_kiliseler/Pages/saint-antoine-kilisesi.aspx

http://www.besiktasgazetesi.com/2009/10/27/ayazmalar/

http://www.bobit.org/habergoster.asp?kimlik=84

http://tr.wikipedia.org/wiki/St._Antuan_Katolik_kilisesi

http://www.zeytinburnu.com.tr/bel_zeytinburnu/ilce_gezisi/tarih/balikli_ayazmasi.cfm

http://www.tgezi.com/aktivite-degerlendirmeleri/surp-hresdagabet/

ALICI, Mustafa, '***Kutsal'a Giden Yol: Dinler Tarihi'nde Bir Metodolojik Yaklaşım Veya Bir Bilim Olarak Din Fenomenolojisi***', Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V, Sayı: 3, 2005

ARMAN, Ayşe, '***Yeniden Ayın Biri Kilisesi'ne Gittim Çünkü…***', Hürriyet Gazetesi, 18.09.2004

ATASAĞUN, Galip, ***'Ziyaret Fenomeni'***, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 21, Konya, Bahar 2006

AYDIN, Mehmet, '***Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış***', AÜİF Dergisi, cilt: XXVII, Ankara, 1985

AYDIN, Mehmet, '***Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini Ve Hıristiyan İ'tizalleri***', İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi], 1982, sayı: 5, Ankara

AYDIN, Mehmet, '***Kilise***' maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C:26, İstanbul, 2001

BAYRI, M. Halit, '***İstanbul İlinde Yer Adarı-Bentler, Sukemerleri, Ayazmalar, Kaynaklar***' Türk Folklor Araştırmaları, Yıl: 4, Cilt: 2, Sayı: 45, İstanbul, 1953

BİLMEN, Ömer Nasûhî, **İstanbul'un Tarihçesi**, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003

DEMİRKENT, Işın '***İstanbul***' maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, 23. C, İstanbul, 2001

EBCİM, Nedret, **Üç Dinin ve Ünlülerin Buluştuğu Semt: Kuzguncuk**, İleri Yayınları, İstanbul, 2005

ELİADE, Mircea, **Kutsal ve Dindışı**, çev. M. Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1991

EMECEN, Feridun, '***İstanbul***' maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, 23. Cilt, İstanbul, 2001

EROĞLU, Ahmet Hikmet, 'Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış', AÜİF Dergisi, cilt: XLI, Ankara, 2000

EYİCE, Semavi, '***Ayazma***' maddesi, İslam Ansiklopedisi, 4. Cilt, TDV Yayınları, İstanbul, 1991

GÖKBEL, Ahmet, ***'Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar'***, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3, Sivas, 1999

GÜÇ, Ahmet, '***Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı***' Dinler Tarihi Araştırmaları-I, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 1998

HASKAN, Mehmet Mermi, **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar,** 2. Cilt, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2001

İNALCIK, Halil, '***Fetih***' maddesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3.Cilt, Ana Basım AŞ, İstanbul, 1994,

KABACALI, Alpay, **Geçmişten Günümüze İstanbul**, Creative Yayıncılık, İstanbul, 2003

KALKAN, Ersin, '***Her Derdin Bir De Kilisesi Var***', Hürriyet Gazetesi, 22.12.2005

KARACA, Mehmet Zafer, '***İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliselerinin Adları ve Anlamları***', Tarih ve Toplum Dergisi, Ekim 1992, Sayı:106, İstanbul, 1992

KARACA, Zafer, '***Panayia Suda Kilisesi***' maddesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Ana Basım AŞ, İstanbul, 1994

KARACA, Zafer, **İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006

KARAKAYA, Enis, '***Balıklı Ayazma***' maddesi, Dünden Bugüne İstanbul Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Ana Basım AŞ, İstanbul, 1994

KARAKAYA, Enis, '***Blahernai Ayazması***' maddesi, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Ana Basım AŞ, İstanbul, 1994

KAZAK, Zeynep, '***Hangi Kiliseye Hangi Umutla Gidiyorlar***', Hürriyet Gazetesi, 28.09.2003

KILIÇ, Sadık, ***'Kutsalın Tezahürü ve Kur'an'da Taş Kavram Alanı'***, EKEV Akademi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, Erzurum, Bahar 2001

KESKİN, Yahya Mustafa , ***'Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları'***, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 4, Elazığ, 1999

MİLLİNGEN, Alexander Van, **Konstantinopolis İstanbul,** çev. Aykut Gürçağlar, Alkım Yayınları, İstanbul, 2003

NASR, Seyyid Hüseyin, **Bir Kutsal Bilim İhtiyacı**, çev. Şehabeddin Yalçın, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995

OYMAK, İskender, ***'Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı'***, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:5 Elazığ, 2000

OYMAK, İskender, '***Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni***', Dinî Araştırmalar, Cilt: IV, Sayı: 12, 2002

OYMAK, İskender, ***'Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma'***, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Elazığ, 1996

SOM, Deniz, **Tepe Tepe İstanbul**, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2001

SÖZEN, Metin, **İstanbul**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993

TANYU Hikmet, **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967

TANYU, Hikmet, **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987

TUĞLACI, Pars, **İstanbul Ermeni Kiliseleri**, Pars Yayıncılık, İstanbul, 1991

TÜRK Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, 1988

ÖZET

Türkiye'nin en önemli şehirlerinden biri olan İstanbul, geçmişte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan birisi olan Bizans İmparatorluğu 313 yılında ilan ettiği Milan Fermanı'yla sağladığı özgürlükten dolayı kilise inşasını başlatmıştır. 1453'te Fatih'in İstanbul'u fethetmesiyle kent yeni bir medeniyetle tanışmıştır. Ancak Osmanlı'nın hoşgörüsü sayesinde önceki medeniyetlerin izleri silinmemiş, yeni medeniyete ait unsurların da eklenmesiyle İstanbul, zengin bir kültürel mirasa sahip olmuştur. Bizans döneminden kalan kiliseler, varlığını devam ettirdiği gibi Osmanlı zamanında ihtiyaç duyulduğu takdirde yeni kiliselerin inşasına da izin verilmiştir.

Bir Hıristiyan mabedi olan kiliseler, günümüzde sadece Hıristiyanlar tarafından değil, farklı dinlere mensup insanlar tarafından farklı niyetlerle/amaçlarla ziyaret edilir hale gelmiştir. Örneğin kısmetinin açılmasını isteyenler Büyükada Aya Yorgi Kilisesi'ne giderek burada adakta bulunmaktadır. Halk inanışları açısından bazı kilise ve ayazmalar gittikçe önem kazanmış ve belli zamanlarda daha çok Müslümanlar tarafından ziyaret edilmeye başlanmıştır. Bu konuda medyada yer alan bazı haberlerin, ziyaretlerin gerçekleşmesinde teşvik edici bir rolü vardır. Magazin niteliğindeki bu tür haberler, insanların dini inanışlarının yanlış yönlere kanalize edilerek yozlaştırılmasına neden olmaktadır. Ayrıca kilise ve ayazmaların başka din mensupları tarafından farklı amaçlarla ziyaret akınına uğraması Hıristiyanları rahatsız etmemekte, aksine bu ziyaretlerden oldukça memnun oldukları gözlenmektedir. Zira bu ziyaretler, dile getirilmek istenmese de, kilisenin ekonomik çıkarlarına hizmet etmektedir.

Medya gündeme gelen ve çalışmamıza konu olan kiliseler arasında Büyükada Aya Yorgi Kilisesi, Vefa Meryem Ana Kilisesi, Balat Ermeni Surp Hıraşdagabet Kilisesi, Kuruçeşme Aya Dimitrios Kilisesi, Silivrikapı Balıklı Kilise ve Ayazması, Sirkeci Aya Terapon, Dolapdere Aya Fanurios Kilisesi, Kuzguncuk Aya Panteleymon Kilisesi, Beyoğlu Sn Antuan Kilisesi, Ayvansaray Aya Blakhernai Kilisesi ve diğerleri yer almaktadır. Belli zamanlarda ziyaretçilere açık olan bu kiliselerde, ziyaretçilerden o kiliseye özgü davranış kurallarına uymaları istenmektedir. Örneğin çocuk sahibi olmak isteyip de bu arzusunu gerçekleştirememiş olan kadınlardan 'niyet anahtarı' almaları, dileği gerçekleşene kadar bu anahtarı saklamaları ve dilekleri gerçekleşince bu anahtarı kiliseye iade etmeleri istenmektedir.

Medyatik üne sahip olan bu kiliseler, son yıllarda özellikle Müslümanlar tarafından ziyaret akınına uğramaktadır. Bu ziyaretler eğitimsizlik, ekonomik yetersizlik, bilinçsizlik ve psikolojik etki gibi sebeplerle gerçekleştirilmektedir. Müslümanlar buranın bir Hıristiyan mabedi olmasından rahatsız olmadığı gibi, "*burası da Allah'ın evi*" şeklindeki genel düşünceyle ziyaretlerine kendilerince haklı bir gerekçe göstermektedir. Yalnız bu tutum, İslam ile Hıristiyanlık arasında inanç esasları bakımından var olan farklılıkların göz ardı edilerek iki dini aynı çatı altında değerlendirmektedir. Bu da Müslümanların dini inançların istismarının açık bir ifadesidir. Kiliseler ise daha önce de belirttiğimiz gibi ekonomik yönden fayda gördüğü için bu durumda memnun görünmektedir.

ABSTRACT

Istanbul, one of the most important cities in Turkey, hosted many civilizations in the past. One of them was the Byzantine Empire and it started construction of churches after declaring the Edict of Milan in 313.After Fatih conquered Istanbul in 1453, the city met another civilization. Due to tolerance of the Ottomans, the remains of the former civilizations went on existing and after having elements of the new civilization, Istanbul had a rich cultural heritage. As the churches dating from the Byzantine Era maintained existence, the Ottomans allowed them to build new churches when it was needed.

Nowadays, the churches, the temple of the Christianity, is not only visited by Christians but also visited by people belonging to different religions with different intentions or purposes. For example, people who want to open their fortune go to Big Island of Princes' Hagia Yorgi Church and make a vow there. Some churches and holy springs gradually get importance and sometimes they are visited by Muslims. Some news about these places on media has a leading role for those visits. Those news causes corruption of people's religious beliefs by canalizing them to different directions. Also, being visited of the churches and holy springs by people belonging to different religions does not disturb christians, in contrast, they seem to be satisfied with those visits. Even if they do not want to mention, those visits serve to the economic interest of the churches.

Some of the churches which are shown on media and taking place in this research are Big Island of Princes' Hagia Yorgi Church, Vefa Virgin Mary Church, Balat Armenian Surp Hreşdagabet Church, Kuruçeşme Hagia Dimitros Church,

Silivrikapı Balıklı Church and Holy Spring, Sirkeci Hagia Terapon, Dolapdere Hagia Fanurios Church, Kuzguncuk Hagia Panteleymon Church, Beyoglu Saint Antuan Church and Ayvansaray Hagia Blakhernai Church. In those churches which are open on special times, visitors are asked for to obey the unique rules of the church. For example, women who wants to have a baby are expected to buy a "wish key" and to keep it until their wishes come true and then to return it.

In the last years, those mediatic churches are often visited especially by Muslims. The reasons of those visits are lack of education, economic disability, unconsciousness and psyhological influence. As Muslims are not uncomfortable with visiting a Christian temple, they also find an excuse saying that "This is also the house of Allah" for relieving themselves. However, this attitude ignores the differences in the fundamentals of the two religions, Islam and Christianity, and evaluate them under the same roof. This is an evident expression of the abuse of the religious beliefs of the Muslims. As it is mentioned above, churches seem to be satisfied with this situation due to their economic benefits.

EKLER

Ek-1: *Vefa Meryem Ana Kilisesi'nin dıştan görünüşü*

Ek-2: *Vefa Meryem Ana Kilisesi'nin alt katta yer alan ayazmayı onu ziyaret eden insanlar*

Ek-3: *Vefa Meryem Ana Kilisesi'nde dua edip dilek dileyen insanlar*

Ek-4: *Balat Surp Hıreşdagabet Ermeni Kilisesi'nin dıştan görünümü*

Ek- 5: *Balat'taki Surp Hıreşdagabet Ermeni Kilisesi'nin Ayazmasına ait fotoğraflar*

Ek-5a: *Balat'taki Surp Hıreşdagabet Ermeni Kilisesi'nin Ayazmasına ait fotoğraflar*

Ek-5b: *Balat'taki Surp Hıreşdagabet Ermeni Kilisesi'nin Ayazmasına ait fotoğraflar*

Ek-5c: *Balat'taki Surp Hıreşdagabet Ermeni Kilisesi'nin Ayazmasına ait fotoğraflar*

Ek-6: *Ayazma içinde satışa sunulmuş mum ve pet şişeler*

Ek-7: *Ayazma içinde satışa sunulmuş pet şişeler*

Ek-8: *Din adamına ait kemikler*

Ek-8a: *Din adamına ait kemikler*

Ek-9: *Ayazma suyunun toplandığı havuz*

Ek-10: *Kuruçeşme Aya Dimitrios Ayazması'na giden mağara*

Ek-10a: *Kuruçeşme Aya Dimitrios Ayazması'na giden mağara*

Ek-10b: *Kuruçeşme Aya Dimitrios Ayazması'na giden mağara*

Ek-10c: *Kuruçeşme Aya Dimitrios Ayazması'na giden mağara*

Ek-10d: *Ayazma suyunun aktığı musluk*

Ek-11: *Ayazmanın sağ tarafındaki demir halkalar*

Ek-12: *Balıklı Ayazması'na inan merdiven*

Ek-12a: *Ayazma suyunun aktığı musluklar*

Ek-12b: *Ayazma suyunun aktığı musluklar*

Ek-12c: *Ayazmaya ismini veren balıkların bulunduğu havuz*

Ek-12d: *Ayazmaya ismini veren balıkların bulunduğu havuz*

Ek-12e: *Ayazmaya ismini veren balıkların bulunduğu havuz*

Ek-12e: *Satışı yapılan mum ve pet şişeler*

Ek-12f: *Ayazmanın karşındaki dua yerinin görünümü*

Ek-13: *Aya Blekhernai Kilisesi'nin dışarıdan görünümü*

Ek-13a: *Aya Blekhernai Kilisesi'nin dışarıdan görünümü*

Ek-14: *Aya Blekhernai Ayazması*

Ek-14a: *Aya Blekhernai Ayazması üzerindeki Rumca yazı*

Ek-14b: *Ayazma suyunun geldiği mağara*

Ek-14c: *Ayazma suyunun geldiği mağara*

Ek-14d: *Ayazma suyunun doldurulduğu pet şişeler*

Ek-15: *Büyükada'da Aya Yorgi Kilisesi'ne giden insanlar*

Ek-15a: *Büyükada'da Aya Yorgi Kilisesi'ne giden insanlar*

Ek-15b: *Büyükada'da Aya Yorgi Kilisesi'ne giden insanlar*

Ek-15c: *Büyükada'da Aya Yorgi Kilisesi'ne giden insanlar*

Ek-15d: *Büyükada'da Aya Yorgi Kilisesi'ne giden insanlar*

Ek-16: *Aya Yorgi Kilisesi için satılan malzemeler*

Ek-16a: *Aya Yorgi Kilisesi için satılan malzemeler*

Ek-16b: *Aya Yorgi Kilisesi için satılan malzemeler*

Ek-16c: *Aya Yorgi Kilisesi için satılan malzemeler*

Ek-16d: *Aya Yorgi Kilisesi için satılan malzemeler*

Ek-16e: *Aya Yorgi Kilisesi için satılan malzemeler*

Ek-16f: *Aya Yorgi Kilisesi için satılan malzemeler*

Ek-16f, 16g: *Aya Yorgi Kilisesi için satılan malzemeler*

Ek-16h: *Aya Yorgi Kilisesi için satılan malzemeler*

Ek-17: *Kısmetin açılması için açılan ipler*

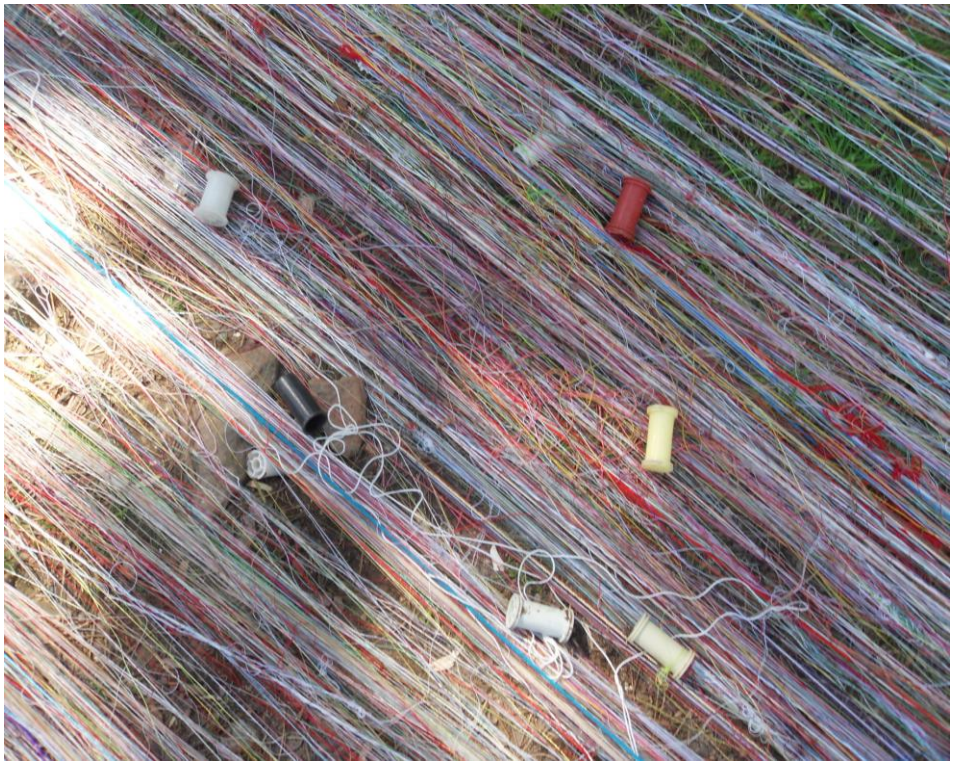
Ek-17a: *Kısmetin açılması için açılan ipler*

Ek-17b: *Kısmetin açılması için açılan ipler*

Ek-17c: *Kısmetin açılması için açılan ipler*

Ek-17d: *Kısmetin açılması için açılan ipler*

Ek-17e: *Kısmetin açılması için açılan ipler*

Ek-17f: *Kısmetin açılması için açılan ipler*

Ek-18: *Kısmetin açılması için açılan ipler ağaçlara kadar sarılmış*

Ek-18a: *Kısmetin açılması için açılan ipler ağaçlara kadar sarılmış*

Ek-18b: *Kısmetin açılması için açılan ipler ağaçlara kadar sarılmış*

Ek-19: *Ağaç ve çalılıklara bağlanan kurdele ve mendiller*

Ek-19a: *Ağaç ve çalılıklara bağlanan kurdele ve mendiller*

Ek-19b: *Ağaç ve çalılıklara bağlanan kurdele ve mendiller*

Ek-19c: *Ağaç ve çalılıklara bağlanan kurdele ve mendiller*

Ek-19d: *Ağaç ve çalılıklara bağlanan kurdele ve mendiller*

Ek-20: *Şarkı söyleyen Koreli gençler*

Ek-20a: *Koreli gençlerin yan tarafında asılı olan afiş*

Ek-21: *Misyoner olduğunu tahmin ettiğimiz kişi ve onu dinleyen* insanlar

Ek-21a: *Misyoner olduğunu tahmin ettiğimiz kişi ve onu dinleyen insanlar*

Ek-21b: *Misyoner olduğunu tahmin ettiğimiz kişi ve onu dinleyen insanlar*

Ek-21c: *Misyoner olduğunu tahmin ettiğimiz kişi ve onu dinleyen insanlar*

Ek-21d: *Misyonerler tarafından asılmış olan afiş*

Ek-22: *Kiliseye girebilmek için bekleyen kalabalık*

Ek-22a: *Kiliseye girebilmek için bekleyen kalabalık*

Ek-22b: *Kiliseye girebilmek için bekleyen kalabalık*

Ek-22c: *Kiliseye girebilmek için bekleyen kalabalık*

Ek-23: *Kiliseye gelenlerin kontrolünü sağlayan polisler*

Ek-24: *Kiliseye girmeyi bekleyenlerin yaktıkları mumlar*

Ek-24a: *Kiliseye girmeyi bekleyenlerin yaktıkları mumlar*

Ek-24b: *Kiliseye girmeyi bekleyenlerin yaktıkları mumlar*

Ek-24c: *Kiliseye girmeyi bekleyenlerin yaktıkları mumlar*

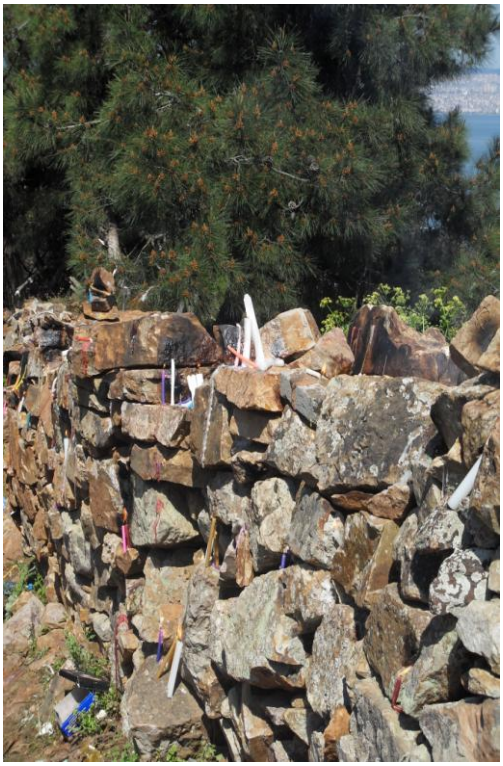
Ek-24d: *Kiliseye girmeyi bekleyenlerin yaktıkları mumlar*

Ek-24e: *Kiliseye girmeyi bekleyenlerin yaktıkları mumlar*

Ek-24f: *Kiliseye girmeyi bekleyenlerin yaktıkları mumlar*

Ek-24gve 24h: *Kiliseye girmeyi bekleyenlerin yaktıkları mumlar*

Ek-25: *Dolapdere Aya Fanurios Kilisesi'nin dış görünümü ve girişi*

Ek-25a: *Dolapdere Aya Fanurios Kilisesi'nin dış görünümü ve girişi*

Ek-25b: *Dolapdere Aya Fanurios Kilisesi'nin dış görünümü ve girişi*

Ek-26: *Sirkeci Aya Terapon Kilisesi'nin dış görünümü*

Ek-26a: *Sirkeci Aya Terapon Kilisesi'nin dış görünümü ve girişi*

Ek-26b: *Sirkeci Aya Terapon Kilisesi'nin dış görünümü ve girişi*

Ek-26c: *Sirkeci Aya Terapon Kilisesi'nin dış görünümü*

Ek-26d: *Sirkeci Aya Terapon Kilisesi'nin dış görünümü*

Ek-26e, 26f: *Sirkeci Aya Terapon Kilisesi'nin dış görünümü ve girişi*

Ek-27: *Arnavutköy Aya Paraskevi Ayazması'nın dış görünüm ve girişi*

Ek-28: *Beşiktaş Meryem Ana Kilisesi'nin dış görünümü*

Ek-28a: *Beşiktaş Meryem Ana Kilisesi'nin dış görünümü*

Ek-28b, 28c: *Beşiktaş Meryem Ana Kilisesi'nin dış görünümü*

Ek-29: *Aya Panteleymon Kilisesi'nin dış görünümü*

Ek-29a: *Aya Panteleymon Kilisesi'nin dış görünümü ve bitişiğindeki ayazma*

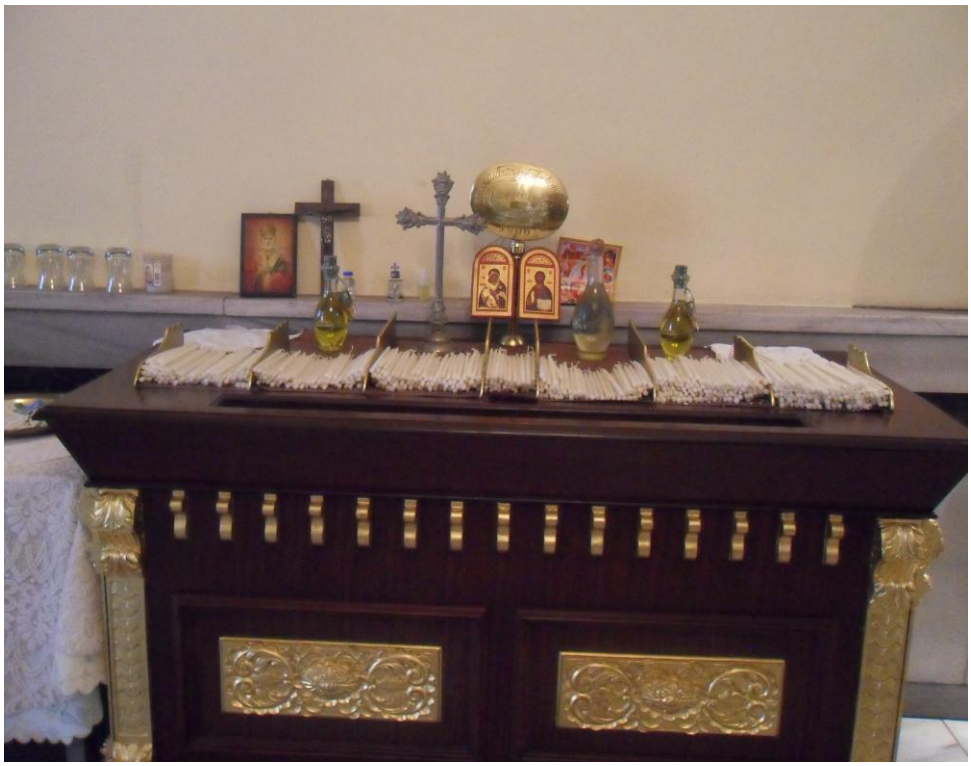
Ek-29b: *Aya Panteleymon Ayazması'nın görünümü*

Ek-30: *Ayazmayı süsleyen tablolar*

Ek-30a: *Ayazmayı süsleyen tablolar*

Ek-31: *Satışı yapılan mumlar*

Ek-31a: *Satışı yapılan mumlar*

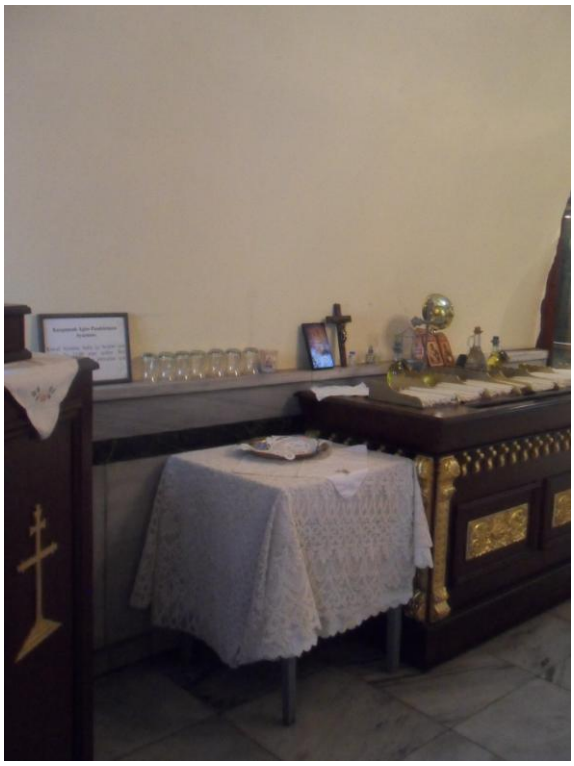
Ek-32: *Ayazmanın görünümü*

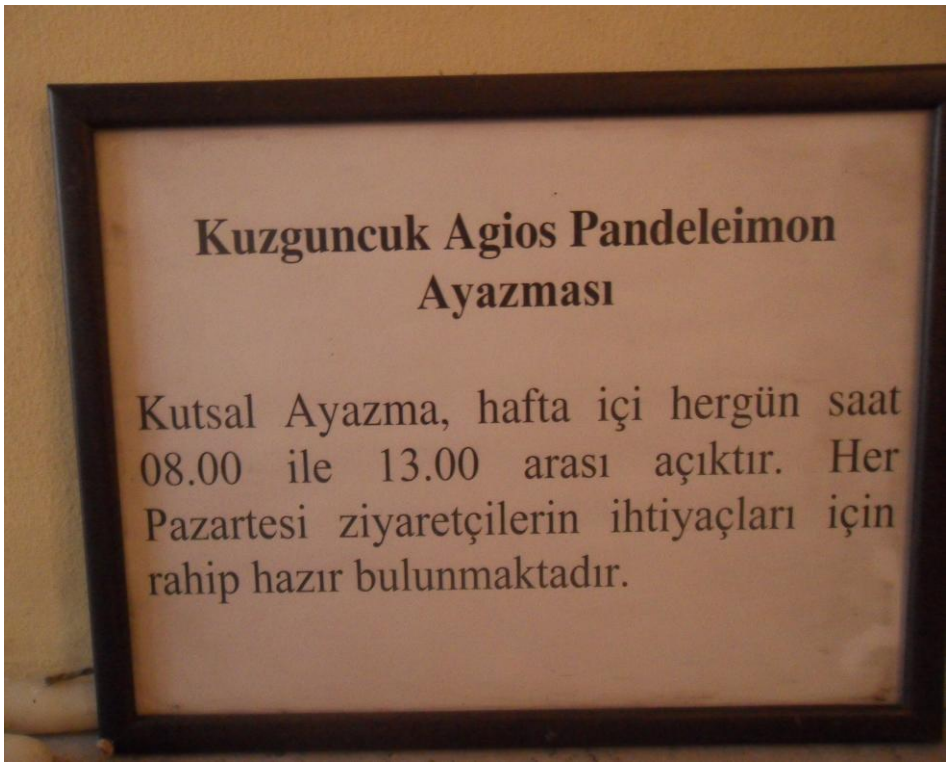
Ek-32a: *Ayazmanın görünümü*

Ek-33: *Bağışların koyulduğu tepsi*

Ek-33a: *Bağışların koyulduğu tepsi ve mumlar*

Ek-34: *Ayazma içindeki ziyaretçileri bilgilendiren bir uyarı*

Ek-35: *Sn. Antuan Kilisesinin dış görünümü*

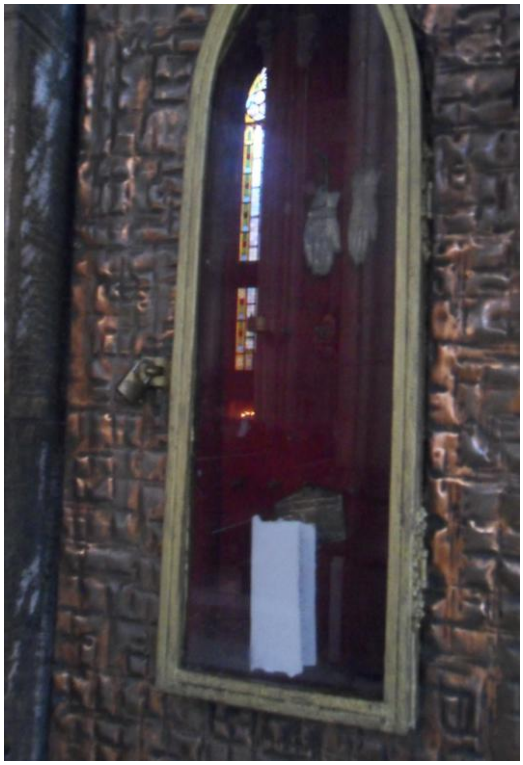

Ek-36: *Dileklerin yazıldığı defter*

Ek-36a: *Bir bayan dilek defterine dileğini yazarken*

Ek-37ve 37a: *Dileği gerçekleşenlerin panolara taktığı metal tabaklar*

Ek-38: *Kilise içinde satışı yapılna mumlar*

Ek-39: *Ayrı fonksiyonlara sahip olan mum sunakları*

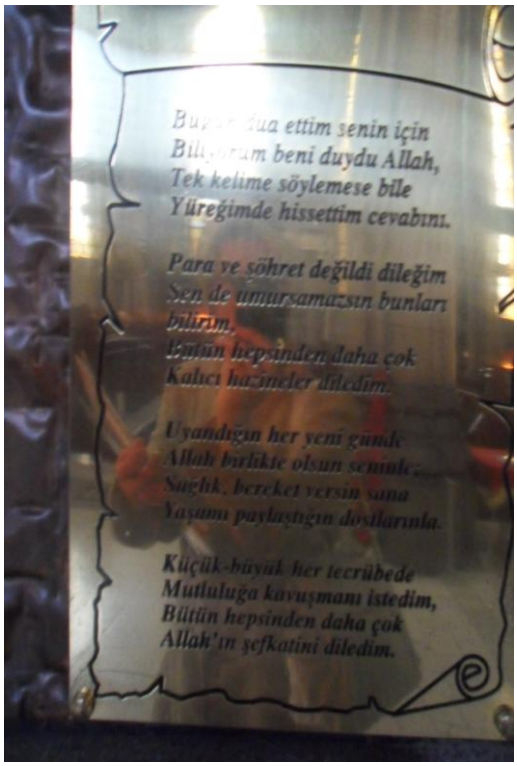
Ek-39a: *Ayrı fonksiyonlara sahip olan mum sunakları*

Ek-39b: *Ayrı fonksiyonlara sahip olan mum sunakları*

Ek-39c: *Ayrı fonksiyonlara sahip olan mum sunakları*

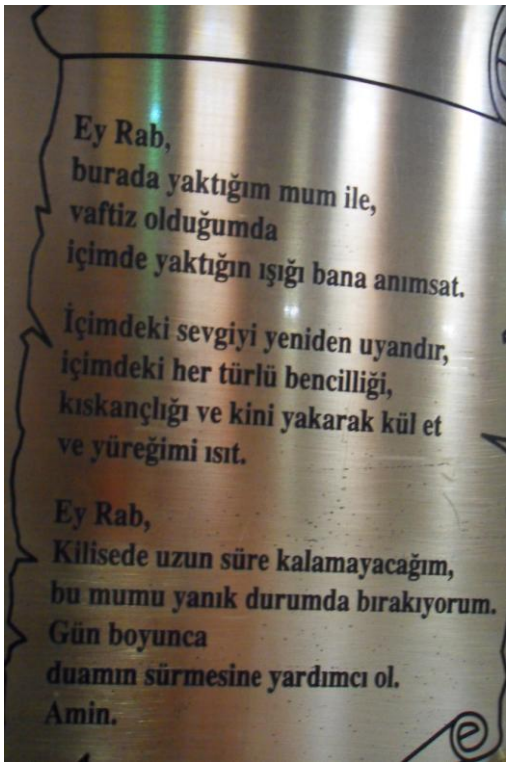

Bu[illegible] dua ettim senin için
Biliyorum beni duydu Allah,
Tek kelime söylemese bile
Yüreğimde hissettim cevabını.

Para ve şöhret değildi dileğim
Sen de umursamazsın bunları
bilirim,
Bütün hepsinden daha çok
Kalıcı hazineler diledim.

Uyandığın her yeni günde
Allah birlikte olsun sensiz...
Sağlık, bereket versin sana
Yaşamı paylaştığın dostlarınla.

Küçük-büyük her tecrübede
Mutluluğa kavuşmanı istedim,
Bütün hepsinden daha çok
Allah'ın şefkatini diledim.

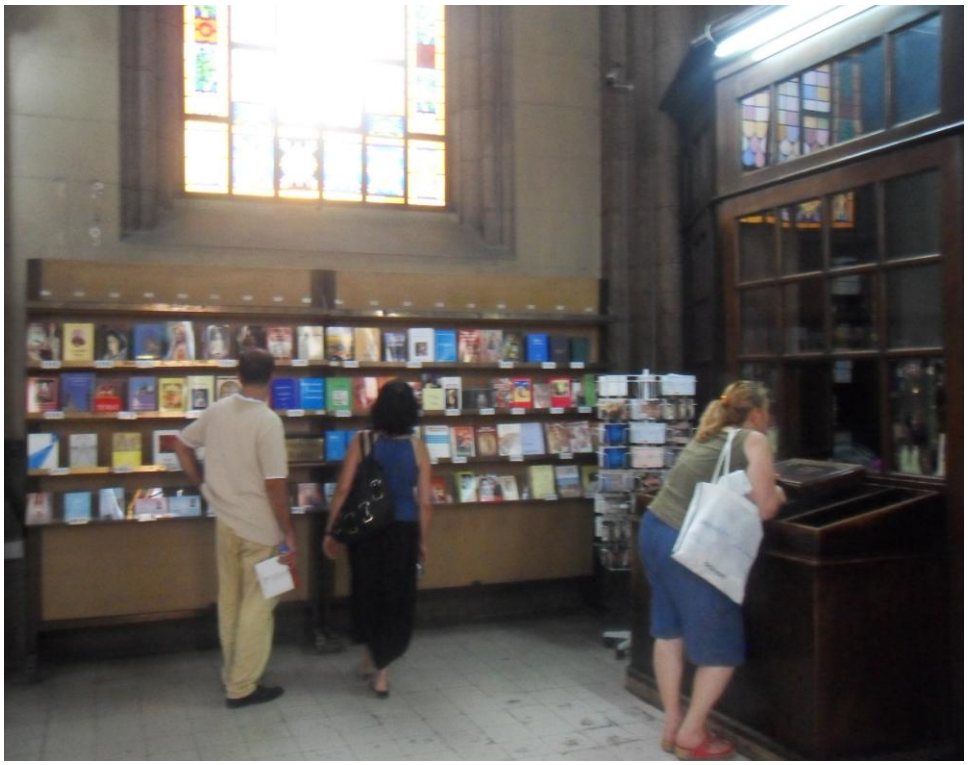

Ey Rab,
burada yaktığım mum ile,
vaftiz olduğumda
içimde yaktığın ışığı bana anımsat.

İçimdeki sevgiyi yeniden uyandır,
içimdeki her türlü bencilliği,
kıskançlığı ve kini yakarak kül et
ve yüreğimi ısıt.

Ey Rab,
Kilisede uzun süre kalamayacağım,
bu mumu yanık durumda bırakıyorum.
Gün boyunca
duamın sürmesine yardımcı ol.
Amin.

Ek-40ve 40a: *Sunakların yanındaki şiirsel yazılar*

Ek-41: *Kilise içinde satışı yapılan kitaplar*

Ek-41a*: Kilise içinde satışı yapılan kitaplar*

Ek-42: *Kilise içindeki bağış kutuları*

Ek-42a: *Kilise içindeki bağış kutuları*

Ek-43: *Kitap bağış kutusu*

Ek-44: *Eğrikapı Panayia Suda Kilise'nin dış kapısı*

Ek-44a: *Eğrikapı Panayia Suda Kilise'nin dış kapısı üzerindeki Rumca yazı*

Ek-44b: *Eğrikapı Panayia Suda Kilise'nin dış kapısı*